

DEĞERLERİMİZ, UNUTTUKLARIMIZ VE YAŞATTIKLARIMIZ

ZAMANDA KÜLTÜREL YOLCULUK-2

GENÇ YAZARLARIMIZ

Betül Zeynep KARAKÖSE
Dursun Furkan UÇAR
Ecrin GÖÇÜMLÜ
Ela Nur TOKAT
Esra ÇİMEN
Meryem Azra ŞENCAN
Yağmur Nisa DOĞAN
Zeynep Reyhan KÖSE

Bilge HAN
Ecrin ARSLAN
Ecrin Nur AKYÜREK
Emine Ravza ATAMAN
Ezgi DORUK
Tülün ERGÜN
Zeynep ÖNAL
Zeynep Rümeyza UÇAR

FATMA TEMEL TURHAN ORTAOKULU, 2023

FATMA TEMEL TURHAN ORTAOKULU
(2021-2023)

ZAMANDA KÜLTÜREL YOLCULUK-2

DEĞERLERİMİZ

Genç Yazarlarımız

Betül Zeynep KARAKÖSE
Bilge HAN
Dursun Furkan UÇAR
Ecrin ARSLAN
Ecrin GÖÇÜMLÜ
Ecrin Nur AKYÜREK
Ela Nur TOKAT
Emine Ravza ATAMAN
Esra ÇİMEN
Ezgi DORUK
Meryem Azra ŞENCAN
Tülün ERGÜN
Yağmur Nisa DOĞAN
Zeynep ÖNAL
Zeynep Reyhan KÖSE
Zeynep Rümeyza UÇAR

Danışman Öğretmen

Mühibe AKYILDIZ

2023, Yozgat

İÇİNDEKİLER TABLOSU

ÖNSÖZ	1
GİRİŞ	2
1. KARAKTERLER	9
1.1. HZ. MUHAMMED (Sallallahu Aleyhi Vessellem)	9
1.2. HORASAN ERENLERİ (ANADOLU ERENLERİ).....	10
2.1. EZAN.....	13
2.2. KUR'AN-I KERİM	14
2.3. TESPIH.....	16
2.4. ZEMZEM	17
2.5. BAKIRCILIK SANATI	19
2.6. MİNYATÜR SANATI.....	20
2.7. OKÇULUK.....	21
2.8. MİSAFİR AĞIRLAMA	23
2.9. KAHVE ADABI.....	24
2.10. KIRAATHANE VE KAHVEHANE	26
2.11. NAZAR BONCUĞU	27
2.12. AYNA HEDİYESİ.....	29
2.13. 40 SAYISI.....	30
2.14. ÇOCUK OYUNLARI.....	31
2.15. HAMAM KÜLTÜRÜ.....	32
3. MİMARİ YAPILAR	34
3.1. KÂBE	34
3.2. KUDÜS, MESCİDİ AKSA	35
3.3. AYASOFYA	37
3.4. CAMİ.....	39
3.5. MEDRESELER	41
3.6. TEKKE ve ZAVİYELER.....	43
3.7. BİMARHANE	45
3.8. KUŞ EVLERİ.....	46
4. SEMBOLLER	47
4.1. LALE SEMBOLÜ	47

4.2. GÜL SEMBOLÜ	49
4.3. DAVUT YILDIZI.....	50
4.4. KIZILELMA	52
4.5. ÇİFT BAŞLI KARTAL.....	53
5. DEYİMLER VE ATASÖZLERİ	54
5.1. MÜREKKEP YALAMAK.....	54
KAYNAKLAR.....	56

RESİMLER DİZİNİ

Resim 1: Oğuz Kağan'ın Çocukları ve 24 Boyu (Tanrıkulu, 2018, 5921).	4
Resim 2: Türklerin Anayurdu, yayıldıkları ve Oğuz Kağan'ın sefer düzenlediği alanlar (Tanrıkulu, 2018, 5917).....	5
Resim 3: Hz. Muhammed (s.a.v) (www.milatgazetesi.com, Erişim: 13.10.2022).....	9
Resim 4: Hoca Ahmet Yesevi Öğrencileri Minyatürü (www.haber7.com 04.02.2023).	10
Resim 5 Ezan (https://medyasistan.com Erişim:02.01.2023).....	13
Resim 6: Kur'an-ı Kerim (www.sabah.com.tr, Erişim:02.01.2023).	14
Resim 7: Tespih (www.magumus.com, Erişim:04.02.2023)	16
Resim 8: Zemzem ve Zemzem Kuyusu (https://shoptr4.gwmm.org, Erişim:04.02.2023).....	17
Resim 9: Bakırcılık Sanatı (www.sanatinyolculugu.com, Erişim:02.01.2023).....	19
Resim 10: Minyatür Sanatı (https://listelist.com, Erişim:02.01.2023)	20
Resim 11: Okçuluk (www.aa.com.tr, Erişim:04.02.2023).	21
Resim 12: Karagöz ile Hacivat Misafir Ağır lama (https://onlineilkokul.com, Erişim:04.02.2023].	23
Resim 13: Kahve Adabı (https://www.hedefavm.com, Erişim: 04.02.2023].....	24
Resim 14: Kırathane ve Kahvehane (www.kahvekafe.net, Erişim:02.01.2023).	26
Resim 15: Nazar Boncuğu (www.neoldu.com, Erişim:04.02.2023).	27
Resim 16: Ayna Tarak Hediyesi (www.piramithaber.com, Erişim:02.01.2023).	29
Resim 17: Kırk Sayısı (https://indigodergisi.com, Erişim:04.02.2023).	30
Resim 18: Aşık Oyunu (https://bilimdili.com, Erişim: 29.10.2022).	31
Resim 19: Hamam Kültürü (https://turktoyu.com, Erişim:04.01.2023).....	33
Resim 20: Kâbe (https://nurtur.de, Erişim:04.02.2023).	34
Resim 21: Kudüs ve Mescidi Aksa (https://uzmanturizm.com.tr, Erişim:04.01.2023).....	35
Resim 22 : Ayasofya (https://21yyte.org/tr, Erişimi: 04.02.2023).	38
Resim 23: Cami, Küba Mescidi (622), (https://onedio.com, Erişim:04.02.2023).....	39
Resim 24: Medreseler (www.kulturportali.gov.tr, Erişim:04.01.2023).	41
Resim 25 Medreseler, Nizamiye Medreseleri (https://inzardergisi.com, Erişim:04.02.2023).	42
Resim 26: Tekke ve Zaviyeler, www.islamveihsan.com, Erişim:04.01.2023).	43
Resim 27: Amasra Bimarhanesi https://www.hurriyet.com.tr, Erişim: 23/10/2022).	45
Resim 28: Yeni Valide Cami Ceppesindeki Cami Formlu Kuş Evi (https://smaior.wordpress.com) Erişim:09.11.2021).	46
Resim 29: Lale (https://www.ciceksepeti.com/ Erişim:13.03.2023).....	48
Resim 30: Gül Sembölü (https://tr.wikipedia.org, Erişim:02.01.2023).....	49
Resim 31: Barbaros Hayrettin Paşa'nın Sancağı (https://www.gizliilimler.org, Erişim: 26.10.2022).	50
Resim 32: Kızılelma (https://www.gossive.com, Erişim:04.02.2023).	52
Resim 33: Çift Başlı Kartal (www.mynet.com, Erişim:02.01.2023).	53
Resim 34: Mürekkep Yalamak (www.dekopasaj.com, Erişim: 24.10.2022).	55

ÖNSÖZ

Değer, insan zihnindeki soyut düşüncelerin konseptidir. Din, dil, ırk, vatan, bayrak gibi kavramların yanı sıra edebiyat, kültür, bilim, sanat gibi kavramları da bünyesinde barındırır. Bireyin psiko-sosyal gelişimine etki eden ve bireyler arası ilişkileri düzenleyen kültürel bir yapıdır. Değerler doğru-yanlış, güzel- çirkin, iyi-kötü kavramlarla toplumun ahlaki yapısının temelini oluşturur. Toplumu bir arada tutan dinamiklerdir.

Bu çalışma ile toplumumuzda uygulanan veya unutulmuş değerlerimiz araştırılmıştır. Unutulmaya yüz tutan değerlerimizin neler olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Toplum tarafından benimsenen ritüellerin tarihte ilk olarak hangi koşullarda ve ne amaçla uygulandığı literatür taraması ile ortaya konulmuştur. Değerlerimizin günümüze kadar gelişindeki değişimi ve gelişimi, değişimi etkileyen etmenleri, dinsel ve bilimsel dayanakları açıklanmaya çalışılmıştır.

Gelenekler, Deyimler ve Atasözleri, Karakterler, Semboller-İşaretler ve Yapıtlar olmak üzere araştırmamız dört ana bölümden oluşmaktadır. Unutulmuş ya da uygulaması devam ettirilen somut değerlerimiz “Gelenekler” başlığı altında toplanmıştır. Kültürümüzden doğan söz kalıpları ve atasözlerimizi “Deyimler ve Atasözleri” başlığı altında incelenmiş ve bu soyut söz öbeklerinin kaynağına ulaşılmaya çalışılmıştır. Kişiliği, yüceltiği ahlaki değerleri ve misyonu ile Anadolu iklimini şekillendiren, Anadolu insanına rol model olan ve gönüllerde taht kuran bazı âlim, sanatçı ve Türkün Anadolu’daki varlığını sağlamlaştıran karizmatik liderler araştırma konumuz olmuştur. Çalışmamızda toplumumuzun kimliğini temsil eden semboller, işaretler ve mimari yapıtlar da somut/soyut değerlerimiz olarak düşünülüp tespit edilip incelenmiştir.

Tespit edilen değerlerimizin bir kısmı araştırılmış ve okuyucunun beğenisine sunulmuştur. Çalışmamızın amacını gerçekleştirmek için literatür taraması yapılmıştır. Makale, tez, kitap ve internet sitelerinden faydalanılmıştır. Bilgiler kaynak gösterilerek özetlenmiştir.

Bu araştırma 4006-TÜBİTAK Bilim Fuarları Destekleme Programı kapsamında 2018-2019 eğitim öğretim yılında 7. sınıf öğrencilerden Yağmur İrem Gürbüz, Zeynepnaz Tufan, Hatice Betül Uçar, Elif Büşra Biçer, Gökçe Ela Çetin, Beyza Çimen, Nazlı Ayşe Mencik, Yaren Er, Ayşe Ceylan, Fatma Zehra Altundağ, Hamide Uyar, Betül Tanrıkoluoğlu olmak üzere 12 öğrenci tarafından gerçekleştirilmiştir. Devam eden süreçte 2022-2023 eğitim öğretim yılı 7. ve 8. Sınıf öğrencilerimiz Yağmur Nisa DOĞAN, Ecrin GÖÇÜMLÜ, Tülün ERGÜN, Zeynep Reyyan KÖSE, Betül Zeynep KARAKÖSE, Esra ÇİMEN, Emine Ravza ATAMAN, Ecrin Nur AKYÜREK, Ela Nur TOKAT, Dursun Furkan UÇAR, Ezgi DORUK, Ecrin ARSLAN, Zeynep ÖNAL, Bilge HAN, Zeynep Rümeyza UÇAR, Meryem Azra ŞENCAN "Genç Yazarlar" logosu altında çalışmanın ikinci kısmını tamamlamışlardır.

Değerlerimiz ile ilgili araştırmamızda emek veren tüm öğrencilerime, onlara desteklerini esirgemeyen değerli velilerime teşekkürlerimi sunarım. Çalışmamızı her açıdan destekleyen Müdürümüz Vedat Demirel’e, Türkçe öğretmenimiz Hatice Koç’a, komisyon üyelerimize, bizden emeğini esirgemeyen tüm öğretmen arkadaşlarıma ayrıca şükranlarımı sunarım.

Mühibe AKYILDIZ

GİRİŞ

2018-2019 eğitim öğretim yılı döneminde 4006-TÜBİTAK Bilim Fuarları Destekleme Programı kapsamında başlatılan "Zamanda Kültürel Yolculuk" isimli projemiz, 2022-2023 eğitim öğretim yılında da devam ettirilmiştir. Araştırmamızın ilk kısmı 2020 yılında ikinci kısmı 2023 yılında tamamlanmış, iki sayı halinde çıkarılmıştır. Değerlerimiz Gelenekler, Atasözleri ve Deyimler, Karakterler ve Semboller-İşaretler-Yapıtlar olmak üzere dört ana başlık altında incelenmiş, analitik yöntemle araştırılmıştır.

Bizi sarıp sarmalayan adetlerimiz, doğum, sünnet, evlilik, ölüm gibi insan hayatının dönüşümünü etkileyen evrelere ait uygulamalar, kullandığımız semboller, deyim ve atasözleri, çeşitli mimari yapılar ve sanatsal çalışmalar araştırma konumuzu oluşturmuştur.

İçinde yaşadığımız asırda kültürel aktarım yoluyla günümüze taşınan değerlerimizin anlamlarını bilerek ya da bilmeyerek yaşıyoruz. Çoğunlukla gelenekler uygulamaya ilk konulduğunda bir anlam ifade ederken zamanla sembolik temsil haline gelir. Temsiller de zamanla içi boşaltılmış birtakım davranış kalıplarına dönüşür. Örneğin Nevruz Bayramı'nda ateş üstünden atlamak, düğünlerde gelin çıkarmada kuruyemiş ve bozuk para dolu küpün kırılması, cenazede mevtanın üzerine bıçak konulması, yeni doğan bebeklerin sarı renkli tülbent ile örtülmesi, ad koyma, kurşun dökme, kırklama gibi sayılamayacak kadar uygulamalarımız vardır. Bu uygulamalar başlarda belli bir bilinç düzeyinde gerçekleştirilirken nesilden nesile aktarım esnasında uygulama alışkanlığa dönüşmüş olup günümüzde birçoğunun amacı unutulmuştur. Günümüze ulaşan ve rutinleşen bu geleneklerimizin ve değerlerimizin neler olduğunu, uygulama amacını, ne zaman ve nasıl ortaya çıktığı, niçin bu şekilde uygulandığı şeklinde tüm bu soruların cevabını çalışmamızda literatür taraması ile ortaya koymaya çalıştık.

Araştırmamızda değerlerimizin çoğunun Eski Türklere dayandığı yargısına ulaştık. Değerleri şekillendiren en önemli unsurun da din ve inanç kaideleri olduğunu fark ettik. Eski Türkler tek tanrılı inanca sahip olmakla birlikte bazı Türk boyları çok tanrılı dine sahip devletlerin egemenliği altına girmiş ve onların inançlarından etkilenmiştir. Bazen de liderleri Budizm (Mahayana Mezhebi) veya Maniheizm'i tercih etmiştir. Şamanizm din olmamakla birlikte onun uygulamalarından da etkilenmiştir. Genellikle Oğuz töresine ve inancına sadık kalan Türkler, farklı kültür ve inançlardan bazı değerleri de İslam dinine girinceye kadar sürdürmüştür. İslam dinine geçen Türkler, yeni dinleri ile uyumlu olan geleneklerini günümüze kadara yaşatmıştır. İslam'ın Tevhit inancı ile örtüşmeyen gelenek, inanç ve değerlerini terk etmiş veya İslami sembollerle süsleyerek günümüze kadar taşımıştır.

Öyleyse bizim değerlerimizi açıklamadan önce Türklük ve Türk kavramının kökenini, atalarımızı, nereden geldik, nasıl yaşadık, hangi değişim süreçlerinden geçtik ve bugüne hangi kültürel değerlerle ulaştık? Söz konusu soruların cevabı ile nesilden nesile aktarılan kültürel mirasımızı anlamamız daha kolay olacaktır.

Türklük ve Türk Kavramının İzleri

Sınırları belirli, dar bir çerçevede yaşayan milletlerden farklı olarak Türklerin tarihe yansıyan varlıkları, günümüze kadar geniş bir coğrafi alana dağılmıştır. İlk defa siyasi bir isim olarak Türk

kavramını, Gök-Türk (Kök-Türk) Devleti isminde görüyoruz. Göktürklerle birlikte ve sonraki Türk topluluklarının kurdukları devletlerde de Türk kelimesi milli bir ad halini almıştır. Anlam bakımından araştırmacılar, Törük veya Türük olarak telaffuz edilen Türk kelimesinin; kuvvet, güçlü, kuvvetli, kudretli, olgun anlamlarına geldiği yönünde görüş belirtmektedir (Yazıcı, 2014, 4).

Değerlerimiz ile ilgili bilgi edinmemizi sağlayan Göktürk ve Yenisey Anıtları en eski yazılı kaynaklardır. Bu anıtlarda Oğuz Türklerinin bilgilerine rastlanmaktadır. Anıtlarda başta Göktürkler sonra Uygurlar dönemi olmak üzere bu devletlerin Oğuz Beyleri ile bazen iyi bazen gergin olan ilişkilerine ve savaşlarına değinilmiştir. Göktürk ve Yenisey anıtlarına istinaden 7. ve 13. yy. arasında Oğuzcanın yazı dili olarak genellikle tek bir kol halinde ilerlediği de görülmektedir (Korkmaz,1974, 16).

Türklerin izine MÖ 4000-2000 yıllarında yaşamış Sümerlilerin alfabesinde de rastlamaktayız. Asya içlerinden Türkmenistan'ı da içine alan bölgede yaşayan Sümerliler, inanç bakımından Türklerden farklıdır. Geliştirdikleri alfabelerinin dil ailesi de farklıdır. Buna karşın alfabelerinde 149 Türkçe kelime bulunmaktadır. Çok tanrılı inanca sahip Sümerlilerin An tanrısı, Türklerin Gök Tengri inancı ile örtüşmektedir. Yine yaklaşık MÖ 1900 yıllarda Çin sınırlarındaki şehir devletlerinden biri de “Turki” devletidir ki, eski Babilce yazılmış Mari arşivlerinde geçmektedir (Çeçen, 2008, 108). Bu da bizi MS 6. yüzyılda ilk Türk adıyla kurulan Göktürklerden daha öncesine götürüyor.

Yurdakök'e göre Hint Avrupa dillerinden olan Latince de Türkçe kelimeler mevcuttur. Örnek olarak; " akua", "akmak"; "primus", "birinci" ve İngilizcede "highly", "hayli", "war", "vur" şeklinde çok sayıda Türkçe kökenli sözcük olmasıdır. Sümercedeki Türkçe sözcüklerin varlığına dayanarak Türkçenin halen yaşayan diller arasında kaydı bulunan en eski dil olduğu ve Türkçenin yaşının 5000 yıldan az olamayacağını ifade etmektedir (Yurdakök, 2016, 43).

Sümerce yazılan Gılgamış Destanı'nda Nuh Tufanı anlatılır. Nuh'un Sam, Ham ve Yafes isimli üç oğlundan bahsedilir. Türklerin soyu Yafes'e atfedilir. Yafes'in Peygamber/Nebi olduğu konusu tartışmalıdır. Ebulgazi Bahadır Han'ın 1660 yılında kaleme aldığı "Oğuzname" adlı eserinde Hz. Adem'in (a.s) yaratılışı, peygamberliği ve Hz. Nuh 'a (a.s) kadar hanlık silsilesi, Hz. Nuh'dan (a.s) itibaren Oğuz Kağan'a kadar Türklerin Şecere-i Terakime'sini (Türklerin Soy Kütüğünü) çıkarır. Reşidüddin eseri yazarken canlı Türkmen beylerinin söylemlerinden ve Dede Korkut hikâyelerinden faydalanmıştır. Oğuzname'yi Çağatay Türkçesi ile yazmıştır. Gılgamış Destanındaki gibi Hz. Nuh'un (a.s) oğullarından bahseder. Oğullarından Yafes, babasının emri üzerine Cudi Dağı etrafına yerleşir. Türk, Hazar, Saklap, Rus, Ming, Çin, Kimeri, Tarih olarak isimlendirdiği sekiz oğlu olur. Yafes büyük oğlu Türk'ü yerine oturtup diğer oğullarını ona tabi kılar (Tanrıku, 2018, 5911-5912).

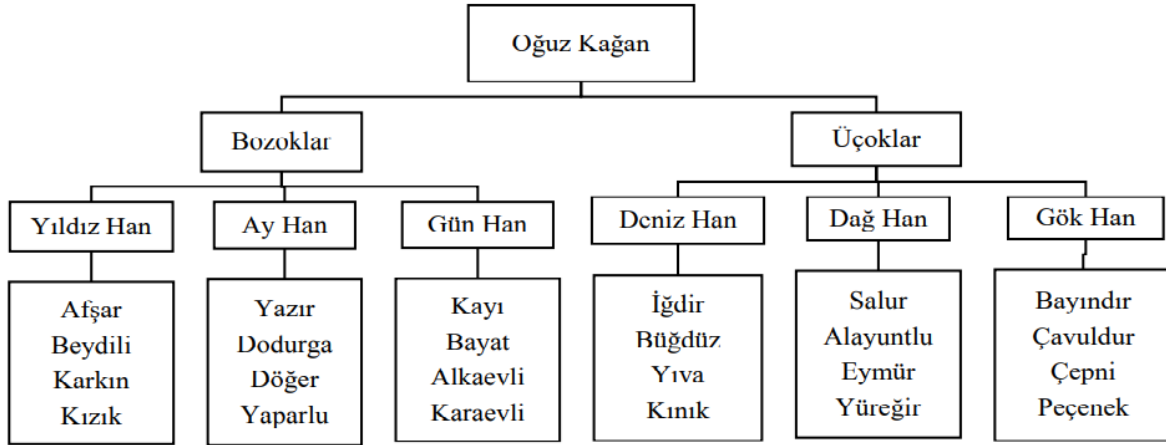
Tevrat'ta Togharma kelimesinin geçmesi ve Yahudilerin Türk boylarını ve Türkmenleri Togharma şeklinde isimlendirmeleri önemli bir noktadır. Togharma'nın (Türk'ün) Uygur, Tauri, Avar, Oğuz, Bizal (Peçenek), Tarna, Hazar, Janur, Bulgar ve Sabir isimlerinde de 10 oğlu olmuştur (Dadan, 2013, 21-22).

Oğuz Kağan Kimdir?

Araştırmacılar Oğuz Kağan'ın Mete Han veya Alper Tonga ya da Peygamber Zülkarneyn olması hususunda fikir ayrılığına düşmüşlerdir. Destanda belirtilen sınırlar ile Mete Hanın yönetimindeki Büyük Hun Devletinin sınırları örtüşmediğinden bu ihtimal zayıf kalmaktadır. Alper Tonga ve Zülkarneyn olasılığı daha ön plana çıkmaktadır. Oğuz Kağanın doğum hikâyeleri, müşrik babası ile mücadelesi, kendisine atfedilen olağanüstü durumlar peygamber mucizelerini hatırlatması, Kuran-ı Kerim'de Zülkarneyn'in doğuya, batıya ve güneye seferlerinin olması Oğuz Kağan'ın Zülkarneyn ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Zira Zülkarneyn, çift boynuz anlamındadır ve Oğuz Kağan'ın börtü de çift boynuzludur. Uygur Destanının son bölümünde Oğuz Kağan'ın “Çok savaşlar yaptım Gök Tanrı'ya borcumu ödedim.” sözleri onun bir peygamber gibi Allah adına bu savaşları yaptığını göstermektedir (Tanrıku, 2018, 5914).

Oğuz Kağan'ın aile şeceresi ile ilgili bilgiye Uygur Destanında bulmaktayız. Uygur Destanına göre Oğuz Kağan'ın hanımlarından Gün, Ay, Yıldız ve Gök, Dağ, Deniz adında çocukları dünyaya gelmiştir. Bu oğullarından da dörder torunu doğmuş ve bunlar 24 Oğuz boyunu oluşturmuştur (Resim 1).

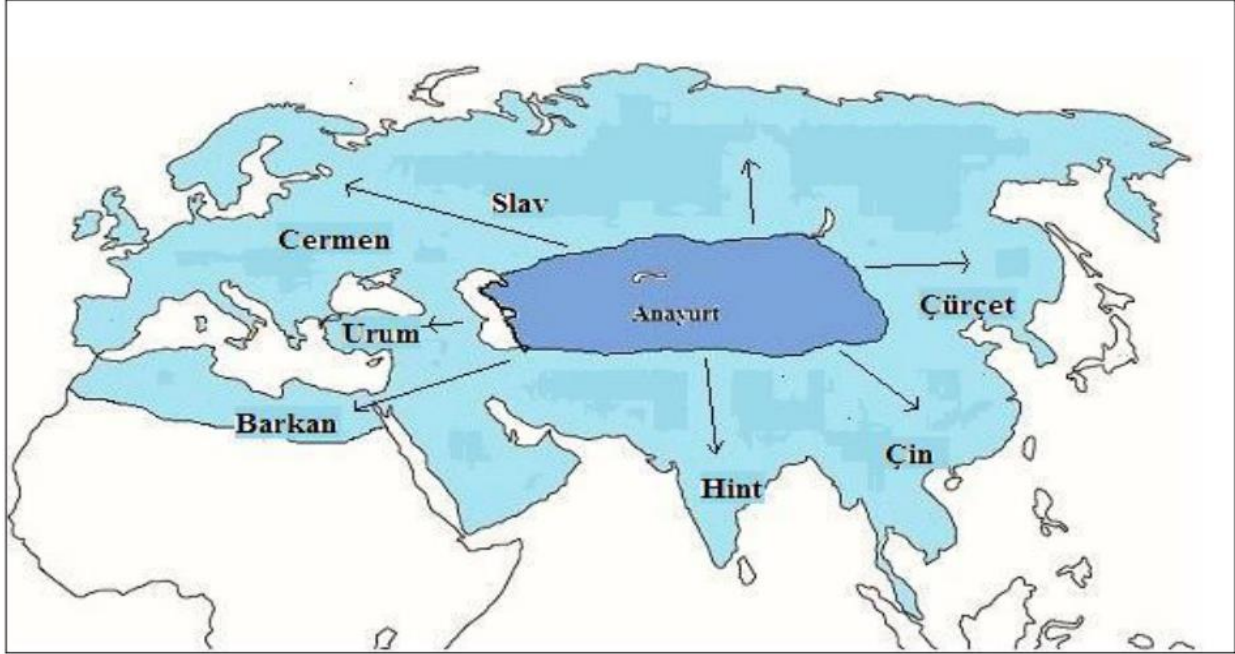
Resim 1: Oğuz Kağan'ın Çocukları ve 24 Boyu (Tanrıku, 2018, 5921).

Yukarıda ifade edilen Oğuz Kağan'ın kimliği hakkında ortaya atılan düşünceler arası farklılıkların giderilmesi için detaylı bir bilimsel araştırma ile konunun netleştirilmesi mümkün görünmektedir. Ancak Oğuz Kağan ister Zülkarneyn Peygamber olsun ister Alper Tonga olsun nihayetinde Türklerin atası olup dünyaya nizam vermek için ömrü boyunca mücadele etmiş bir Türk kahramanıdır. Asya'dan Avrupa'ya, Avrupa'dan Afrika kıtasına hakim olan ilk Türk Kağan'dır. Hâkimiyetindeki bölgelere Gök Tengri inancını taşımış, dağınık haldeki Türk boylarını bir çatı altında toplamış, devlet yönetimi, teşkilatlanma, hukuki ve ahlaki kuralları “Töre” adı altında belirlemiş bir liderdir. Belirlediği kurallar Osmanlı Devleti dönemi de dahil olmak üzere uzun süre etkisini sürdürmüştür. Devlet yönetimi, ad koyma, toy ve ülüş vermek gibi gelenekler Oğuz Kağan Töresinden bize kalan mirastan bir kaçıdır (Tanrıku, 2018, 5928).

Türklerin binlerce yıl öncesine dayanan kültürel bir zenginliğe sahip olması her milletin sahip olamayacağı hususlardır. Kaynaklar, anıtlar, yazıtlar, destanlar vb. Türklerin ve Türkçenin sonradan oluşan bir millet veya dil olmadığı aksine bunları atalarından miras aldığı Oğuz Töresi gereğince gittiği her yere adaleti ve düzeni taşıdığı ve asırlar öncesine dayanan köklü ve necip bir millet olduğunu göstermektedir.

Türklerin Yayıldığı Coğrafi Bölgeler

Oğuz Kağan'ın hükümdarlığı da dikkate alınırsa Türklerin ana yurdu milattan önce Orta Asya olarak düşünülmektedir. Kültürlerindeki göçebelik vasfı ile varlıkları geniş bir coğrafi alana yayılmıştır. MÖ 1700'lü yıllarda Altay, Tanrı Dağları, Maveraünnehir. MÖ 1100'lü yıllarda Çin'in Kuzeyi, MÖ 7.-2. yy. arasında Hazar ve Güney Rusya, İskitler (Sakalar) Dönemi Karadeniz'in kuzeyi, İtil-Tuna Nehri arası, Dnyeper ve Dnyester sahasındaki bazı Slav zümrelerini de hâkimiyetine alan geniş bir alanda Türk hâkimiyetinin izlerine rastlanmaktadır (Tanrıkulu, 2018, 5912). Şekil: 2'de Oğuz Kağan'ın nerelere seferler düzenlediği ve Türk hakimiyetinin hangi coğrafi alana yayıldığı gösterilmektedir.

Resim 2: Türklerin Anayurdu, yayıldıkları ve Oğuz Kağan'ın sefer düzenlediği alanlar (Tanrıkulu, 2018, 5917).

Çin kaynaklarına göre MÖ 174 tarihinde vefat eden Hun Yabgusu Mo-tun Yabgu (Metehan) başka kaynakta İskit-Saka Hun başbuğu Alper Tonga sınırlarını doğuda Kore'ye, batıda Aral Gölü'ne, kuzeyde Yenisey'in yukarı kısımlarına, güneyde de Hindistan'ın kuzeyine kadar genişletmiştir (Tanrıkulu, 2018, 5912). Hun göçleri Alper Tonga'dan sonra da devam etmiştir. MS 5. yy.'da Avrupa'nın ortasında Atilla tarafından Avrupa Hun Devleti kurulmuştur. Türkler Büyük Kun, Saka, Avrupa Kun, Ak-Kun, Kök-Türk, Uygur, Selçuklu, Çengiz, Timur ve Osmanlı gibi cihangir devletler kurmuşlardır (Tanrıkulu, 2018, 5924).

Yaşam Biçimleri ve Dini inanışları

Türkler genelde göçebe bir hayat yaşamıştır. Ancak yerleşik hayat süren Türkler de bulunmaktadır. Göçebe Türklerin yaşadıkları arazi genellikle bozkır olup hayvanların otlamasına daha müsaitti. Bu sebeple asıl geçim kaynakları tarımcılık değil hayvancılık olmuştur. Göçlerini bireysel değil topluluk halinde yapmışlardır. Oba içinde alınan Toy kararlarına, konulan kurallara göre yaşarlar ve bu kurallara sadık kalırlardı.

Göç etmelerini gerektiren geçerli sebep olmadıkça yerleştikleri arazilerde yaşamaya devam ederlerdi. Genellikle göç sebepleri, buldukları arazinin geçimlerini sağlayamayacak niteliğe bürünmesi, nüfus artışı ve toprakların darlığı, savaşlar ve dış tehditlerdir (Yazıcı, 2014, 5).

Göç ederken besledikleri at, koyun, sığır gibi hayvanları ve tüm mal varlıklarını beraberinde götürürlerdi (Bayram, 2009, 6). Dokumacılık, halıcılık, demircilik gibi zanaatları yanında hayvansal ürünler üreterek geçimlerini sağlardı. Kendi güvenliklerini sağlayacak savunma taktikleri geliştirmişlerdi. Küçük yaştan itibaren ata binme, ok atma, avlanma, kılıç kullanma eğitimlerini alarak bu becerilere sahip oluyorlardı. Anadolu'ya göçler ile Anadolu yurt edinilmiş ve peyderpey yerleşik hayata geçilmiştir (Akyüz, 2012, 6-7; Hali, Rencüzoğulları, 2017, 428). Günümüzde çok az göçmen Türkmenlere rastlanmaktadır.

Yerleşik hayat süren Türk boylarının yanı sıra konar-göçer bir yaşam biçimine de sahip olan Türkler, inanç olarak Gök Tengri'ye inanmaktadır. Gök Tengri inancı gökyüzüne değil mekandan münezze olan yaratıcıya atfedilmiştir İslam dini araştırmacıları Türklerin İbrahim'in (a.s) dini olan Hanif dinine inandıklarını söylemektedir. Orhun Abideleri, Divan-ı Lügat'it-Türk, Oğuz Kağan Destanı ve diğer eski destansı anlatımlar incelendiğinde Türklerin tek tanrı inancına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Her şeyin yaratıcısı olarak "Tengri Tek/Tek Tanrı'ya inanmışlardı. Oğuz Kağan ile ilgili anlatılarda Oğuz Kağan'ın Gök Tengri tarafından kendisine kut verildiği, Türklerin ilk kanun koyan lideri olduğu, kendisinden sonra da bu kanunun Oğuz/Türk Töresi olarak nesilden nesile aktarıldığı, zaman zaman veya farklı coğrafi bölgelerde yaşayan bazı Türk boylarının Maniheizm veya Budizm (Mahayana Mezhebi) öğretilerinin etkisi altına girse bile tek tanrı inancını devam ettirdikleri bilinmektedir (Baş, 2019, 75-76). Azınlık da olsa Ortodoks Hıristiyanlığı ve Museviliği seçen bazı Türk boyları da vardır.

Oğuz Töresi'nin İslami inançlara benzerliği Türklerin İslam'a geçişini kolaylaştırmıştır. Türklerin Gök Tengri inancında Tanrı'nın yeryüzünün koşulsuz hâkimiyeti, ölümsüzlüğü, Ahiret inancı, yapılan iyiliğin veya kötülüğün hesabının olduğu, cennet-cehennem inancı ve toplumun örgütlenmesi ve yazgısının onun dilemesiyle gerçekleşeceği, dilediğine kut (armağan, liderlik, hakanlık...) vermesi gibi itikadı konularla İslami inanca yakın durmaktadır. Ayrıca kurbanlarında domuzu hiç kullanmamaları ve beslememeleri, hırsızlık, zina ve homoseksüelliğe ağır cezalar koymaları, kasten adam öldürmede kısas, yaralamada tazminat cezasını uygulamaları, ibadet öncesi su ile temizliğe önem vermeleri vb. İslami ilkelerle benzerlik teşkil etmektedir. Ayrıca Türklerin korktukları herhangi bir durumda başlarını semaya kaldırıp "Bir Tengri" dedikleri de İbn-i Fadlan tarafından ayrıca nakledilmektedir (Baş, 2019, 75-76).

İslamiyet Sonrası Türkler

Türklerin Peygamberimiz ile tanışması panayırlar sayesinde olduğu düşünülmektedir. Hendek Savaşı'nda kullandığı çadır Türk çadırıdır. Ashabına" Türkler size ilişmedikçe onları kendi hallerine bırakın" demiştir. Hulefa-i Raşidin döneminde Türklerle sorun yaşanmamış onlarla karşı karşıya gelinmemiştir. Hz. Ömer döneminde İslam hâkimiyetinin sınırları Turan (Türk) Beldesi olarak adlandırılan Ceyhun Nehrinin doğusuna kadar gelinmiş daha fazla ilerlemek istenmemiştir (Dadan, 2013, 80; Yazıcı, 2014, 9). Emevilerin (661-750) Arap milliyetçiliğini öne çıkaran Mevâli politikası, Türklerin yaşadığı topraklardan zengin ganimet elde etme arzusu Türkler ile ilişkilerin olumlu yönde gelişmesini engellemiştir. Bu dönemde İslam'a giriş bireysel ve sınırlı sayıda olmuştur (Dadan, 2013, 218-220).

Abbasiler (750-1258) döneminde, Abbasilerin Türklerle Çin'e karşı ortak siyaset geliştirmeleri, Çin'e karşı birlikte Talas Savaşı (751) yapılması Türklerin İslam'a girmesinin dönüm noktası olmuştur. Emevilerin ırkçı tutumlarının tersine millet ayrımı yapılmaması, Türklere askeri ve idari alanda görevler verilmesi, hatta Emirül Umeralık (vezirlik) görevi dâhil bazı ayrıcalıkların verilmesi Türk-Arap ilişkisini olumlu yönde etkilemiştir. Birçok Türk beyi bu dönemlerde İslam'ı seçmiştir. Türk topraklarının İslamlaşması ivme kazanmıştır (Yazıcı, 2014, 11-13). 10. yüzyılın ilk yarısından itibaren halkı ve idarecisi Müslüman olan Türk devletler ortaya çıkmaya başlamıştır. Yarı bağımsız Tolunoğulları, Sacoğulları, İhşidiler, tam bağımsız İdil (Volga) Bulgar Hanlığı, Karahanlılar, Gazneliler, Selçuklular, Harzemşahlar tarih sahnesinde yer almıştır (Yazıcı, 2020, 39-41).

Büyük Selçuklu Sultanı Alparslan'ın Malazgirt zaferinden (1071) önce Anadolu'ya göçler başlamıştır. İslam'ın Türk kültüründe anlaşılması, kabul edilmesi ve yayılmasında Hoca Ahmet Yesevi (ö.1166) önemli bir şahsiyettir. Anadolu'nun Türk yurdu haline gelmesinin alt yapısını hazırlamıştır. Malazgirt zaferi ile Anadolu'ya göçler hız kazanmıştır. Alparslan ve Melikşah dönemlerinde Türkmen boylarının Anadolu'ya yerleşimi plan dâhilinde gerçekleşmiştir. Oğuz boyları buralarda Türkmen olarak anılmaya başlanmıştır. Anadolu Türk yurdu haline getirilmiştir. 13. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan Moğol istilası ile Selçuklu Devleti çöküş sürecine girmiştir. Moğol tehdidi nedeniyle Türk boylarının güvenli liman olarak gördükleri Anadolu'ya göçler tekrar yoğunlaşmıştır. İkinci dalga diyebileceğimiz bu göçler ile Anadolu'ya planlı bir yerleşim söz konusu olamamıştır. Moğol zulmünden kaçan pek çok âlim de Anadolu'ya sığınmıştır. Muhyi'd-din İbnü'l-Arabî, Evhadü'd-din Kirmani, Ahi Evran, hadis âlimi Ebu'l Hasan el-İskenderani, Şeyh Hasan Onar, Cemalü'd-din Vasıti buraya gelen âlimlerden bazılarıdır. Bu âlimler beraberinde ilimlerini ve yaşadıkları beldelerin kültürel özelliklerini de taşımışlardı. Göç ile birlikte Anadolu'da pek çok tekke ve zaviye açılmıştır. İlmi, ahlaki, dini, tasavvufi, iktisadi ve kültürel anlamda Anadolu altın çağını yaşamıştır. Yeni gelen Türkmen boylarının İslam'ı tanımaları, öğrenmeleri, yeni topluma uyum sağlamaları, iş ve mesken sahibi olmaları için Ahi Evran'ın kurduğu Ahilik Sistemi aktif rol almıştır. Hacı Bektaşî Veli, Mevlana Celaleddin Rumi, Yunus Emre dönemin tanınan karakterlerindedir. Moğol tehdidi ile toplum arasında birlik beraberliği artıran yeni kültürel değerler oluşmuş, İslami değerlerin ışığında Sünni tasavvufi akımlar ile Fütüvvet anlayışında geliştirilen Ahilik sistemi insanları zorluklara karşı dirençli kılacak dinamikler olmuştur (İlimli Usul, 2007, viii- ix).

Anadolu'ya yerleşen Türkmen boyları geleneklerini, adetlerini, alışkanlıklarını da bu topraklara taşımıştır. Anadolu'da Türkler arasında İslam'ın yayılması değerlerin yeniden şekillenmesinin dönüm noktası olmuştur. Hoca Ahmet Yesevî ve talebelerinin gayretleri ile İslam dini daha iyi anlaşılmiş ve yorumlanmıştır.

İslam dinine geçen Türkmenler dönemin İslam âlimlerinin rehberliğinde tevhit inancıyla örtüşmeyen gelenekleri ya terk etmiş ya da İslami değerlerle yaşatmaya devam ettirmiştir. Yeni inanç sistemiyle yeni değerler de oluşmuştur. Camiler, Ezanlar, Cuma Namazları, dini bayramlar, Ramazan ritüelleri, çeşmeler, sebiller gibi mimari yapılar, dini-milli semboller, karakterler sayılabilir. Osmanlı kültürünün İslam'ı anlama ve yorumlamadaki inceliği, yaşatılan değerleri daha da zenginleşmiştir. Sadaka taşları, Zimem defterleri, penceredeki çiçeklerin renklerinin verdiği mesajlar, kahve ikramındaki incelik gibi sayılamayacak kadar yeni değerler oluşmuş, toplum tarafından benimsenerek yaşatılmıştır. Bu değerlerden birçoğu günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Ancak bazıları da unutulmuştur.

Mühibe AKYILDIZ

1. KARAKTERLER

1.1.HZ. MUHAMMED (Sallallahu Aleyhi Vessellem)

Resim 3: Hz. Muhammed (s.a.v) (www.milatgazetesi.com, Erişim: 13.10.2022).

Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v) 571 yılında Mekke’de doğdu. Kureyş’in Haşimoğulları boyundandır. Babası Abdullah, annesi Amine’dir. Dedesi Abdulmuttalip’tir. Abdulmuttalip, Kureyş kabilesinin lideri ve Mekke’nin yöneticisidir. Süt annesi Halime’dir.

Hz. Muhammed (s.a.v) doğmadan önce babası vefat etmiştir. Doğduktan 6 yıl sonra da annesi vefat etmiştir. Dedesi Abdulmuttalip himayesine almıştır. Dedesi vefatından önce onu amcası Ebu Talib’e emanet etmiştir. Amcası ile birlikte ticaretle meşgul olmuştur. Mekke’de yaşadı. Puta

tapan insanlara karşı çıktı ve peygamber olmadan önce ona El-Emin denildi. 25 yaşında Hz. Hatice ile evlendi. Hz. Hatice’den altı çocuğu oldu. Çocuklardan ikisi erken yaşta vefat etti (www.sabah.com.tr, Erişim: 04.11.2022).

Peygamberimiz 40 yaşına geldiğinde yanına erzak olarak Hira Mağarası’nda inzivaya çekilmeye başladı. Bu durum altı ay sürdü. Yine Hira Dağı’nda inzivada iken 610 yılının Ramazan ayında vahiy meleği olan Cebrail (a.s) geldi ve ona “Oku!..” dedi. Peygamberimiz “Ben okuma bilmem!” dedi ve Cebrail (a.s) onu sıktı ve bıraktı. Tekrar “Oku!” dedi. Üç kere tekrar etti ve Cebrail (a.s) Alak suresinin ilk 5 ayetini okudu: **“Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı bir aleka’dan yarattı. Oku, Rabbin nihâyetsiz kerem sâhibidir. O, kalemle yazmayı öğretti. İnsana bilmediği şeyleri öğretti.”** (el-Alak, 1-5). Böylece Muhammed (s.a.v) peygamber oldu. Peygamberimiz eve Hz. Hatice validemizin yanına döndü. Hz. Hatice’ye olayın dehşetinden “Beni sarıp örtünüz!” dedi. Dinlenip sakinleştikten sonra Hz Hatice validemize durumu anlattı ve “Şimdi bana kim inanır?” dedi. Hz. Hatice validemiz **““Allâh’a kasem ederim ki, Allâh Sen’i hiçbir vakit mahcûb etmez. Çünkü Sen, akrabânı korursun, işini görmekten âciz olanların ağırlığını yüklenirsin, fukarâya infâk eder, kimsenin yapamayacağı kadar iyilikte bulunursun, misâfire ikrâm edersin, Hak yolunda zuhûr eden hâdiselerde halka yardım edersin... Ey Allâh’ın Elçisi! Sen’i evvelâ ben kabûl ve tasdik ederim. Allâh yoluna önce beni dâvet et!”** diyerek peygamberimizi ilk tasdik eden ve ilk destekleyen oldu. Daha sonra Peygamberimiz yakın akrabalarından başlayarak uzak çevreye doğru İslam’ı tebliğ etti (www.sabah.com.tr, Erişim: 04.11.2022; www.islamveihsan.com, Erişim: 08.10.2022).

Tebliğ sürecinde birtakım zorluklarla karşılaşmıştır. Azim ve sabırla zorlukların üstesinden gelebilmiştir. Allah-ü Teala’dan aldığı emirler (Kuran) ile yeni bir dünya anlayışı ve düzeni getirmiştir. Arap Yarım Adası’nda yaygın olan çok tanrılı inanca karşı çıktı. Allah’ın (c.c) birliği, melekler, ahiret, cennet-cehennem gibi gaybi inançlarda Kuran’ın rehberliğinde yenilikler yaptı. Tevhit inancını getirdi. Kuran’ın ışığında akıl ve güzel ahlak temeline dayalı yeni hukuk kuralları getirdi. Kölelik, kadın hakları, evlilik, miras gibi sosyal hayata dair yeni kurallar belirledi. Haksız kazanç, faiz gibi sosyal yaşamı olumsuz etkileyen ekonomik problemlere yeni çözümler getirdi.

Faizi ve haksız kazancı yasakladı. Toplum sağlığını tehdit eden alkol ve uyuşturucu gibi gıdaların tüketimini azaltıcı tedbirleri uygulamaya koydu, kademeli yasaklar ile ortadan kaldırdı. Müslümanı Müslümana kardeş yaptı. Can, mal, namus, din ve akılı koruyan kurallar getirip bu kişi haklarının korunmasında müslümanı Müslüman ve gayrı müslimlere karşı dokunulmaz kıldı. İnsan ilişkilerini düzenledi. Anne-baba kardeş, aile ve akraba ilişkilerini; kadın-erkek, çocuk haklarını düzenledi. Eğitime yenilikler getirdi. İlmî teşvik etti (<https://www.yeniakit.com.tr>, Erişim: 06.05.2022).

Doğayı ve içindeki tüm canlı ve cansız varlıkları koruyup gözetici tedbirler aldı. İnsanların kendilerini yeryüzünün halifesi olarak görmelerini sağladı ve hayvan hakları, ağaçlar, tatlı su kaynakları gibi ekolojik dengeyi korumada insanları sorumlu kıldı (Akyüz,2014,107). Kurduğu devlet düzeni ve devletler arası ilişkilerde dünyaya örnek oldu. Sadece toprakları değil gönülleri de fethetti. Kur'an-ı Kerim'in yaşayan örneği oldu. Sergilediği yaşantısı ve güzel ahlakı ile tüm insanlığa örnek oldu.

Hız. Muhammed (s.a.v) 632 yılında son kez Müslümanlarla beraber hacca gitti ve bu hacca "Veda Hacı" denildi. Yüz bin Müslümana veda niteliğinde konuşan Hız. Muhammed (s.a.v) 632 yılında Medine'de vefat etti (<https://www.sabah.com.tr>, Erişim: 04.11.2022).

Dursun Furkan UÇAR

1.2.HORASAN ERENLERİ (ANADOLU ERENLERİ)

Anadolu Erenlerinin temeli Horasan ekolüne dayanır. Horasan'dan Anadolu'ya Anadolu'dan Balkanlara giden öncü dervişlerdir. Anadolu'nun Türkleşmesine, İslamlaşmasına ve fethine zemin hazırlamıştır. Anadolu Selçuklu Devleti'nin yanında olmuş ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna zemin hazırlamış ve Osmanlı devlet statüsünü kazandıktan sonra da hizmetleri devam etmiştir. Çoğunun Hoca Ahmed Yesevi'nin dervişleri olduğu söylenir

Resim 4: Hoca Ahmet Yesevi Öğrencileri Minyatürü (www.haber7.com 04.02.2023).

(<https://www.huriradegazetesi.com.tr>, Erişim:14.12.2022).

Kaynaklarda Anadolu'nun Türkleşmesinde Horasan Erenlerinin etkin rol aldığı belirtilmektedir. Horasan Erenleri olarak adı geçen Türkmen dervişleri, Türk iskanını hızlandırmış, Anadolu'nun İslamlaşmasını sağlamışlardır. alplik ve yiğitlikleriyle, adalet duyguları ve şehitlik arzusuyla kahramanlık öyküleri yazmışlardır. Şeriatı tasavvufu bağdaştırmış toplumun manevi direkleri olmuşlardır. Yaygın olarak kendi tekkelerini yapmışlar ve buralarda halka hizmet vermişlerdir. Halk arasında abdal, gazi, baba, dede isimleriyle tanınmışlardır. Menkıbe ve kerametleri ile gönüllerde yer edinmişlerdir. Adlarına türbe ve yatırlar yapılmıştır. Horasan Erenlerinden Şeyh Edebali, Somuncu Baba, Sarı Saltuk, Hacı Bektaşî Veli, Yunus Emre ve dahası gittikleri yöreleri İslam tevhid inancı minvalinde irşad etmişlerdir. Göçen Türklerin yerleşmesine yardımcı olmuşlardır. Göçmen Türklerin yerleşik halka uyum sürecine katkı sağlamışlardır (Kozan, 2012,314-315; <https://www.huriradegazetesi.com.tr>, Erişim:14.12.2022, Yavuz, 2021).

Hoca Ahmed Yesevi'nin yaşadığı bölge ve dönemini tanımak Horasan Erenlerini ve işlevlerini anlamayı kolaylaştıracaktır. Hoca Ahmet Yesevi'nin (ö.1171) yaşadığı Horasan Bölgesi bugün Türkmenistan, Afganistan ve İran sınırları içinde bulunmaktadır. Yahudilik, Nasturilik, Ortoksluk, Zerdüştilik, Maniheizm ve Budizm gibi din ve mezheplerin yayılıp geliştiği yerdir. Aynı zamanda Emevi ve Abbasi dönemlerinde İslam'ın yayıldığı bu bölgede Hariciler, Mutezile, Kerramiye gibi ehli sünnet dışında mezhepler gelişmeye başlamıştır. Sahabilerin gelmesi ile bu mezhepler yayılım gösterememiştir. Sahabilerle Horasan'ın Belh gibi şehirleri Hadis ilminin merkezi haline gelmiştir. Abdullah b. Mübarek Tirmizi, Nesai, Buhari, Tirmizi gibi büyük hadis alimleri bu bölgede yetişmiştir. Hanefi fakihlerinin merkezi, tefsir alimlerinin ilham aldığı yer olmuştur. Ehli sünnet ve Hanefiliğe tabii fütüvvet melamet ekolleri bu bölgede gelişmiştir. Hoca Ahmet Yesevi'de bu iklimde yetişmiş mutasavvıf bir şairdir. İlk olarak Selçuklu Devletinin 1071 Malazgirt Zaferi ile Anadolu'ya planlı göçler başlamıştır. İkinci göç, Selçuklu Devleti'nin yıkılışı ve Moğol istilası ile devam etmiştir. Anadolu'ya yapılan göçler XIV. yüzyıla kadar sürmüştür. İlk göç ile birlikte Yesevî, Vefaî, Rıfaî, Kalenderî ve Haydarî gibi tarikatlara mensup Orta Asya kaynaklı mutasavvıf şeyh ve dervişler, Anadolu'ya dağılmışlardır. Stratejik önemi bulunan bazı noktalara tekkelerini kurarak irşada başlamışlardır. Pek çok hadis, fıkıh ve tefsir alimleri, şair ve edebiyatçılar, sanatçılar güvenli bölge görülen Anadolu'ya göç etmiştir. Kendi kültürel birikimleri ve ilimleri ile gelen alimler, sanatçılar ve düşünürler ile bölge zengin bir ilim yelpazesi haline gelmiştir. Birbirinde güzel eserler Anadolu'da ortaya konulmuştur (Kozan, 2012, 314-315; Aday, 2014, 381;Ulutürk, 2012; <https://www.huriradegazetesi.com.tr>, Erişim:14.12.2022).

Hazreti Piri Sultan/Türkistan namıyla da bilinen Hoca Ahmed Yesevi (ö. 562/1166)Türlere İslam'ı ve dervişliği öğretmeyi amaç edinmiştir. Mutasavvıf ve şairdir. Yesevi tarikatının şeyhidir. İslam inancını Türk inanç ve gelenekleri ve yaşam tarzı ile sentezlemiş, yerli ve göçebe halka anlayacağı sade bir dilde İslam'ı anlatmaya çalışmıştır. Hoca Ahmed Yesevi pek çok talebe/derviş yetiştirmiştir. Kaynaklarda 96 bin veya 99 bin olarak geçen dervişlerini İslam'ı yaymak için Türker'in yaşadığı bölgelere göndermiştir. Dervişler, Kıpçak yurdundan Azerbaycan, Anadolu, Balkanlar ve Hindistan'a kadar geniş bir coğrafyada hizmet vermiştir. Ulaştıkları bölgelerde tekkeler kurarak sosyal hayatın içinde toplumla bütünleşerek hizmet vermişlerdir. Toplumun her türlü ihtiyaçlarının yanında olmuş, şeriat ve sünnet çizgisinde tasavvufi ahlak anlayışı ile halka örnek olmuşlardır. Türkmenler arasında İslam'ın daha hızla yayılmasını sağlamışlardır. Balkanlarda uç bölgelere de tekkelerini kurmuşlardır (Eraslan, 2021, 159-161; Özcan Özbiçer;

Ulutürk, 2012). Gayri Müslimlerin, Türkleri ve İslamı tanımaları sağlanmıştır. Dervişler, Türk bölgelerinde verdikleri hizmetin aynını sınır bölgelerinde de vermişlerdir. Toplumun ihtiyaç duyabileceği çeşme, yol yapımı gibi işlerde emeklerini esirgememiş, mesleklerinin elverdiği beceriler ile bölge halkına yardım etmiş ve diğergamlıkla fedakarlıkta bulunmuşlardır. İmkanları dahilinde eğitim ve sağlık hizmetleri sunmuşlardır. Gayri Müslimlerin, Müslüman Türklere sempati duymasını sağlamışlardır. Sınır bölgelerinin özellikle Balkanların fethinin manevi hazırlığını yapmışlardır.

Aşıkpaşazade dört dini cemaat ve sosyal zümreden bahseder. Gelecekte kurulacak olan Osmanlı Devleti'nin kültürel hamuru bu zümreler ile yoğurulmuştur. Bunlar; Abdalân-i Rûm, Gâziyân-i Rûm, Ahîyân-i Rûm ve Bâciyân-i Rûm'dur. Anadolu'da hizmet veren sufi yönü ağır basan erenlere **Abdalan-ı Rum** veya **Anadolu Erenleri** denir. Anadolu Erenleri, Yesevi sözlü geleneklerini na Yeni müridlerine ve Anadolu toplumuna aktarmıştır. Fethedilecek bölgeye askerden önce ulaşarak bölge halkının gönlüne girmiş ve fetihlerin başarılı olmasına zemin hazırlamışlardır. Türkmen dervişlerin bir kısmı alplik özelliği taşımaktadır. Hem veli hem de akıncıdır. Selçuklu ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan önce ve sonra her savaşta ve direnişte yer almışlardır. Gazi ünvanıyla bilinir. Bu zümre **Gaziyan-ı Rum** olarak bilinir (<https://www.huriradegazetesi.com.tr>, Erişim:14.12.2022, Ulutürk, 2012; Köprülü, 1991, 415; Yavuz, 2021, <https://www.sabah.com.tr>, Erişim:14.12.2022; Kozan, 2012; 314-315). **Ahiyan-ı Rum ve Bacıyan-ı Rum** ise Yesevilik ekolünden etkilenmiş Ahi Evran/Pîr Mahmud bin Ahmed Nasirüddin Ahî Evran bin Abbas Velî (1171-1261) ve eşi Fatma Bacı'nın kurduğu askeri, mesleki, sosyal, dini zümrelerdir. Bu teşkilatta yer alan Ahi Evran kaynağını Yesevilik'ten aldığı kutlu davanın gönül erenlerindedir. Ahilik Sistemini kurmuş, 32 çeşit esnafı teşkilatlandırmıştır. Moğol saldırısı nedeniyle Anadolu'ya göç eden Türkmenleri iş, meslek sahibi olmalarını sağlamış, tekke ve zaviyelerde iyi bir Müslüman ve vasıflı zanaatkar olmalarını sağlamıştır. Eşi Fatma Bacı ilk kadın sivil toplum örgütlenmesi olarak görülen "**Bacıyan-ı Rum**" u kurmuş ve kadınları düşmana karşı teşkilatlandırmıştır. Silahlı cengaver Türkmen kadınlar topluluğudur ve bu topluluk halkın sosyal alanda maddi-manevi ihtiyaçlarını karşılamada yardımcı olmuştur. Bu iki zümre de Anadolu Selçukluların son zamanında ve Osmanlı'nın kuruluşunda aktif rol almıştır. Moğol istilasına direniş göstermişlerdir. Selçuklu devletinin çöküşü sürecinde halkı teşkilatlandırmışlardır. Ahiyanı Rum ve Bacıyan-ı Rum zümreleri Osmanlı'nın devlet olma yolunda çabalarını desteklemiştir. Balkanlarda aynı hizmeti sürdüren Anadolu Erenleri, Osmanlı'nın Balkan fetihlerinin başarılı sonuçlanmasını sağlamışlardır. Osmanlı Devleti'ni askeri, siyasi, ticari ve ekonomik açıdan desteklemiş, toplumun maddi manevi ihtiyaçlarında, her daim yanında olmuştur. Yine toplumu sanat, edebiyat, sosyal ve kültürel her açıdan yardımcı olmuştur (<https://www.huriradegazetesi.com.tr>, Erişim:14.12.2022; Köprülü, 1991, 415; <http://www.kirsehir.gov.tr>, Erişim:14.12.2022).

Sonuç olarak Horasan Erenlerinin temel özellikleri; kahramanlıkları, şefkatli ve merhametli olmaları, devlette riyaset beklentilerinin olmaması, İslami cihan devleti düşüncesine sahip olmaları, alplik ve yiğitlikleri, üretici ve çalışkanlıkları, yardımsever ve diğergamlıkları, İslamı irşad, veli kisvesi, tedavi edici otacı yönleri sayılabilir. Taşındıkları din ve hayat felsefeleri çerçevesinde ortaya çıkan menkıbeleri, yiğitlikleri, velilik kerametleri ile halkın gönlünde yer edinmiştir. Bugün pekçok yerde dede, baba, abdal ünvanları ile türbeleri bulunmakta ve ziyaret

edilmektedir. Zamanımıza ulaşan tekkeleri, türbeleri, yatırları ve tarihi yapıtları geçmişin ruhunu gümüze taşımaya devam etmektedir.

Meryem Azra ŞENCAN, Zeynep Rümeysa UÇAR

2. GELENEKLERİMİZ

2.1.EZAN

Ezan kültürümüz ve dinimiz açısından son derece önemli bir yere sahiptir. Bir çağrı yöntemidir, İslam'ı temsil eden önemli bir semboldür. Okunduğu bölgede İslam'ın varlığına işaret eder ve o

Resim 5 Ezan (<https://medyasistan.com> Erişim:02.01.2023).

Mekanda Müslümanların bulunduğunu gösterir. Namaz vakitlerini ilan etmek amacıyla okunur ve müekked sünnettir (www.hurriyet.com.tr, Erişim:21.10.2021).

Namaz Mekke döneminde farz kılınmıştır. Namaz vakitleri için belirlenmiş bir duyuru yöntemi yoktu. Medine döneminde “es-salâh” (namaza!) şeklinde yapılan çağrı da yeterli gelmiyordu. Peygamber Efendimiz sahabe ile istişare yapmıştır. Sahabe Hristiyanlar gibi çanı kullanmayı

ya da Yahudiler gibi boru kullanılmasını önermiştir. Mecusilerin ateşini de öneren olmuştur. Ancak bunları başka dinlere benzeme açısından kabul etmemiştir. Hz. Ömer (r.a) ve Abdullah b. Zeyd b. Sa'lebe (r.a) bir gece aynı rüyayı görürler ve rüyalarında ezan öğretilmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s) ezan cümlelerini ikişer ikişer, kamette ise birer defa okunmasını emretti. Peygamber Efendimizin buyruğu üzerine Hz. Bilal (r.a) yüksek bir evin üstüne çıkıp sabah ezanını okumuştur. Allah'ın (cc) büyüklüğü ve tekliği, Hz. Muhammed'in (s.a.v) onun kulu ve elçisi olduğu ilan edilir. Namazın kurtuluş yolu olduğu ifade edilir (Çetin, 1995, 36; www.hurriyet.com.tr, Erişim: 21.10.2021).

Yahudi ve Hristiyan topluluğunda ibadete çağrı şofar ve çan ile yapılır. İslam'da ibadet vakitleri insan sesi ile ilan edilir. Namaz vakitleri ezan okunarak, cenaze duyuruları sela ile yapılır. İbadete çağrı niteliğinde olan ezan vakitleri diğer dinlere göre daha düzenli ve yaygındır (Dikme, 2012, 97). Müezzin, yüksek bir yere çıkar. Yüksek sesle ezan okuyarak namaz vaktini ilan eder. İlerleyen yıllarda Camilere minareler eklenerek ezanlar minareden okunmaya başlamıştır. Günümüzde şehirleşme ve teknolojinin ilerlemesiyle mikrofon kullanılarak namaz vakitleri ilan edilmektedir.

Ecdadımız her ezan vaktine ayrı bir musiki makamı tahsis etmiştir. Yaygın olarak sabah ezanı Sabâ makamında, öğle ezanı Uşşak makamı, İkinci ezanı Rast, akşam ezanı Segâh, yatsı ezanı Hicaz makamları tercih edilmektedir. Ülkemizde yaklaşık 15 kadar makam kullanılır. Osmanlı döneminde perşembe gününden cuma gününün gelişini haber vermek için Nihavend makamı tercih edilmiştir. Çünkü Nihavend neşeli seslere sahip bir makamdır. İkinci ezanında günün sonunda kişideki yorgunluk izlerin giderebilmek için zindelik veren Rast makamı tercih edilir. Daha hızlı bir makam olan Segâh veya Dügâh makamları Akşam ezanında tercih edilir (Kamiloğlu, 2010, 233-235; <https://www.hurriyet.com.tr>, Erişim:21.10.2021).

Ezan okunurken dinlemek, salavat getirmek, dua etmek, herhangi bir işle meşgul olmamak, ezan bittikten sonra dua etmek faziletli ibadetlerden sayılmaktadır (www.hurriyet.com.tr, Erişim:21.10.2021).

Kültürümüzde yeni doğan bebeğin sağ kulağına ezan, sol kulağına kamet okunmaktadır. İsim verirken de ezan okunmaktadır. Milli ve dini duyguların işlendiği edebiyat eserlerinde de ezana yer verilmektedir. İstiklal Marşı'nda "Bu ezanlar ki, şehadetleri dinin temeli ...", türkülerde ve şiirlerde de yaygınlığı dikkat çekmektedir.

Günümüzde de ezan geleneği kendine özgü makamları ile devam ettirilmektedir.

Esra ÇİMEN

2.2.KUR'AN-I KERİM

Kur'an-ı Kerim; tüm insanlığa hitap eden, kurtuluşa davet eden ve Allah-ü Teala tarafından kıyamete kadar korunacak olan son kutsal kitaptır. Kur'an-ı Kerim "ezberden okumak, irşad etmek" anlamını da kapsayacak şekilde okumak, toplamak ve bir araya getirmek demektir (Eroğlu ve ark., 2013, 132).

Günümüze dek pek çok peygamber gelmiş bunlardan dört peygambere kutsal kitap indirilmiştir. Tevrat,

Resim 6: Kur'an-ı Kerim (www.sabah.com.tr, Erişim:02.01.2023).

MÖ 13 yüzyılda Hz. Musa'ya (a.s), Zebur MÖ 1000 veya 900'lü yıllarda Hz. Davut'a (a.s), İncil MS 50. yıllarda Hz. İsa'ya (as), Kur'an-ı Kerim ise MS 610 yılında Hz. Muhammed'e (s.a.v) indirilmiştir. Tevrat, Zebur, İncil milattan sonra akılda kaldığı kadar tekrar tekrar yazılmıştır. Bu üç kitap değiştirilmiş ve ilk haliyle günümüze ulaşamadığından Kur'an-ı Kerim indirilmiştir ve

Kur'an-ı Kerim indirildiği zaman ezberlenmiş ve yazılmıştır (www.haberturk.com, Erişim:21.05.2022).

Hız. Muhammed'e (s.a.v) Cebrail aracılığıyla vahiyler şeklinde indirilmiştir. Hız. Muhammed (s.a.v) 40 yaşında peygamber olmuş ve 63 yaşına kadar vahiy sürmüştür. Peygamberimiz ezberlemiş, ashabına ezberletmiş, vahiy katiplerine parşömenlere, ince taşlara, kürek kemiklerine, derilere ve yazıya uygun malzemelerin üzerine yazdırmıştır. Yazılı ayet ve sureler Hız. Ebu Bekir (r.a) zamanında Zeyd bin Sabit başkanlığında kurulan komisyon tarafından icma yoluyla "Mushaf" haline getirilmiştir (Eroğlu ve ark.,2013:140, Birışık, 2002, 401-404).

Kur'an-ı Kerim; Kelamullah, Furkan, Tenzil, Mushaf, Nur isimleriyle adlandırılır. Tek bir kitaptır. Fatiha Suresi ile başlayıp Nas suresi ile sonlanır. Toplam 114 suredir. Kur'an iniş şekline göre Mekki ve Medeni olarak iki şekilde değerlendirilir. Mekki sureler ekseriyetle iman ve tevhid konularını kapsar; Medeni sureler ise iman, ibadet, toplumsal normların uygulamasına yönelik konuları içerir (<https://www.haberturk.com>, 21/05/2022).

İslam, bütün insanlığa indirilmiştir. Hız. Adem'den (a.s) itibaren bütün peygamberlerce tebliğ edilen ve önceki peygamberlere inanmayı şart koşan ilahi bir dindir ve bu yönüyle de ilahi dinleri kuşatıcı özelliğe sahiptir. Evvelki tahrif edilen ilahi dinlerin (Tevrat, Zebur, İncil) hükümlerini iptal eden ilahi dinin son şeklidir (Harman, 2002,412-414).

Kur'an'ın tamamına inanan kimseye müslüman denir. Son peygamber Hız. Muhammed (as) ve son din İslam dini olarak kıyamete kadar İslam'ın hükmünün devam edeceğine inanırız. Kur'an'da Allah-ü Teala "Bugün dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslam'ı seçtim" (Maide,5/3), "Biz bu kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık" (el-En'âm 6/38); "Bu kitabı sana her şey için bir açıklama, bir hidayet ve rahmet kaynağı ve müslümanlar için bir müjde olarak indirdik" (en-Nahl 16/89) şeklinde açıklamıştır (Çağrııcı, 2002, 390-393).

Kur'an-ı Kerim bütün kitapların anası olarak dünyanın en kutsal kitabıdır. Her asra hitap eden evrensel bir kitaptır. İnsanı ve insanî değerleri üst düzeyde tutan, insana, kendine ve çevresindeki canlı cansız her şeye karşı sorumluluklar yükleyen, onu yeryüzünün halifesi kılan, ahiret yurduna hazırlayan yüce bir kitaptır. Allah'ü Teala'nın kelimasıdır. Abdest alınarak ele alınır, okunur, saygıyla dinlenir. Öğrenilmesi, ezberlenmesi ayetlerle, hadislerle teşvik edilir.

Kur'an-ı Kerim, her asra hitap eden evrensel ilahi bir kitaptır. Anlamak amacıyla Kur'an her yönüyle incelenmiştir. Kur'an-ı Kerim içerik mana; dil ve nazım yönüyle ele alınmış, her yönüyle incelenmiştir. Farklı ilim alanları çıkmıştır. Meal ve tefsir kitapları yazılmıştır. Hadis ve Kelam ilimlerinin kaynağı olmuştur. Nazım ve dil yapısıyla arapça dili öğretim yöntem ve teknikleri gelişmiştir (Ungan, 2008, 300).

Kur'an-ı Kerim, geçmişte olduğu gibi günümüzde de Müslüman olsun veya olmasın birçok araştırmacının ilgi odağındadır.

Zeynep Reyhan KÖSE

2.3.TESPIH

Resim 7: Tespih (www.magumus.com, Erişim:04.02.2023)

Tespih, Türk Diyanet Ansiklopedisi'nde “ Tekrar edilen zikrin sayısını belirlemek amacıyla ipe dizilen belli sayıdaki boncuklar” olarak tanımlanmaktadır. İbadet amacıyla kullanılan maddi kültür ögesidir. Araplar arasında “misbaha” kelimesi kullanılır. ve Türkçe’de “tespih” şekline dönüşmüştür (Bozkurt, 2011, 529).

Peygamberimiz (s.a.v) zamanında parmak eklemlerinin sayılarak zikrin çekilmesi yaygındır. Sahabeden bazıları sayılı zikirlerin eksik veya fazla yapılmasını doğru bulmadığı için çakıl taşı, hurma çekirdeği, ipe atılmış sayılı düğümleri kullanmışlardır. Belli sayıda çekilen zikirlerin etkisiyle tespihin ortaya çıktığı anlaşılmaktadır ve kullanımı İslam dininde erken dönemlere

dayanmaktadır (Bozkurt, 2011, 529).

Namazlardan sonra 33'er defa zikredilen “Sübhânallah”, “Elhamdülillâh”, “Allâhüekber” zikirleri tespih rakamlarını etkilemiştir. Tespih, otuz üçer olmak üzere toplam 99 adet boncuktan ve aralarını ayıran nişanelerden oluşmaktadır. 33'lü ve 99'lük tespihler cami ve evlerde yaygın olarak kullanılır. Tekkelerde 500, 1000 ve 5000'li tespihler de kullanılmaktadır (Bozkurt, 2011, 529).

Diğer dinlerde de tespih kullanılmıştır. İlk tespih MÖ 2500'lü yıllarda Hindistan ve Hinduizm'de rastlanmaktadır. Hinduizm'de Brahmanın isimlerinin sayısına nispet edilen 108 taneden oluşan tespih kullanılır. Çoğunlukla boyuna asılarak taşınır. Hinduizm'e tepki olarak doğan Budizm ve Orta Asya'da yayılım gösteren Sih dinlerinde de aynı sayı kullanılır. Budizm'de 108 sayısının bölünmesi ile 44 ve 27'lik tespihler de kullanılır. Sonrasında Budizm ile Asya'da, Ortadoğu'da kullanılmış ve buradan da Ortadoğu kiliseleri aracılığı ile Avrupa'ya kadar yayılmıştır. Hıristiyan Katolik ve Ortodoks din görevlileri tarafından kullanılan tespihin ilk örneği 3.yy'da “Çöl anne ve babaları” olarak anılan günlük okumalarını gerçekleştirmek için 150 düğümden oluşan iplik kullanılmıştır. Anadolu'da Hitit, Urartu, Fenike, Roma dönemlerine ait cam ve seramik boncuklu tespihler bulunmuştur. 13. yüzyıldan sonra Hıristiyanlıkta tespih kullanımı gelenek haline gelmiştir. Katolik Kilisesinde 13. yüzyılda Aziz Dominik'in Kutsal Meryem'i görmesi ile ilişkilendirilen 50'lik tespih daha yaygındır. Protestan ve Yahudilikte tespih geleneğine rastlanmamıştır (Tekin, 2014,1009-1011, Bozkurt, 2011, 532).

İslam'dan sonra Türklerin elinde tespih, ayrı bir sanat haline gelmiştir(Tekin, 2014, 1009). Tespih yapımında birbirinden güzel ve değerli malzemeler kullanılmıştır. Kuka, kehribar, balık dişi, çeşitli ağaçlardan, taşlardan, madenlerden ve inciden tespihler yapılmıştır Kullanıcısına göre değişik isimler de almıştır: Padişah tespihi, vezirler tespihi, vekiller tespihi, fakirler tespihi vb. 16 yüzyılın sonlarında Arap ve İran kültürüne nispeten Türklerde önemli bir değere ulaşmıştır. Özellikle İstanbul'da yapılan tespihler, dünya çapında isim yapmıştır. Irak, Lübnan gibi Arap ülkelerine; saraylara, koleksiyonculara, en güzel tespihler İstanbul'dan gitmiştir. Makbul bir hediye konumuna ulaşmıştır. Mirasa değer bir maddi varlık olarak da düşünülmüştür. Yemen'i fetheden Vezir Sinan Paşa'nın miras terekesinde 15 adet inci tespih kayıtlara düşmüştür (Tekin, 2014, 1013, 1014).

Tespih, hemen hemen tüm dünya dinlerince bir ibadet aracı olarak kullanılmaktadır. Bu konu ile ilgili dünya literatüründe tespih kullanımının psikolojik tedavideki etkisine varıncaya kadar detaylı araştırmalar mevcuttur (Tekin, 2014, 1017). Günümüz Türk-İslam kültüründe tespih kullanımı devam etmekle birlikte eski şöhretini kaybetmiştir. Türk literatüründe bu konuyla ilgili kapsamlı çalışmaya ihtiyaç görüldüğü araştırmacılar tarafından ifade edilmektedir.

Zeynep Reyyan KÖSE.

2.4.ZEMZEM

Resim 8: Zemzem ve Zemzem Kuyusu (<https://shoptr4.gwmm.org>, Erişim:04.02.2023).

İslam öncesi ve sonrasında kendisine önem verilen ve Kâ'be civarındaki bir kuyudan çıkarılan bereket ve şifa kaynağı olan sudur. Zemzem kelime manası olarak "bol ve akıcı olma, Cebrail (a.s)'ın konuşma sesi, akarken çıkardığı ses, nereden geldiği belli olmayan ses" anlamlarında kullanılmaktadır. Hz. Hacer'in su aramak için Hz. İsmail'in bulunduğu yerden suyun fışkırarak çıktığını görmesi, "Yavaş yavaş ak, dur!" demesi ve etrafını kumla çevirmesinden yola çıkılarak bu adlandırmanın yapıldığı da ifade edilmektedir. Mekke'in önemini artıran Zemzem kuyusuna

birçok isim verilmiştir. “Bi’ru İsmail, Şebbâa, Mürviye, Nâfia, Âfiye, Meymûne, Berre” isimleri örnek olarak verilen isimlerden bir kaçıdır (Küçükaşçı, 2013:242; Dokumacı, 2020, 298).

Kendine özgü tadı olan, az kükürtlü biraz tuzlu, zengin kalsiyum ve magnezyum mineralleri içeren, kokusuz, bakteri ve mikroorganizma içermeyen, katıldığı suyu mayalayan (kendine benzeten) temiz berrak bir sudur. Uluslararası sağlık kuruluşları ile Dünya Sağlık Teşkilatı’nın standartlarınca da uygunluğu test edilmiştir. Madeni suların en sağlıklısı olarak kabul edilir. Konik şeklinde bir kuyudur. İçinden metreköplerce su çekilse bile yine aynı seviyeye ulaşmaktadır. Bilim adamlarına göre suyun uzun süre bitme ihtimali yoktur (Ata, 2013, 389,395).

İslam’dan önce Yahudi Kaynaklarında ve Kitab-ı Mukaddes’te (İncil) ve Kur’an- Kerim’de ve hadislerde Zemzem hakkında anlatımlar yer almaktadır. Hz. İbrahim (a.s), eşi Hacer’i ve süt emme çağındaki oğlu İsmail’i bir miktar yiyecek ve su ile bugün Mekke’nin bulunduğu yere bırakır. İçecekleri su bitince Safa ve Merve arasında 7 kere gidip gelerek su aramıştır. Oğlu İsmail’i (a.s) bıraktığı yerden suyun fışkırdığını görünce koşarak suyu içmiş ve suyun etrafını çevirmiştir. Oğlu İsmail’i (a.s) emzirebilmiştir. Peygamberimiz Muhammed (s.a.v), Hz. Hacer için eğer suyun etrafını çevirmede acele etmeseydi, Zemzem akan bir pınar olurdu.” der (Ata, 2013, 378).

Zemzem kuyusunun bulunduğu mekan yerleşim merkezi haline gelmiştir. Yaklaşık MÖ 3000’li yıllarda yaşadığı düşünülen Hz. İbrahim (a.s) döneminden önce Zemzem kuyusunun bulunduğu yer olan Mekke’nin tarihi hakkında yeterli bilgi yoktur. İslam’ın tebliğinden önce buralarda Amâlika ve Benî Cürhüm’ün yaşadığı bilinmektedir. Cürhümlüler de Hz. İsmail’in getirdiği tevhid inancına göre yaşamış ancak sonraları tevhid inancından sapmışlardır. Huzâa ve Kinâneoğulları tarafından yenilgiye uğramışlar, Huzâalılar Mekke ve Kâbe’nin yönetimini almışlardır. Mekke’de zamanla tevhid inancı zarar görmüş, putperestlik yaygın hale gelmiştir. Bir rivayete göre putperestliğin yaygınlaşmasından dolayı Zemzem kuyusu kurumuş ve kaybolmuştur (Ata, 2013,379). Başka bir rivayete göre Cürhümlüler adak olarak içine değerli eşyaların atıldığı Zemzem kuyusunu kapatıp yerini belirsiz hale getirip şehri terk etmişlerdir. Üzerinden uzun yıllar geçip yeri belirsizleşen Zemzem kuyusu Abdulmuttalip’in gördüğü bir rüya üzerine yeri tespit edilerek yeniden açılmıştır. Abdulmuttalip kuyudan iki adet heykel, kılıç, zırh ve değerli eşyalar çıkarmıştır (Küçükaşçı, 2013, 242-246).

Zemzem suyunun bereketi ve şifa kaynağı olma özelliği hadislerle daha da belirginleşmiştir. İbn Abbas’ın Peygamberimizden rivayetine göre, Zemzem Cebiril’in açtığı bir kuyu, İsmail’in su içtiği kaynaktır. Peygamberimizin çocuk iken kalbinin zemzem ile yıkanması ve kalbinin iman ve hikmetle dolması mevzusu, hadislerde yeryüzündeki suların en hayırlısının zemzem olduğunu, şifa kaynağı olduğu, susuzların susuzluğunu girdemesi, açları doyurması, içerken niyet ve dua edilmesi, kibleye dönerek üç yudumda içilmesi, her zaman otururarak içmek önerilirken zemzem suyunun ayakta içilmesinin vurgulanması Zemzem’e verilen değeri artırmış, Tıbbı Nebevi’ye de konu olmuştur. Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin doğunca damağına zemzem sürülmesi adet haline gelmiştir. Hz. Ebu Bekir’in torunu Zübeyr’in cenazesinin zemzemle yıkanması, kefenlerin zemzemle yıkanması, kabre mevta konulurken zemzem suyunun serpiştirilmesi, Ramazan ayında orucu zemzemle açmaya çalışmak, ölüm döşeğindeki hastaya zemzem içirmeye çalışmak ya da dudaklarını ıslatmak, Mukaddes emanetlerin açılışında ziyaretçilere zemzem ikram etmek, hacdan dönenlerin yanlarında zemzem suyu getirmeleri, misafirlerine ikram etmeleri günümüze kadar

devam etmiş ritüellerimizdendir. Zemzem ikramı için özel zemzem bardak setleri kültürümüze kazandırılmıştır. Hediye malzemesi olarak tercih edilmiştir (Küçükaşçı, 2013, 242-246; Dokumacı, 2020,299).

Ecrin GÖÇÜMLÜ

2.5.BAKIRCILIK SANATI

Resim 9: Bakırcılık Sanatı (www.sanatin Yolculugu.com, Erişim:02.01.2023).

Bakırcılık sanatı bakırın çeşitli teknikler ile işlenip ev ve süs eşyası yapılmasını sağlar.

Anadolu'da yapılan kazılar sonucunda ele geçen bakır işçiliğinin ilk örnekleri MÖ 7000-2000 yılları arasına aittir. MÖ 2000 yıllarında Elazığ'ı Ergani bakır yataklarının işletildiği bilinmektedir. MÖ 1. bin yılda Urartuların Erzurum, Erzincan, Bayburt ve Çoruh vadilerinde zengin bakır sanatı

geliştirdikleri anlaşılmaktadır. Orta Asya'da Türkler bakır ile kalayı karıştırarak tuncu elde etmişler ve ileri düzeyde maden sanatçılığı geliştirmiştir. İslamiyet'ten sonra tunç ile pirinç eserler geliştirmişlerdir. Bakırcılık sanatı en parlak dönemini Osmanlı döneminde yaşamıştır. Ülkemizde Konya, Mardin, Diyarbakır, Cizre, Erzincan, Erzurum başta olmak üzere birçok ilimizde devam etmektedir (Köşklü, 2005, 114).

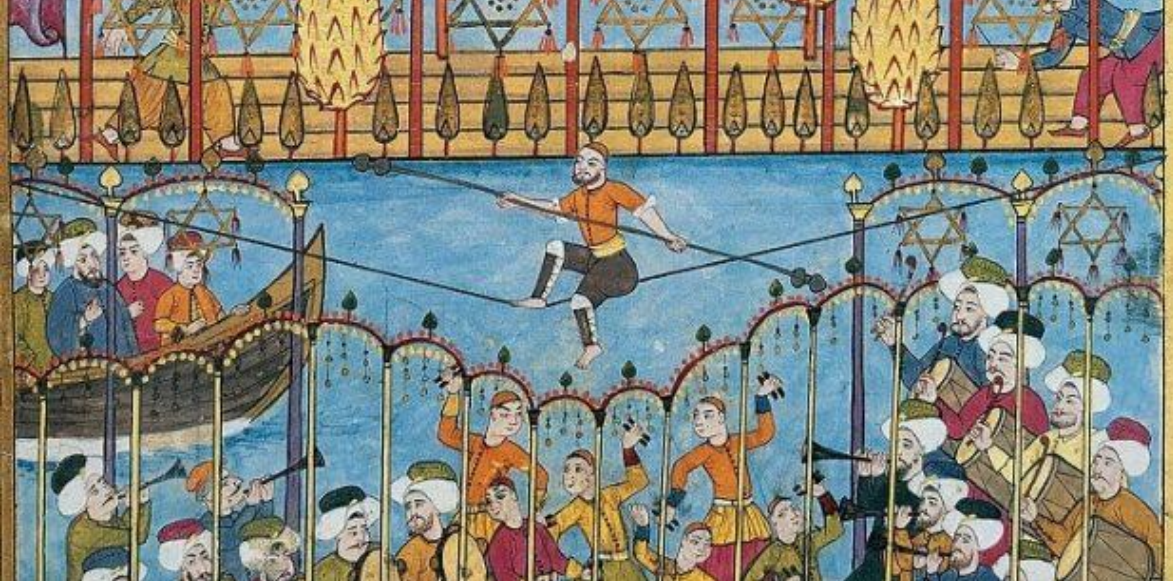
Bakır işlenerek birçok süs eşyası yapıldığı görülmüştür. Mutfak eşyaları, hediyelik eşyalar, süs eşyaları, çeşitli aletlerdir (<https://www.neoldu.com>, Erişim: 09.12.2021).

Bakır bir cevher halinde çıkartılıp birçok aşamadan geçer. Bu aşamalar, dövme, kazıma, zımbayla dövmedir. Bakırın yüksek ısılarla yumuşatılarak işlenebilir hale getirilmesine tavlama denir. Bu işlemden sonra istenilen kaplara aktarılır. Şekil verilir ve soğutulur. Kullanıma hazır hale gelir (<https://www.aylakbilgin.com>, Erişim: 09.12.2021). Günümüzde de farklı tekniklerle süsleme sanatında varlığını sürdürmektedir.

Esra ÇİMEN

2.6.MİNYATÜR SANATI

Resim 10: Minyatür Sanatı (<https://listelist.com>, Erişim:02.01.2023).

Öykü, olay ya da bilgilerin resmedilerek tasvir edilmesine Minyatür sanatı denir. Minyatür Selçuklu ve Osmanlı sanat geleneğinde “nakış” olarak isimlendirilir ve bu sanatı icra eden sanatçıya “nakkaş” denilir. Çok küçük bir şekilde ve ince çizilen resimlerdir (<https://aregem.ktb.gov.tr> Erişim:22.07.2022).

Çin kaynaklarının çoğunda Göktürklerin büyüklerinin mezarlarının üzerine yapılan saraylarda minyatür tasvirlerinden bahsedilir. Amerikalı Arkeologlar Orta Asya ve ön Asya’da Aşkabad Anav şehrinde yaptıkları kazıda çanak-çömlek gibi eşyaların üzerinde minyatür figürleri bulmuş ve Amerikalı arkeolog Raphael Pumpelly’ya göre bu figürler MÖ 9000, Schmidt’e göre ise MÖ 4500 yıllarına kadar uzandığı belirtilmiştir. Anav, Kazan ve civarlarında yapılan arkeolojik çalışmalar, Kurgan’lardan çıkarılan taş, demir, tunç aletlerin üzerinde resim ve motiflerin bulunması Türklerde plastik sanatının Mezopotamya’dan da eski olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Minyatür’ün Türk sanatı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Binark, 1978, 273,274).

Minyatür sanatının örneklerine Orta Asya’da kaya resimlerinde sonraki dönemlerde kağıt ve yazılı eserlerde rastlamak mümkündür. Coğrafya olarak doğuda gelenekselleşmiş ve özellikle Türklerin sıklıkla kullandığı bir sanat tekniğidir. Uygur Türklerinin minyatürlerinde Maniheizm etkisi ile figürler eşit büyüklükte ve benzer renktedir. Gaznelilerin Leşkeri Bazar Sarayı duvar resimleri, Büyük Selçuklu Devleti’nin Rey’de bulunan duvar resimlerindeki figürler, Uygur resimlerindeki Türk tipleri ile aynıdır. İslam’dan sonra Türklerin elinde minyatür sanatı gelişmeye devam etmiştir. Resimde önemli figürler daha büyük, renkler birbirinden farklıdır. Minyatür sanatı, Osmanlı döneminde en parlak süreci yaşamıştır. Doğu Türkistan’ın kuzeyinde Türklerin elinde gelişen bu sanat, Abbasi ve İlhanlı devletlerinin zamanında (8. yüzyılda) batıya yayıldığı ifade edilmektedir (Aslanapa, 1986, 851; Kahraman, Yıldız, 2020,21). Camiler, mescitler, saraylar ve kitaplarda minyatürün kullanım alanı genişlemiştir. Minyatür sanatı 2020 yılında Azerbaycan, İran, Türkiye

ve Özbekistan adına UNESCO İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesine kaydedilmiştir (<https://aregem.ktb.gov.tr>, Erişim:22.07.2022).

Minyatürde işlenen konular arasında, sarayda tahta çıkma, sünnet, düğün gibi törenler, av ve savaş sahneleri ve manzaraları yer alır. Günlük yaşam hakkında bilgi verir. Bu açıdan tarihi belge niteliği taşır (<https://aregem.ktb.gov.tr>, Erişim:22.07.2022).

Minyatür sanatında kullanılan kağıt türleri, pamuktan hint kağıdı, parşömen denilen ipekli kağıt veya aharlı kağıttır. Yavru beyaz kedinin tüylerinden yapılan fırça kullanılır. Çizimler detaylıdır. İnsan ve hayvan figürleri, doğa figürleri, iç mekan düzenlemeleri ayrıntılı olarak verilir. Figürler birbirini kapatmayacak şekilde dizilir. Toprak boya kullanılır ve boyamada figürler doğal renklerine bağlı kalmadan da çizilebilir yani kayalar pembeye boyanabilir. Kullanılan renkler canlı ve parlaktır. Altın ve gümüş rengi sıklıkla kullanılır. Önemsenen kişiler diğer kişilere göre büyük çizilir, resimdeki gibi perspektif, ışık ve gölgelendirme yapılmaz (Binark,1978, 271).

Günümüzde grafik sanatı ile iç içe geçmiş bir bilgi aktarma aracı olarak kullanılmaktadır. Teknolojik gelişme, ulaşım ve iletişim, dijitalleşme ve interaktif yöntemlerin getirdiği kolaylıklar minyatür sanatını etkilemiştir. Yeni teknikler eklenmiştir. Ebru, Tezhip gibi sanatlarla birlikte kullanılabilir. Figürler ve renklendirme bilgisayar ortamında da yapılabilir. Minyatürün kuralları, mesajın içeriği sanatçısının tercihine bağlı olarak değişmektedir. Özgün yöntemlerle bu sanat varlığını devam ettirmektedir (Kahraman, Önal, 2020, 22).

Zeynep Reyyan Köse

2.7.OKÇULUK

Ucu sivri çubukları yay yardımı ile cansız hedeflere atılan spor ve sanat dalıdır. Ok ve yay ile

Resim 11: Okçuluk (www.aa.com.tr, Erişim:04.02.2023).

yapılır Eski Mezopotamya ve Anadolu'da güç sembolüdür. Türkler'de İslam öncesinde ve sonrasında avlanma, savaş, sanat, spor ve dini bir motif olarak değerlendirilmiş yiğitlik, adalet, güç, kuvvet kavramları ile sembolleşmiştir (Küçük, 2018, 178).

Okçuluk yazılı tarih öncesine dayanır ve sıklıkla avcılık ve savaş aracı olarak kullanılmıştır. Ok ve yayın kullanımı MÖ 20000 yıl

öncesine kadar gider. Kayıtlara ve yazılı tarihe göre avcılık ve savaşa dair okçuluğun yay ile kullanılmasının bilinen en yakın tarihi MÖ 5000 yılına dayanır. (<https://www.modernokculuk.com>). 1900 yılından bu yana da Olimpik spor dalı olmuştur (<https://www.ivkokculuk.com>, Erişim:09.12.2022).

Bazı kaynaklar ok ve yayı Hz. Adem (as) ile başlatır. Eski Ahit'te Hz. İsmail'in iyi bir okçu olduğu geçer. Hz. İbrahim de yay ustası olarak bilinir. Peygamberimiz tarafından da okçuluk teşvik edilmiştir. Uhud Savaşı'nda Peygamberimiz birkaç yay eskiten sahabeden Sa'd b. Ebû Vakkās'a, "At ey Sa'd! Anam babam sana feda olsun!" diye seslenmiştir. İslam'dan sonra özellikle Osmanlı geleneğinde Sa'd b. Ebû Vakkās okçuların Piri sayılmıştır. Okçuluk için "Ok Meydanları" kurulmuştur. Hatta "Ok Meydanı Tekkeleri" ile okçuluk sporu kendine has adabı ile kurumsal hale getirilmiştir. Ok meydanında yapılan yarışmalarda yarışmacılar, Sa'd b. Ebû Vakkās ile beraber ok atmada mahir bazı sahâbîleri anar, geçmiş kemankeşler (okçular) için dua ederlerdi. Kemankeşler çeşitli tekniklerde yarışarlardı. Havadaki oku vurma, hedefteki oku gezinden vurma, at üstünde dörtnala giderken her yönde hedef vurma, oku en uzağa atma, havaya atılan veya hareket halindeki halkanın içinden ok geçirme, çelik levha yahut birkaç kat fil derisini delme tekniklerinde yarışarlardı. Menzil atışlarında en uzağa atış yapan için taş dikilirdi. Osmanlı geleneğine göre bu Menzil taşları en güzel şekilde tezyin edilirdi (Bozkurt, 2007. 333-335; Yönel ve Türkmen, 2017, 531).

Türkler'de okçuluk yaşam biçimi olarak kabul edilmiştir. Oğuz Kağan çocuklarını Bozok, Üçok gibi ok isimleri ile nitelemiş ve isimlere göre de görevler vermiştir. Eski Türkler kadın-erkek, çocuk-yaşlı herkes ata binmeyi, ok atmaya tabii bir aktivite olarak görmüştür. Doğum, evlilik, ölüm gibi hayatın her evresinde okçuluk yer almıştır. Haberleşmede, hediyeleşmede kullanılmıştır. Ok kullanabilmeyi alplik/yiğitlik sembolü saymıştır. Hükümdarın hakimiyet sembolü olmuştur. Damgalarda ve sikkelerde, Selçuklu ve Osmanlı tuğralarında da yerini alır. Okçulukta at kullanılmış, at "Türkün kanadı" olarak sembolize edilmiştir. At üstünde ok atan mahir bir millet olarak görülmüş "Okçu (Kemankeş) Milletler" olarak tanınmıştır. Mete Han'ın "Ok ve yay gerebilen kavimleri bir aile gibi birleştirdim şimdi onlar Hun oldular" şeklindeki sözü, okçuluğun Türklerdeki önemini ortaya koymaktadır. Kaynaklarda Wales Gaerloon adlı bir roma askerinin Hun tipi yay yapımını İngiltere'ye kadar yaydığı ve Wales ailesinin de iyi birer ok atıcıları olduklarını belirtilir. Yine kaynaklarda Türkler hakkında "Ata yapışık bir millete rastladık bir türlü yenemiyoruz. ", "Türkler ok atmaya başladığında gökyüzünde güneş kaybolur!" şeklinde ifadelerle rastlamak mümkün (Küçük, 2018, 181,182; Yönel ve Türkmen, 2017, 525; <https://trdergisi.com>, Erişim: 09.12.2022).

Türklerde Gök Tanrı inancı döneminde hakimiyetin, gücün sembolü olan ok atıcılığı, İslam'a girdikten sonra Peygamberimizden ulaşan hadisler ile atıcılık dini bir değer de kazanmıştır. Ok ve yay birçok savaşın kazanılmasında etkin rol almıştır. Dolayısıyla ok ve yay yapımı, orduda atıcılık eğitimi de önem kazanmıştır. Savaş, avlanma ve spor etkinliği olarak Türk kültüründe her zaman yerini almıştır. Osmanlı döneminde Ok Meydanı'nda yapılan menzil atışları buna örnek olarak verilebilir.

Osmanlılarda oklar çok katlı ibrişimden yapılır. Buna "çile" denilir. Ok gövdeleri ahşap ve kamıştandır. Hafif ve sert ağaç olan çam, diş budak ve gürgen ağaçları gövde yapımında tercih

edilir. Kayın ağacı da hem ok hem yay yapımında kullanılır. Okların esnemesini engelleyecek çeşitli teknikler kullanılır. Oklar fırınlanıp rutubetsiz bir depoda uzun süre bekletilir. Okun ayaküstüne düşmesini ve düzgün gitmesini sağlayan arka kısmına güvercin tüylerinden yapılan ve “yelek” adı verilen tüy takılır. Kullanım amacına göre ok türleri ve okun türüne göre de kullanılan malzemeler değişir. Savaş, talimhane, hedef, menzil, ateş, tatar vb. ok türleri vardır. Ok atarken elin kaymasını engellemek için yayın kabzasına muşamba sarılır, başparmağın yaralanmaması için de “zihgir”, bileğe de “siper” takılırdı. Oklar omuza asılan ok torbasında taşınır (Bozkurt, 007. 333-335).

Günümüzde geleneksel okçuluk her yıl düzenlenen Uluslararası Geleneksel Okçuluk Festivallerinde yaşatılmaktadır. Geleneksel Türk Okçuluğu, 2019 yılında UNESCO İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi’ne girmiştir (<https://aregem.ktb.gov.tr>, Erişim: 09.12.2022).

Ecrin Nur AKYÜREK

2.8.MİSAFİR AĞIRLAMA

Resim 12: Karagöz ile Hacivat Misafir Ağırlama (<https://onlineilkokul.com>, Erişim:04.02.2023].

Misafir kelimesi yol almak, yola çıkmak ve sefere çıkmak anlamlarına gelmektedir (Toprak, 2019, 76). Türklerde misafir ağırlama kültürü hem dini değerlerimize hem de İslam öncesi geleneklerimize dayanır. Peygamberimiz pek çok hadisinde misafirin öneminden bahsetmiştir. Misafir bazen birkaç saatlik bazen de birkaç günlüğüne gelse bile toplumda el üstünde tutulur. Misafir ağırlarken pek çok gelenek

uygulanır.

Türklerde misafir ağırlama adabının ilk izlerine Orta Asya da rastlamaktayız. Göçebe halindeki Türk Boyları düşmanları bile olsa gelen misafire çok özel ilgi göstermiştir. Özbek Türkleri’nde “Misafir babadan daha önemlidir.”, Kazak Türkleri’nde “Misafire hiçbir yiyecek olmazsa bile sıcak ve samimi sohbet yeter.” atasözleri bile vardır (<https://www.istanbulgazetesi.com.tr>, Erişim: 23.10.2021; Kayhan, 2020). Dede Korkut hikayelerinde misafirin ve misafirperverliğin önemi vurgulanmakta, övülmekte, misafirin gitmediği ev “Kara ev” olarak nitelenmektedir. Yusuf Has Hacib’in eserinde “Bey, cömert, gözü tok ve gönlü zengin olmalıdır. Beye cömertlik yarışır...” sözleri, Anadolu’da “Ağalık vermekle, yiğitlik vurmakla olur.” atasözleri ile misafirperverlik, şeref ve asaletin gereği sayılmıştır. Kur’an-ı Kerim’de Hz. İbrahim’in (a.s) misafirlerini ağırlaması

kıssası ve misafir ağırlama ile ilgili çeşitli ayetler, Peygamberimizin (s.a.v) “Allah'a ve âhîret gününe iman eden kimse, misafirine ikram etsin!” şeklinde sözleri sevap kazanma yönüyle toplumu teşvik etmiştir. Ayet ve hadislerden esinlenen “Misafir rızkıyla gelir.”, “Her geceyi kadir, her geleni hızır bil!” sözler ile misafir ağırlama yerleşik düşünce haline gelmiştir. Türklerin yaşadığı Orta Asya ve Anadolu’da kervansaraylar, hanlar, hamamlar, misafirhaneler, evlerdeki misafir odaları bu güzel kültürün somut örnekleridir (Toprak, 2019, 78; <https://sorularlailslamiyet.com>, Erişim: 03.11.2022).

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de evin en geniş ve en güzel odası misafir odası olarak düzenlenir ve her zaman temiz tutulur. Sadece misafir için kullanılır. Misafirin güzel karşılanması, rahat ettirilmesi, ikramlarda bulunulması, ihtiyaçlarının misafir belirtmeden karşılanması hem adetten gelen hem de inançlardan kaynaklanan bir ritüeldir (<https://kuranileyasamak.com>, Erişim: 23.10.2021). Misafire en samimi duygularla sevgi ve saygı çizgisinde yaklaşılması ve hoşgörülü davranılması, ikramlardan sonra kalkmak istediğinde en güzel şekilde uğurlanması, onu yola koyarken eşlik edilmesi de değerlerimizdendir.

Ezgi DORUK

2.9.KAHVE ADABI

Resim 13: Kahve Adabı (<https://www.hedefavm.com>, Erişim: 04.02.2023].

Kahve, Arapça kökenli kelimedir ve “içilecek şey, şarap,” manasına gelmektedir. Ayrıca bir bitkinin adı ve o bitkinin meyvesi anlamında da kullanılmaktadır. Bitkinin meyvesinin çekirdeklerinin toz haline getirilip su ile kaynatılmasına da kahve denilmektedir (Nalbant, 2022,682).

Bitki olarak Afrika veya Ortadoğu kökenlidir. İçecek olarak ilk nerede ve nasıl tüketildiği rivayetlere dayanmaktadır. Bunlardan en meşhur olanı dini tasavvufi dayanaktır. İçecek olarak kahvenin tüketilmesi Kahvecilerin Piri olarak görülen Şeyh Şazeli’ye atfedilir. Şeyh Şazeli 1258’de hacca giderken kendisine verilen kahve çekirdeklerini kaynatarak müridi ile içmiştir. Kahveci esnafı arasında Şeyh Şazeli “Pir” olarak kabul edilir. Habeşistanda yiyecek olarak tüketilen kahve Yemen’de tasavvuf ehlinin vazgeçilmez içecekleri arasına girmiştir. Tasavvuf ehli arasında zihne tazelik ve uyanıklık vermesi, geceleri zikir meclislerinde müridleri zinde tutma ve uyutmama gayesiyle tüketimi

artmıştır. Katip Çelebi'nin anlatımına göre Osmanlı'nın son dönemlerinde kahveci esnafı teberrüken “Ya Hazreti Şeyh Şazeli!” levhasını duvarlarından eksik etmemiştir.16. yüzyılın başlarında kahve kültürü tasavvuf ehlinin dışına çıkmıştır. Mekke, Kahire ve İstanbul gibi İslam beldeleri arasında yayılan kahve, 17. yüzyılda ticari mala dönüşmüştür. İstanbul'dan da Avrupa şehirlerine girmiştir (Nalbant, 2022,682; <https://www.sazeliyye.org>, Erişim: 22.11.2022).

İstanbul limanlarına ilk defa ticari mal olarak gelmiştir. 16 yüzyılda Kanuni Sultan Süleyman dönemine rastlamaktadır. Bir diğer anlamı şarap olan kahveye o dönemde temkinli yaklaşım ve dönemin Şeyhülislamı olan Ebu Suud tarafından denize döktürülmüştür. Kahvenin içeriği anlaşılınca serbest bırakılmıştır.

Tasavvuf ehlinin kahveye gösterdiği rağbet nedeniyle yaygınlaşan kahve kültürü Osmanlı geleneğinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Kahve ve yanında su ve tatlısı ile Türk kültürüne özgü bir hal almıştır. Kahveden mülhem kahvehaneler açılmaya başlamıştır. Kız istemelerde, misafir ağırlamada, protokol toplantılarında yerini alan kahve, anlam ve önem taşıyan özel günlerin vazgeçilmezi olmuştur. Özel sunumları ile Osmanlı kültüründe zirve yapmıştır. Kahve pişirmek için özel bakır cezveler, sunum için gümüş tepsiler, fincan takımları, lokumluklar ve su bardağı ayrıca set olarak kullanılmıştır. Çeyizlerde yer almış ve ticari olarak piyasası oluşmuştur.

Osmanlı geleneğinde misafire kahve sunmanın kendine özgü bir adabı vardır. Ev sahibi ve misafir arasında iletişimi sağlayan çeşitli incelikleri ve mesajı barındırır. Eve misafir geldiğinde ev sahibi misafirine kahve ikramında bulunur. Yanında su ikram edilir. Misafir eğer suyu kahveden önce içerse, karnının aç olduğu anlaşılır ve sofraya kurulur. Eğer kahveyi önce içerse sadece muhabbet etmeye geldiği anlaşılır (Polat,2017, Erişim: 22.11.2022).

Kahveye verilen özel değerden ötürü halk arasında çeşitli atasözü ve deyimler gelişmiştir. “Bir fincan kahvenin 40 yıl hatırı vardır.” ya da “Bir acı kahvenin kırk yıl hatırı vardır.”, “Berberin solumazı, tellağın terlemezi, kahvecinin söylemezi”, “Köylünün kahve cezvesi karaca amma sürece”, kız istemelerde damata sunulan “tuzlu kahveler”, “kahvaltı” kelimesinin kahve altı'ndan gelmesi gibi günlük hayatla içselleşmiştir (<https://www.nkfu.com>; Tınas,2020 Erişim: 22.11.2022).

Kahvenin içeriğinde yüksek yoğunlukta okzalat bulunmaktadır. Okzalat böbrek taşına neden olmaktadır. Bu nedenle kahvenin yanında içilen su ile okzalatın atılması sağlanmaktadır (Polat,2017, Erişim: 22.11.2022). Ayrıca doktorlara göre kahve antioksidan ve vitamin deposudur. Adrenalin ve dopamine salgılar. Metabolizmayı yükseltip yağ asitlerini harekete geçirmeye yardımcı olur. Şeker, Parkinson ve Alzheimer hastalığı riskini azaltır. Karaciğer dostudur. Bunun dışında daha pek çok faydası bulunmaktadır (Şahin, 2017, Erişim: 22.11.2022).

Türk kahvesi 2013 yılında UNESCO'nun “Somut Olmayan Kültürel Miras” listesine girmiştir (Polat,2017, Erişim: 22.11.2022). Günümüzde de devam ettirilen geleneklerimizdendir.

Betül Zeynep KARAKÖSE

2.10. KIRAATHANE VE KAHVEHANE

Resim 14: Kırathane ve Kahvehane (www.kahvekafe.net, Erişim:02.01.2023).

Kırathane Arapça kökenli bir kelimedir. Okuma mekanı anlamındadır. Çay, kahve vb. meşrubatın içilerek gazete, dergi, kitap vb. okunduğu yerlerdir.

Kahve sözcüğü Türkçe'ye Arapça "Kahwa" sözcüğünden geçmiştir. Etiyopya'daki Kaffa bölgesinden geldiği varsayılmaktadır. İstanbul'da ilk kahvehanenin açılması ile pek çok dilde benzer şekilde kullanılmıştır. Fransızca, Almanca café, İtalyanca caffè gibi. (<https://www.superhaber.tv>, Erişim: 02.12.2021).

İlk kahvehane 1550 yıllarında İstanbul'da açıldı. Evliya Çelebi 1630 yılında İstanbul'da 55 kahvehane olduğunu söyler. Osmanlı Devleti'nde yaygınlaşan kahvehane kültürü kısa sürede diğer ülkelere de yayıldı. 17. yüzyılda Avrupa'da da görülmeye başlandı (<https://www.superhaber.tv>, Erişim: 02.12.2021).

Günümüzde özdeş kelimeler olarak kullanılsa da aralarında fark vardır. Kırathanede çay ve kahvenin yanında kitap, dergi gibi okuma etkinliği ön plandadır. İlk kırathaneler "imaret kahveleri" olarak karşımıza çıkar. Özellikle namaz aralarındaki boşluğu doldurmak için camilerin yanlarında açılmıştır. Edebi, siyasi ve sanatsal alanların mütalaa edildiği kültür mekanları olarak işlev görmüştür (<https://tr.wikipedia.org>, Erişim: 02.12.2021).

Kırathanelerde kitap okuma alışkanlığı giderek zayıflamıştır. Çay, kahve vb meşrubatın içildiği ağırlıklı olarak masa oyunları gibi eğlenceli oyunların oynandığı yerler haline gelmiştir. Kırathane kelimesi yerine "Kahvehane" kelimesi yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Daha sonraları insanların toplandığı boş vakitlerin eğlenilerek değerlendirildiği yerler olarak nitelendirilmiştir. Devlet otoritesini sarsacak nitelikte fitne yerlerine dönüştüğü zamanlarda kapatılmıştır. Katip Çelebi 1591 yıllarında kahvehanelerin durumunu şu şekilde açıklar "Kahvehaneler gâh yasaklandı,

gâh açıldı. Böylece birkaç sene sürdü. Hicrî 1000 (1591-1592) tarihlerinden sonra yasaklanmasından vazgeçilip her yerde serbestçe içildi, her sokak başında bir kahvehane açıldı. Hikâye anlatanlar, çengiler ile halk işinden gücünden kaldı, iş ve kazanç durdu. Artık padişahın dilenciye varıncaya kadar halk, birbirini kesip biçmekle eğlenirdi...” Katip Çelebi’den sonra da Siyasi otoriteye ve toplumun sosyal dokusuna zarar veren yerler haline gelince kapatma kararı verilmiştir. bazı bölgelerde tamamen, bazı bölgelerde de kısmi olarak uygulanmıştır. İlerleyen süreçte devlet otoritesi ve toplumun baskısı ile kahvehaneler toplumsal hayatın içerisinde olmayı başarmıştır (Nalbant, 2022, 685; <https://www.superhaber.tv>, Erişim: 02.12.2021).

Kahvehanelerin sayısı artarak günümüze kadar ulaşmıştır. Kırathane vasfına dönüşüm özendirilmektedir. Son yıllarda topluma okuma alışkanlığı kazandırmak için bazı kafelerde kitaplıkların oluşturulduğu görülmektedir. Ayrıca bazı belediyeler tarafından düşük ücretle hizmet veren “Millet Kırathaneleri” oluşturulmuştur. kütüphaneler gibi rafları kitaplarla donatılmış bu mekanlarda çay, kahve içme imkanı, kitap okuma, ders çalışma ortamı sağlanmaktadır. Millet Kırathaneleri değerlerimiz canlandıran yeni mekanlardır (<https://www.superhaber.tv>;, Erişim: 02.12.2021; <https://www.uskudar.bel.tr>, Erişim: 17.11.2021).

Dursun Furkan UÇAR

2.11. NAZAR BONCUĞU

Resim 15: Nazar Boncuğu (www.neoldu.com, Erişim:04.02.2023).

Nazar, Arapça “bakış” demektir. TDV Ansiklopedisi’nde nazar, insanın bakışından kaynaklanan diğer insan, hayvan ve cansız nesnelere zarar verdiğine inanılan bir tür güç ya da enerji olarak tanımlanmaktadır (Gürkan, 2006, 443). Nazar aynı zamanda “kem göz” olarak ifade edilir. Farsça’da kem “kötü, fena” anlamına gelir. Bazı toplumlarda kem gözün nesnelere çatlatılabileceğine inanılır. Mavi boncuğun bu enerjisi dağıtacağı görüşü yaygındır (<https://tr.wikipedia.org>, Erişim: 07.12.2022).

Nazarın olumsuz etkisi kıskançlıkla, imrenme ve beğenme duyguları ile bakma sonucunda ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bir canlıyı tedbirsizce övme sonucu da oluşabilmektedir. Bu yolla

bir kişinin çocuğuna, eşine ve sevdiklerine zarar vermesi mümkün olabilmektedir. Bakışlar büyü,

tılsım gibi enerji taşımaktadır. Birçok kişinin bakışında bu potansiyel enerji vardır. Çoğunlukla nazar eden kişi bu potansiyel enerjiyi farkına varmadan kullanmaktadır. Ancak bazı toplumların kültüründe bu enerjinin yönetilebildiği, bilinçli olarak kullanıldığına dair anlatımlar vardır. Nazar ve nazardan korunma adına çok fazla ayet, hadis bulunmaktadır. Örneğin “Neredeyse gözleriyle seni yere yıkıp öldüreceklerdi.” Kalem suresi 51. ayet bunlardan biridir (Gürkan, 2006, 443; Çelebi, 2006, 444).

Nazardan korunma ve nazar boncuğu kültürel ve coğrafi sınırları aşan bir simgedir. Eski Sümer, Babil, Mısır, Grek ve Antik Roma, Pers, Helen Medeniyet, Müslüman, Yahudi, Hristiyan, Budist, Hindu gibi birçok toplumda görülmüştür. MÖ 6000’li yıllara ait kazılarda bulunan amuletlerin nazardan koruduğuna inanılmaktadır. MÖ 3300’lü yıllarda Suriye sınırlarında Tell Brak’ta yapılan kazılarda mavi boncuk formunda objelere rastlanmıştır. Kaymak taşından oyma geometrik figürlü nazar boncuğu formundadır. Mısır bölgesi kazılarında çok fazla mavi renkli objeler bulunmuştur. Mavi renk ise Mısır’da yüksek oksitli sırlı kilden elde edilmiştir. Nazar boncuğunun cam olarak ortaya çıkışı MÖ 1500’li yıllara dayanır. Yakınoğu cam sanatının gelişmesiyle buradan Anadolu’ya geldiği düşünülmektedir. Nazar boncuğu Avrupa’da daha geç yıllarda görülmüştür (Gürkan, 2006, 443; Yalın, 2019; <https://www.bbc.com>, Erişim: 07.12.2022).

İnsanoğlu, nazar değmesi gibi korkularını bertaraf etmek için tılsım, büyü, muska gibi enerji taşıdığına inandığı objeleri, yaşantısının birer parçası haline getirmiştir. Nazarı geri göndermek, nazarın gücünü azaltmak amacıyla toplumların birbirinden farklı yöntemleri vardır. Nazar boncuğu kem gözlerden korunmak için geliştirilmiş bu yöntemlerden sadece biridir. (Yalın, 2019). Göz, el, güneş ve hilal gibi figürler; yılan, balık, tavuskuşu gibi hayvan tasvirleri; vücuda işlenmiş obje ve semboller, göz üzerine sürülen is karası; mavi boncuklu halkalı kolyeler, düğümler, deniz kabukları, boynuz gibi objeler kullanılmıştır. Nazar ve göz değmesi İslam’da da yerini almıştır. Bunun için sure ve dualar tavsiye edilmektedir. İslam dininde Nas, Felak sureleri, Ayetü’l-Kürsi gibi sure ve dualar ile nazarın olumsuz etkilerinden Allah’a (c.c) sığınılır. Maşallah, Tebarekallah sözleri ile beğenilen şeye nazarın değmesinin engelleneceği ifade edilir (Gürkan, 2006,443; Çelebi, 2006, 444). Nazar boncuğunun nazarı engelleyeceği düşüncesinin İslam tevhid inancını zedelediği için İslam alimlerince nazar boncuğu takmak caiz görülmemiştir (<https://kurul.diyamet.gov.tr>, Erişim: 07.12.2022).

Günümüzde de nazar boncuğu üretilmekte ve kullanılmaktadır.

Zeynep Önal, Emine Ravza Ataman

2.12. AYNA HEDİYESİ

Resim 16: Ayna Tarak Hediyesi (www.piramithaber.com, Erişim:02.01.2023).

Ayna sözlükte, nesnelere görüntüsünü veren, ışığı yansıtan, cilalı ve arkası sırlı cam olarak tanımlanır. Tasavvufta anlamı, hiçbir şey söylemeden her şeyi söyleyebilen, hiçbir şeyi saklamadan her şeyi olduğu gibi ortaya dökebilendir

(www.gizibu.com,

Erişim:11.12.2022).

Ayna hediyesi Osmanlı'dan bizlere kalan güzel geleneklerden birisidir. Genellikle kadınlar aynayı, erkekler tarağı yanlarından eksik etmezler. Bir erkeğin sevdiği kadına vermek istediği mesaj, sana senden daha güzel hediye bulamadım demektir

(www.sonhaberler.com,

Erişim:11.12.2022).

Osmanlı kültüründe kadın-erkek arasındaki iletişim ve ilişkiler İslami adaba, gelenek ve göreneklere daha uygun, toplum içinde kabul görmüş usulleri dışlamayacak şekilde icra edilmekte idi. Ayna, her ortamda rahatlıkla görüşmeyen tarafların duygularını ifade edebilmek için kullandıkları hediyelerdendir. Dolayısıyla ayna hediyesi, evlilik niyeti taşıyan erkeğin kadına mesajıdır. Kemik tarak, saç bağı, kolye, gerdanlık, küpe, mendil, gerdanlık motifi taşıyan yün çorap da evlilik niyetini ifade eden hediyelik eşyalardır (Buğrul, 2020, 40; Akman, 2017, 17).

Ayna hediyesinin hikayesi Hz. Yusuf'a dayandırılır. Kaynaklarda Hz Yusuf'un çok güzel olduğu geçer. Çocukluk arkadaşı onu ziyarete gelir ve ayna hediye eder. "Sana hediye için düşündüklerimin hiç birini layık bulamadım. Senin güzelliğinin benzeri yoktur. Aynaya baktıkça beni hatırlarsın." mesajını verir (Şimşek, 2015, 229).

Bu mütevazı ayna hediyesi Mesnevi'de aşğın kalbi ile yorumlanır. Sevdiğinin elinde ayna (kalp) hem sessiz hem konuşkandır. Su ayna gibi görüntü yansıtır. Aşğın su gibi saf kalbi (aynası) maşüğün güneşe benzeyen çehresini de yansıtır. Çehresini seyreden maşuk aşğınını hatırlar. Mesnevide bu hikaye ilahi aşka bağlanır (Sschimmel, Yüksel, 2007, 266).

Günümüzde de tercih edilen en anlamlı hediyelik eşyalar arasındadır.

Ecrin ARSLAN

2.13. 40 SAYISI

Resim 17: Kırk Sayısı
(<https://indigodergisi.com>,
Erişim:04.02.2023).

Kırk sayısı, tarihin en eski zamanlarından itibaren farklı coğrafi bölgelerde farklı medeniyetlerde kutsal ve uğurlu sayılmıştır. İnanç ve gelenekler içinde, mitolojide, efsane ve destanlarda, semavi dinlerde yer almıştır (www.sabah.com.tr, Erişim:23.12.2021).

Kırk sayısı 1, 2, 4, 5, 8, 10 ve 20'ye bölünebilmesi nedeniyle bereketli sayılmaktadır. Babil'de Ülker yıldızının 40 gün gözden kaybolduktan sonra görünmesiyle yeni yıl bayramı olarak kutsallık atfedilmiştir. Eski Mısır'da astronomik değişimlerin kaynağı kırk sayısı ile ilişkilendirilmiştir. Meyve ve bitkilerin 40 günde oluşması, belli zamanlarda

yağmurların kırk gün sürmesi, Tevrat ve Talmut'ta, Babilonyalılar, Aramiler, İsrailîler ve Arapların inançlarında kırk sayısına atfen bazı uygulamalara ve inançlara rastlanmaktadır. Ortadoğu coğrafyası başta olmak üzere Doğu ve Batı medeniyetlerince sıkça kullanılmıştır (www.sabah.com.tr; www.turkedebiyati.org, Erişim:23.12.2021).

Eski Türk inançlarında da kırk sayısına atfen bazı inanç ve uygulamalar mevcuttur. İnsanın doğum, evlenme ve ölüm geçiş süreçlerine özgü uygulamalar olup amaç kişiyi korumak, kutsamak, yeni durumunu belirlemektir. Kırklı, kırk çıkarma ile ilgili inanışlar, doğum sonrası ritüeller ile 40 sayısı özel bir önem arz etmektedir. Doğum ve ölüm sonrası gelenekleşmiş törenler, doğum sonrası lohusa kadının kırk gün boyunca tehlike altında olması inancı gereği bu süreçte yalnız bırakılmaması, kırk şerbeti, kırk hamamı, kırk mevlidi uygulamaları, hastalıklardan korunmak için yapılan kırklamalar geçmişten günümüze varlığını sürdürmektedir. Kırk sayısı deyim ve atasözlerinde de yer almıştır. Kılı kırk yarmak, kırk tarakta bezi olmak, kırkıktan sonra azanı teneşir paklar, kırk dereden su getirmek örnek olarak verilebilir (Karakaş, 2015, 61; www.turkedebiyati.org, Erişim:23.12.2021).

Türk destanlarında ve masallarında da yaygındır. Manas destanında “kırk yiğit ve kırk kız” motifi sıklıkla işlenir. Dede Korkut hikayelerinde “Boğaç Hanın yarası 40 günde onalır, kırk yerde otağ veya gerdek dikilir; kırk gün-kırk gece toy, düğün olur.” şeklinde pek çok yerde kırk sayısına rastlanır (<https://www.turkedebiyati.org>, Erişim: 23.12.2021).

Kırk sayısı İslam inancında da yerine almıştır. Kur'an-ı Kerim'de bazı surelerde de kırk sayısı geçer. “Nihayet olgunluk çağına gelip, kırk yaşına varınca şöyle, der (Ahkaf: 15); Rabbinin belirlediği vakit kırk geceye tamamlandı (Araf 142); O halde orası onlara kırk yıl haram kılınmıştır (Maide 26)” örnek olarak verilebilecek ayetlerden bir kaçıdır.

Kırk sayısına ruhi olgunluk atfedilir. Peygamberimiz Hz. Muhammed'e (s.a.v) 40 yaşında peygamberlik verilmesi, Hz. Adem'in (a.s) çamurunun kırk günde mayalanması, bebeğin anne karnında 40 gün nutfe, 40 gün aleka, 40 gün mudğa halinde olması ve sonra ruh üflenmesi gibi bazı hadis-i şeriflerde bu sayıya rastlanmaktadır. Yine “Kırk sabah ihlâsla Rabbine yönelen kimsenin kalbinden diline hikmet pınarları akar!” hadisi ile tasavvufta manevi yükseliş için kırk gün

“çile/erbain” usulü gelişmiştir (www.islamveihsan.com, Erişim: 01.01.2023; www.turkedebiyati.org, Erişim: 23.12.2021).

Tasavvufta kim oldukları bilinmeyen Ricalül-gayb kavramıyla tanımlanan kişiler vardır. Doğaüstü güçlere sahiptirler. Üçler, beşler, yediler, kırklar şeklinde kişi sayısına göre isimlendirilirler. Ortadan kaybolan bazı kimseler için “**Kırklara karıştı.**” denilir. Alevilerle Bektaşilerde kırk kişinin meclisine **kırklar meclisi** denmesi, Hacı Bektaş tekkesinin büyük tören yeri olan **kırklar meydanı**, Balım Sultan türbesinde bulunan kırk kollu şamdana **kırk budak** denilmesi, erenler meydanında **dört kapı kırk makam**, ile kırk sayısına manevi önem verilmiştir (www.turkedebiyati.org, Erişim: 23.12.2021).

Günümüzde kırklı, kırk çıkarma, kırk sayısı ile ilgili inanışların ve ritüellerin bazıları çağın farklı dinamiklerinde kaybolurken, bir kısmı canlılığını korumaktadır. Özellikle lohusa ve bebeğin nazardan ve kötü enerjiden korunma amaçlı kırk çıkarma gibi uygulamalar, kırk sayısının enerjisine ait inanç devam etmektedir.

Ecrin ARSLAN, Esra ÇİMEN

2.14. ÇOCUK OYUNLARI

Resim 18: Aşık Oyunu (https://bilimdili.com, Erişim: 29.10.2022).

Sözlükte oyun “yetenek ve zeka geliştirici belli kuralları olan iyi vakit geçirmeye yarayan eğlence” olarak tanımlanır. Psikolojik açıdan duyguları ifade etme, ilişkileri anlamlandırma, kendini gerçekleştirmek için hayata hazırlayan araçtır. Günlük hayatta karşılaşma ihtimali olan zorlukları oyun oynarken çözümlene becerisin geliştirir. Oyunlar, çocuğun ruhsal ve bedensel gelişimine katkı sağlar. Sosyal hayatın içinde kendisiyle barışık, çevresiyle dost ilişkiler geliştirmesine, hak ve

sorumlulukları hakkında bilinç oluşturmaya yardımcı olur (https://sozluk.gov.tr, Erişim: 29.10.2022; https://www.simurgpsikoloji.org, Erişim: 29.10.2022).

Oyunların içeriği toplumun yaşadığı coğrafyaya, o bölgenin iklimine, bitki örtüsüne, yeryüzü şekillerine, kültürel değerlerine, teknolojik gelişimine bağlı olarak şekillenmektedir. Toplumun değer yargılarını yansıtır. Çocuk, oyun oynarken bu değer yargılarını farkında olmadan içselleştirir. İç ve dış dünyasını anlamlandırır (Şahin, 2016, 41).

Türk toplumları arasından birçok oyun ortak karaktere sahiptir. Eski Uygur edebiyatında “çingirak” kelimesine, Divânü Lugâti’t-Türk’te müngüz “boynuz” oyunu, aşık oyunu, ötüş, töpük, karagunu vb. Volga Bulgar Kitabelerinde, İbn-i Mühenna Lûgati’nda, Dede Korkut kitabında çeşitli oyun isimlerine rastlanır (Şahin, 2016, 262-263). Geçmişten günümüze gelen en eski oyunlar aşık oyunudur. Aşık, koyun, keçi, geyik gibi hayvanların ayak bileğinde bulunan kemiktir. Kemiği parmak arasından fırlatılarak oynanan oyundur. Azerbaycan, Afganistan, Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan gibi pek çok Türk topluluklarında devam etmektedir. İlk aşık oyunu MÖ 800 yılına ait British Müzesi’nde sergilenen kabartma resimde gözlenmektedir. Ülkemizde Kahramanmaraş’ta da Genç Hitit dönemine ait Aşık oyununu tasvir eden kabartmalar vardır (Bozbay, 2013, 147-148; Kaya, 2009,2-3).

Çocuklar buldukları ortamın fiziksel imkanlarından faydalanarak taş, çubuk, ceviz, kemer, mendil, pabuç, para vb. unsurları oyun malzemesi olarak kullanmışlardır (Kaya, 2009, 2,3). Oyunlar tek kişilik, iki kişi arasında veya grupta da oynanabilir. Bilmeceler, maniler, tekerlemeler, kahramanlık duygularını içeren destanlar, Karagöz gibi orta oyunları, Aşık Oyunları, Saklambaç, Gölge Kovalamaca, Sek Sek, Topaç, Çelik-Çomak, Arapsaçı, Hımbıl, Beş Taş, İp Atlama, Birdir Bir, Yerden Yüksek, Misket, Çatlak Patlak, Köşe Kapmaca, Yakan Top geleneksel oyunlarımızdan bazılarıdır (Uyumaz, 2012, 41; www.cocukludunya.com, Erişim: 04.04.2022).

Çocuk oyunları kültürün gelecek kuşaklara taşınmasında köprü görevi görür. Günümüzde çocukların şehirleşme ve oyun alanlarının yetersizliği ve çocukların teknolojiye ilgisinden dolayı özellikle şehirlerde sokak oyunları eskisi gibi cazip değildir. Ancak oyunların unutulmaması amacıyla UNESCO tarafından “Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi” adı altında çocuk oyunları kayıt altına alınmaktadır (Savur, 2019, 1, 2).

Betül Zeynep KARAKÖSE

2.15. HAMAM KÜLTÜRÜ

Hamam kelimesi Arapça kökenli olup “ısıtmak, sıcak olmak” anlamındadır. Sözlükte, “ısıtan yer” manasında olup yıkanma yeri anlamında kullanılır. Suni ısıtma sistemi ile ısıtılan ve yıkanmak için yapılmış binaların genel adıdır. Hamam kavramı kaplıca kavramı ile karıştırıldığı da görülür. Doğal sıcak su kaynaklarından faydalanarak üstü açık şekilde yapılan yapılara “ılıca” denirken, üstü örtülü şekilde yapılanlara “kaplıca” denilmektedir. Kaplıcaların hamamlardan farkı kaplıcalarda sıcak su doğal olup yıkanma mekanının ortasında bulunan havuzdur. Hamamlarda suni ısıtma sistemi daha yaygındır (Ertuğrul, 2009, 241).

Hamam kültürünün tarihine baktığımızda yapılan kazı çalışması sonucuna göre dünyada en erken Pakistan Sind’de (MÖ 2500-1500) İndus Medeniyetine ait Mohenjo-Daro’da gelişmiş su ve kanalizasyon sistemi bulunmuştur. Mezopotamya’da MÖ 2025 ile MÖ 612 yılları arasında hüküm süren Asurlara ait yıkanma tesisleri ortaya çıkarılmıştır (<https://tr.wikipedia.org>, 19.07.2022; Ertuğrul, 2009, 244).

Anadolu'da Gaziantep yakınlarında Zincirlihöyük'te MÖ 1200'lü yıllarına ait hamam kalıntısına rastlanmıştır. Eski Roma ve Bizans kültüründe spor etkinliklerinin gerçekleştirildiği anıtsal ve gösterişli yapılar olan "gymnasion" içinde sporcuların yıkanabileceği küvet ve havuzlar görülmektedir (Yegül, 2005, 35).

Resim 19: Hamam Kültürü (<https://turktoyu.com>, Erişim:04.01.2023).

Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Devletleri'nin buldukları topraklarda

devam eden hamam kültürü, İslam'ın getirdiği temizlik anlayışı ile yaygın hale gelmiştir. Cami yanlarına, kervansaraylara, hanlara halkın kullanımına açık ücretli/ücretsiz veya vakıf şeklinde hizmet veren hamamlar yapılmıştır. Osmanlı Devleti döneminde mimari olarak daha gelişmiş bir yapıya ulaşmıştır. Osmanlı hamamları yüksek mahremiyet ve edep gereği mimari sanatsal özellikler iç mekan tasarımlarında kendini göstermektedir. Osmanlı Türkleri'nin ilk hamamı Bursa'da 1336 da Orhan Bey tarafından yaptırılmıştır. Kamusal alandaki ilk hamam ise 1584'te III. Murat'ın annesi Nurbanu Sultan'ın Mimar Sinan'a yaptırdığı Çemberlitaş Hamamı'dır. Hamamların sayısı giderek artmıştır. Çok sayıda umumi hamam yapılmıştır. Ayrıca evlerde de gusülhaneler bulunmaktadır (Eyice,1997, 412; Bozok, 2005, 67).

Kullanım şekillerine göre umumi ve özel hamamlar olmak üzere iki kısma ayrılır. Özel hamamlar; köşk, konak, kışla, saray ve tekkelere inşa edilen küçük ölçekte hamamlardır. Umumi hamamlar halkın kullanımına sunulmuş yapılardır. Halk hamamı, çarşı hamamı gibi adlarla adlandırılır. Bazen bulunduğu cami veya mimari yapıların birer küçük parçası olarak inşa edilip o kuruma gelir getirmesi amacıyla vakıf olarak da yapılır. Kadın ve erkek bölümlerinin ayrı ya da ortak oluşuna göre tekli veya çiftli hamamlar da bulunmaktadır. Tekli hamamlar kadın – erkek kullanım alanları ayrılmamış ancak kadın ve erkeklere hamama farklı giriş saatleri tahsis edilmiştir. Bu tür hamamlara tekli hamamlar denir. Çiftli olanlar iki bitişik binadan oluşur ve erkek ve kadın giriş kapıları farklı cephelerdedir. Erkek giriş kapısı genelde meydana, anayola açılırken kadınların giriş kapısı mahremiyet nedeniyle tali yola bakan taraftadır (Ertuğrul, 2009, 243).

Osmanlı Devleti'nin sosyal hayatının vazgeçilmez unsurlarından olan hamam kültürü; bireysel yıkanma amacının dışında grup halinde hamam gitme ve eğlenme, görücü usulüne göre kız beğenme, gelin, damat, lohusa, sünnet, nişan, kına, asker hamamı vb. olmak üzere çeşitli kutlama

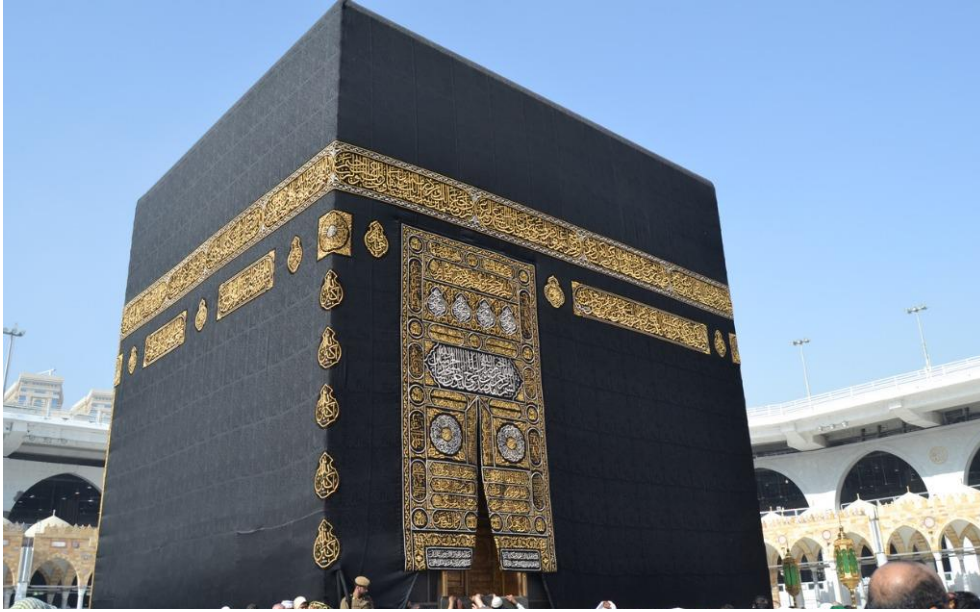
ve eğlence amacıyla tercih edilen mekanlar olmuştur (Atlı, 2020, 241) . Hamamcı, Hamam anası, kadınlara yardım eden natrlar, erkeklere yardım eden tellaklar bulunmaktadır. Külhancı, meydancı, peştemalcı, çıkmacı, kahveci de hizmet vermektedir. Şairlerin ilham kaynağı olan hamamlar Türk edebiyatına da yansımıştır. Türk Divan edebiyatında şiir konusu olduğunda “hammâmiye”, tek başına eser ise “hammâmnâme” olarak anılmıştır (Ertuğrul,2009,243). Dünya turizminde Türk Hamamı olarak nam bulmuştur.

Günümüzde mahalle kültürü olarak hamam anlayışı veya toplumun geneline münhasır hamam kültürü bazı değişikliklere uğrasa da varlığını sürdürmektedir. Bugün az sayıda orijinal Türk Hamamlarının yanı sıra termal tesisler, sağlık ve güzellik merkezleri ile diğer konaklama merkezleri bünyesinde açılan hamamlar ilgi çekmektedir. Çeşitli bakım ve masajlarla birlikte sohbet ortamlarının oluşturulduğu grup organizasyonlarının düzenlendiği Turizm şirketlerinin sayısı da az değildir (Bozok, 2005, 63).

Yağmur Nisa DOĞAN

3. MİMARİ YAPILAR

3.1.KÂBE

Resim 20: Kâbe (<https://nurtur.de>, Erişim:04.02.2023).

Kâbe yeryüzünde inşa edilen ilk mabettir. Küp şeklinde sade bir yapı olmakla birlikte taşıdığı mana itibariyle önemli bir yere sahiptir. Allah-ü Teala'nın emri ile yapılmıştır. Tevhiti sembolize etmektedir ve Müslümanların kiblegâhıdır. Müslümanların ilk ibadet yeridir. Kuran'da ise bu

yer “beyt” yani “ev” olarak ifade edilmektedir. Hac ibadetinin yapıldığı yerdir (Kasar, 2017, 1258; www.milliyet.com.tr, Erişim: 16/12/2021).

Kabe, Hz. Adem (a.s) yasak meyveden yedikten sonra cennetten çıkarılmış ve kurak bir arazi olan Mekke'nin bulunduğu bölgeye indirilmiştir. Allah-ü Teala'nın emri ile burada bir bina inşa

edilmiştir. Meleklerin göklerde ibadet ve tavaf ettikleri Beytül Ma'mur'un karşılığı olarak inşa edilen bu bina yeryüzünde yapılmış ilk mabettir. Kur'an'da Beytullah ve Beyt-i Atik olarak geçer (Kasar, 2017, 1259).

Zamanla çeşitli afetlere maruz kalan Kabe yıkılmış ve yeri kaybolmuştur. Kur'an-ı Kerim'de ayetlerden anlaşıldığı üzere Hz. İbrahim ve İsmail'e Allah (c.c) tarafından yeri gösterilmiştir. Hz. İbrahim ve İsmail tarafından ikinci defa imar edilmiştir (www.milliyet.com.tr). Kabenin imarı ile Mekke şehir haline gelmiştir. Peygamber (a.s) Efendimiz'den önce Mekke bölgesine Huzaalı Amr b. Luhay tarafından putlar getirildi. Putlara kutsallık atfedildi. Allah-ü Teala'nın varlığına inanılsa da Allah'ın (c.c) bazı güç ve kuvvetini putlara atfetmişlerdi. Kutsal bir mabed olan Kabe'nin içini de putlarla doldurmuşlardı. Kabe'nin içinde yaklaşık 360 put vardı. İnsanlar putlara secde eder, onlardan yardım dilerdi. Uhud Savaşı'ndan sonra Müslümanlar Peygamberimizin önderliğinde 11 Ocak 630 yılında Mekke'yi fethetti. Putları kırdılar ve Kabe tekrar Müslümanların oldu (Kasar, 2017, 1259).

Yüce Allah, Kabe'yi vahyin ve meleklerin iniş yeri, Hac ibadetinin merkezi, Müslümanların kiblegâhı olarak belirlemiştir. Kâbe ve bulunduğu mekanın dokunulmazlığı, temizliği, kutsallığı ve gösterilmesi gereken tazim ve saygı açısından hiçbir bölgeye tanınmayan imtiyaz buraya tanımıştır (Kasar, 2017, Sf.1253).

Günümüzde Suudi Arabistan sınırları içinde bulunan Kabe, bütün Müslümanların hac farizesini yerine getirmek için ziyaret ettiği, bir araya geldiği yer olarak önemini korumaktadır.

Esra ÇİMEN

3.2.KUDÜS, MESCİDİ AKSA

Resim 21: Kudüs ve Mescidi Aksa (<https://uzmanturizm.com.tr>, Erişim:04.01.2023).

Kudüs, Lut gölünün batısında ve Yahide platosunun üzerine kurulmuş, Akdeniz kıyılarına kuş uçuşu 52 km uzaklıktadır. İbranice Yerûşalem, Latince'de Jerusalem, Arapça'da Kudüs olarak isimlendirilir. Genel olarak barış şehri, doğruluk şehri, Tanrı ordularının şehri, bereket şehri, kutsal şehir gibi daha birçok anlamlar taşıyan isimlerle

nitelendirilir. Üç ilahi dinde de kutsal sayılan önemli bir şehirdir (Harman, 2002, 323).

Peygamberler şehri Kudüs, Müslümanların ilk kıblesi ve Peygamberimiz Hz. Muhammed'in (s.a.v) İsrâ Gecesi Mescid-i Aksa'da namaz kılması nedeniyle Müslümanlar için kutsal bir mekan olmuştur. Hadis literatüründe Peygamberimiz (s.a.v) "Yeryüzünde ilk inşa edilen mescidin Mescid-i Haram, sonra Mescid-i Aksa'nın inşa edildiği ve her ikisi arasında 40 yıl olduğu" Ebû Zer el-Ğifârî (ra) tarafından nakledilir (Altun, 2017,158).

Hız. Peygamberin başka bir hadisinde "Yolculuk ancak şu üç mescitten birine olur. Benim şu mescidime, Mescidi Haram'a ve Mescidi Aksa'ya". Ayet ve birçok hadiste bahsi geçen Kudüs ve Kudüs'ün barındırdığı Mescidi Aksa, Asr-ı saadette (Peygamber döneminde), sahabe döneminde ve diğer müslüman devletler döneminde önemini korumuştur. Kudüs, 638 yılında Hız. Ömer döneminde Müslümanların egemenliğine girmiştir. Yaklaşık 1400 sene Müslümanların elinde sulh ile idare edilmiştir. 1917'de Osmanlılardan İngilizlerin eline geçmiştir. 1967'de altı gün savaşları ile İngilizlerin elinden Yahudiler almıştır (Adam, 2013, 198,202).

Kudüs tarihine yönelik en eski bulgular MÖ 3000'li yıllara dayanır. 3000'li yıllarda Kenanlılar tarafından kurulmuştur. Salem Tanrısı adına şehir inşa edilmiştir. Yahudilerin bölge üzerindeki iddiaları MÖ 18. yüzyılda İbrahim (a.s)'ın göçüne dayandırılır. Kudüs'ün mekan olarak belirginleşmesi Peygamber Davut (a.s) dönemidir. Şehre Ahit Sandığı'nı getirmiş burayı başkent yapmıştır. Oğlu Süleyman Peygamber (a.s) aracılığı ile Kudüs'te mabet yapılmıştır. Yahudiler için Kudüs, mabet şehri haline gelmiştir. MÖ 586'da Nebkadnezar Kudüs'ü işgal etmiştir. Mabedi yıkmış ve Yahudileri Babil'e sürmüştür. Pers Kralı Koreş'in (Cyrus) izniyle Yahudiler geri dönerler ve mabedi tekrar yaparlar. Kudüs daha sonra Büyük İskender'in egemenliğine girer. İsa (a.s) burada doğar. Burada çarmıha gerilir. Hristiyan inancına göre asılan İsa (a.s)'dir. İslam'a göre göğe yükselmiştir. İsa (a.s)'dan 30 yıl sonra Helenleşmeye karış çıkan Yahudiler, Roma Devletin'e karşı isyan çıkarır. Kudüs tekrar yakılıp yıkılır. Geriye mabedin temelleri ve batı duvarı kalır (Batuk, 2017, 132). Batı duvarı Yahudiler için önemlidir. Mabedin tekrar yapılması için batı duvarının önünde dua eder ve ağıt yakarlar. Bu duvar ağlama duvarı olarak da geçer. 638 yılında şehir Müslümanların eline geçince mabedin temelleri üzerine Mescidi Aksa yapılarak mabet tekrar imar edilir.

Yahudi inancına göre Tevrat'ta sınırları açıkça belirtilmemiş olmasına rağmen Filistin'deki Kudüs vaad edilmiş topraklar olarak dünyanın diğer yerlerinden kutsaldır. Mabedin bulunduğu Mabet Tepesi de en kutsal olan yerdir. Yom Kipur'da (Kefaret Günü) sadece Baş Haham girebilir. Bu tepe dünyanın yaratılmaya başlandığı ve dirilişin gerçekleşeceği yer olarak düşünülür (Adam, 2013, 198,198).

Hristiyanların Yuhanna ve Matta İncillerinde "Peygamber öldüren ve kendisine gönderilene taşıyan şehir olarak tanımlanan Yeruşalim (Kudüs), Pavlus açısından da "İsa'nın (a.s) acı ve ıstırap çektiği Kudüs'ü terk ederek İsa (a.s)' ın gittiği yeri aramak" olarak tanımlanır ve Tanrı Krallığındaki Semavi Kuds işaret olunur. Ancak MS 324'te Hristiyanlığı kabul eden Roma İmparatoru Konstantin ile Hristiyan düşüncesinde yeni dönüşüm başlar. Konstantine'nin annesi Helena şehirde bir araştırma yapar ve İsa (as)'nın haça gerildiği yeri ve haç parçalarını bulduğunu iddia eder. Bulduğu yere kilise inşa edilir. Hristiyanlar için Kudüs'te bu kilise hacılar için kutsal bir mekan olur. Zamanla kilise ve manastır sayısı artar. Günümüzde Hristiyanlık hem Tanrı

Krallığındaki Semavi Kudüs'ü hem de Filistin'deki Kudüs'ü hac yeri olarak kabul etmektedir (Adam, 2013, 198,200; Batuk, 2017, 132).

Kudüs, İslamın doğuşu ile Müslümanların ilk kiblegahı olmuştur. Dolayısıyla İslam'ın doğuşuyla Kudüs Müslümanlar için kutsal bir mekan olmuştur. Peygamberimizin gece yolculuğu (İsra) ve göğe yükselişinin başlangıç noktası (Miraç Mucizesi), Mescidi Aksa'da namaz kılması, ayetlerde Mescidi Aksa ve çevresi mübarek kılınan Mescid olarak geçmesi (İsra 17/1) ve peygamberler şehri olan bu mekan birçok hadisi şerifte öneminin vurgulanması, Müslümanlar için kutsal bir şehir ve mabet haline gelmiştir. Hz. Peygamberin Beytül Makdis'i kısa bir zaman sonra Müslümanların fethedeceğini ve mescidi Aksa'nın önemi ve burada namaz kılmanın ve namaz kılmak niyetiyle yola çıkmanın faziletine dair sözleri sahabenin Kudüs'ü fethetme arzusunu canlı tutmuştur. Hz. Ömer Kudüs'ü 638 yılında fethetmiş ve Rumların yakıp yıktığı ve mabetten geriye temelleri ve batı duvarının kaldığı yerleri temizleterek Mescidi Aksayı tekrar imar etmiştir (Altun, 2017,156, 158, 166, 167).

Barışı ve kutsal sıfatı ile tanımlanan Kudüs tarih boyunca büyük istila ve katliamlara, insanların sürgün edilmesine sahne olmuştur. İslam devletlerinin egemenliğine girdikten sonra bu bölge de acı ve ıstıraplar son bulmuştur. Yaklaşık 1400 yıl boyunca barış ve huzurun yaşandığı kutsal bir bölge olmuştur. Üç semavi dinin dini vecibelerini yerine getirebilmesi için insanî temel hak ve hürriyetleri çerçevesinde yönetilmiştir (Gül, 2001, 53,54). Kudüs, Osmanlılardan sonra İngilizlerin eline geçmiştir ve onlardan da Yahudilerin eline geçince Filistin topraklarında bulunan Kudüs üzerindeki hak iddiaları daha da artmıştır. Bu bölgede İsrail istilas ve katliamları başlamıştır. Gerek Filistin halkı ve diğer Müslümanlar ve gerekse Hristiyanların yaşadığı bu şehirde huzurlu günler son bulmuştur. Müslümanlar için acı ve dramın günbegün arttığı yer haline gelmiştir.

Dursun Furkan UÇAR

3.3.AYASOFYA

İstanbul Fatih ilçesine bağlı Sultanahmet meydanında bulunan Ayasofya Camisi 4. yüzyılda ahşap çatılı bir bazilika biçiminde inşa edilmiş kilise idi. Hagia Sophia Kilisesi olarak şehrin en büyük kilisesidir. Yaygın olan bir görüşe göre Ayasofya ismi ilkçağdan kalma harabe ve ören yerlerine halk tarafından verilen genel bir addır. Ayasofya'da ismini burdan aldığı düşünülmektedir (Eyice, 2020, 206; <https://www.hurriyet.com.tr> Erişim: 07.08.2022).

Hristiyanlığı kabul eden Roma İmparatorluğu'nun ilk kilisesidir. Konstantin'in Roma'ya alternatif olarak kurduğu Konstantinopolis'e (İstanbul) hristiyan kimliğinin sembolü olarak "Megale Ekklesia" (Büyük Kilise) ismi ile imparatorluk kilisesi inşa ettirmiştir. İmparator Jüstinyen (527-565) tarafından tamir gören bu kilise Hagia Sophia (Kutsal Bilgelik) ismini alır. 1453 yılında Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethi ile bu bölgenin İslam camiasına geçtiğinin sembolü olarak kilise camiye çevirilmiştir. Ayasofya olarak isimlendirilmiştir. Dünyaya ve özellikle Hristiyan dünyasına Osmanlı İslam egemenliğinin ilanıdır. İslam kimliğinin sembolüdür. İstanbul'un fethi

ile sadece bir kaç kilise camiye çevrilmiş, diğer kiliseler, mabetler camiye dönüştürülmeyip gayri müslimlerin kullanımına bırakılmıştır. Özel gecelerde padişahların katıldığı Ayasofya Cami, İstanbul'un önemli simgelerinden olmuştur (Aydın, 2020).

Tarihte Ayasofya, I. Constantios (327-337)'un eseri

olarak yapılmaya başlanmıştır. Oğlu II. Constantios tarafından ibadete açılmıştır. Fatih Sultan Mehmet dönemine kadar birçok kez tahrip edilmiş ve yıkılmıştır. Çeşitli Bizans imparatorları tarafından tamir edilip ilaveler yapılmıştır. 537 yılında yapılan tamiratta tavan mozaik bitkisel ve geometrik motifler ile 900'lü yıllarda ikonaklazma akımının bitiminden sonra yapılan figürlü mozaikler de günümüze kadar ulaşmıştır. 700'lü yıllarda İstanbul'un fethinden evvel Latinlerin verdiği zararın yanı sıra doğal afetler nedeniyle de zarar görmüştür. Bizansın zayıflaması ve ekonomik açıdan da iyi durumda olmaması gibi nedenlerle 1354 yılında Bizans Ayasofya'ya kısmi bakım yapabilmıştır. 1402 yılında İspanyol Rus elçisi Ruy Gonzales de Clavijo, Ayasofya'yı bakımsız halde bulmuştur. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden elde edilen bilgiye göre İstanbul'un fethinden birkaç yıl önce Ali Neccar isimli Türk mimar Edirne'den İstanbul'a çağırılmıştır. Mimar Ayasofya'nın kuzey kısmını tamir ettiğini ve müstakbel minarenin kaidesini de hazırladığını ifade etmiştir (https://www.hurriyet.com.tr Erişim: 07.08.2022; Eyice, 2020, 206-210; Cengiz, 2017, 47).

İstanbul fethinin gerçekleştiği dönemde harap durumda olan Ayasofya Fatih Sultan Mehmet tarafından fethin sembolü olarak camiye çevrilmiştir. Fatih, kendi hayratı olarak cami sıfatında vakfetmiştir. İçine mihrap ve minber yapılmıştır. Camiyi tamir ettirip yanına medrese yaptırmıştır. Mimar Sinan tarafından yapının ayakta kalabilmesi için takviye prandalar yapılmıştır. Minareler eklenerek yıkılması engellenmiştir. I. Mahmut döneminde kütüphane yaptırılmıştır. İlerleyen dönemlerde zamanın padişahları tarafından da bazı eklemeler yapılmıştır. Avlu içine şadırvanlar, sıbyan mektepleri, muvakkithane, avlunun güney kısmına Osmanlı sultan ve şehzadelerine ait türbeler inşa edilmiştir. İstanbul fethinin önemli simgelerinden olan Ayasofya Cami, İstanbul'un

gözde camileri haline gelmiştir. <https://www.hurriyet.com.tr>, Erişim: 07.08.2022; Eyice, 2020, 206-210; Doğan,2009,7).

Bakanlar Kurulu Kararı ile 24 Kasım 1934'te cami olmaktan çıkarılıp Müzeler Genel Müdürlüğü'ne bağlandı. Etrafındaki medreseler yıkıldı. Cami içindeki halı, eşya ve levhalar çıkarıldı. Ayasofya'da müze çalışmaları 15 yıl sürdü. 1947 yılında tamamlandı ve cami müze niteliğine büründü. 1996'da Dünya Anıtları İzleme listesine alındı. UNESCO Dünya Mirası listesine eklendi ve minare ve kubbesi yeniden restore edildi. İlk defa 1980 yılında kısa süreliğine Hünkar mahfili ibadete açıldı. Sonra kapatıldı. 2000'li yıllarda Ayasofya'nın tekrar cami olması için hukuki süreç başlatıldı 2016 yılında Hünkar Kasrı bölümüne asaleten imam atandı, minarelerinde ezan okunarak bu bölümde vakit namazları kılınmaya başlandı. 2020 yargı kararı ile Ayasofya'nın tamamı cami vakfıyesi vasfına kavuştu. Diyanet İşleri Başkanlığı'na devredilerek tekrar cami statüsünü aldı. Ayasofya-i Kebir Cami-i Şerif adıyla ibadete açılmıştır (Eyice, 2020, 210).

Osmanlı Devleti süresince en gözde camilerden olan Ayasofya Cami sultanlar tarafından bakım, onarım, tezyinat ve ilave mimari yapılarla zenginleştirilmiştir. Günümüzde tekrar cami olarak halka açılmıştır. Fatih'in vakfı ve İstanbul'un fethinin sembolü olan Ayasofya, Türk halkının ve tüm İslam aleminin gönlünde önemli bir yere sahiptir. Dünyanın çeşitli yerlerinden müslümanlar namaz kılmak için gelmekte ve farklı dinlerden insanlar ziyaret etmektedir.

Yağmur Nisa DOĞAN

3.4.CAMİ

Resim 23: Cami, Küba Mescidi (622), (<https://onedio.com>, Erişim:04.02.2023).

Cami kelimesi Arapça kökenli olup “cem” kelimesinden türemiştir. Türkçe karşılığı “toplayan bir araya getiren” anlamlarında kullanılır. Kur'an'da ise mescit kelimesi geçmektedir (Önkal, Bozkurt, 1993, 91-92) Mescid Arapça'da “dik durmak, eğilmek, baş eğmek, alını yere koymak” anlamlarına gelir. Mescit “secde edilen yer” demektir. İslam'ın ilk dönemlerinde ibadet

edilen yerlere mescit denirdi. Yine aynı dönemlerde Cuma Namazı şehirlerde sadece bir mescitte kılınırdı. Diğer mescitlerden farklı olarak “el-mescidü'l-Câmi” şeklinde anılmıştır. Şehir merkezlerindeki büyük mescitlere farklı zamanlarda ve coğrafyalarda cami denilmiş ve yaygınlık kazanmıştır (Dündar, 2019, 22). Cuma namazı kılınmayan ve hatibin hutbe okuması için minberi bulunmayan küçük mâbedler ise sadece mescit olarak anılır olmuştur (Önkâl, Bozkurt, 1993, 91-92).

İnsanlar için inşa edilen ilk beyt (mâbed), Kâbe'dir (Âl-i İmrân 3/96). Banisi Hz. Adem'dir. Peygamberimizin ifadesine göre yeryüzünde ikinci mescit, Mescid-i Aksâ'dır (Buhârî, “Enbiyâ”, 40; Müslim, “Mesâcid”, 1-2). Aynı hadise göre Hz. İbrahim ile Hz. Süleyman'ın 40 yıllık ara ile eski temeller üzerine mescitleri yeniledikleri anlaşılmaktadır (Önkâl, Bozkurt, 1993, 91-92).

İslam'ın yayılışının ilk yıllarında yapılan mescit, Küba Mescidi'dir. Sonra Mescid-i Nebevi olup İslam'ın yayılışı ile farklı bölgelerde ve zamanlarda sayıları artmış ve yapılan mabedler mescit yerine cami kelimesi ile anılır olmuştur (Önkâl, Bozkurt, 1993,91-92). Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde ihtişamlı camiler yapılmıştır. Cami mimarisinde tezyinata önem verilmiştir. Taş, ahşap, çini işçiliği ve çeşitli desen ve hat çalışmaları ile cami iç ve dış duvarları, kapıları, pencereleri, minareleri tezyin edilmiştir. Geniş, ferah, huzur veren, iç aleme feyz akıtan mekanlar olmuştur. Türklere ait ilk büyük cami Karahanlılar dönemine ait Özbekistan'ın Buhara kentinde bulunan Hazara Camii'dir. Anadolu'da Sultan Melikşah (1055-1092) dönemine ait Diyarbakır Ulu Cami'dir (Dündar, 2019,207). Osmanlı döneminde de birbirinde güzel, ihtişamlı camiler yapılmıştır: tespih Sultanahmed Cami, Süleymaniye Cami, Fatih Cami, Eyüp Sultan Cami vb. sayılabilir.

Kur'an-ı Kerim'de “Allah'ın adı anılan, sabah akşam tesbih edilip namaz kılınan evler” (Nur 24/36) ayeti ve Peygamberimizin (s.a.v) “Yeryüzü bana mescit kılındı” hadisi ile mescitler hem mabet olma fonksiyonu hem de toplumsal sorunların istişare edildiği, çözüme kavuşturulduğu yerler olarak ortaya çıkmaktadır (Önkâl, Bozkurt, 1993,91-92). İslam dini tevhid inancı üzerine kurulmuş toplumsal dayanışmayı, birlik ve beraberliği tesis edici ilkelere sahip bir dindir. Mescitler ve camiler bu inancı ve misyonu yaymak için faydalanılan mekanlardır.

Cami ve mescitler İslam dininin getirdiği tevhid inancının pekiştirildiği, yaygınlaştırıldığı, Müslümanların bir araya geldiği kalplerinin ve ruhlarının birleştiği, birlik ve beraberliğin sağlandığı ortamlardır. Camiler; eğitim-öğretim merkezi, misafirhane, toplantı mekanı, mahkeme salonu, danışma meclisi gibi işlerin görüldüğü çok yönlü kullanılan birleşik ya da eklemeli yapılardan oluşan mekanlardır. Cami ve mescitler Emevi, Abbasi, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde de aynı bilinçle inşa edilmiş ve kullanılmıştır. Büyük camilerin çevresine han, hamam, aşevi, okul, kütüphane, imarethane, bedesten, hazire gibi yapılar eklenerek külliye tarzına dönüştürülmüştür. Halkın sosyal yaşam merkezi haline getirilmiştir. Büyük camilerin etrafında kümelenerek yeni şehirler oluşmuştur (Tan, 2007,122; Kubat, 2020, 27).

Cami ve mescitlerin büyüklüğüne göre imam, hatip, müezzin, vâiz, kussâs, kari (sabah-akşam kuran okuyan), cüzhan, bevâb ve hademeler (kayyım) görev yapmakta ve sayıları değişmektedir. Camilerin yapım masrafını genellikle hükümdar, vezir, emîr, eşraf gibi nüfuzlu kişiler üstlenmiştir. Bakımı, malzeme temini, görevlilerin maaşı gibi masraflar ise vakıflar tarafından karşılanmıştır. Günümüzde Diyanet İşleri Başkanlığı bütçesinde camiler için ayrılmış bir tahsisat

bulunmamaktadır. Camilerin yapımı, bakım, onarım ve her türlü malzeme temini gibi masraflar, şahıslar veya dernek, vakıf gibi kuruluşlar tarafından karşılanmaktadır (Önkal, Bozkurt, 1993,91-92).

19. Yüzyılın başlarında camiler o eski ihtişamını kaybetmiş sadece namaz kılınan yerler haline gelmiştir. Mimari açıdan daha sade yapılara dönüşmüş, artan nüfusla beraber yüksek binalar arasına sıkışmış ya da bodrum katlarına gizlenmiş abdest alma yeri ve şadırvanı olmayan, gösterişsiz yapılar haline gelmiştir (Kubat, 2020, 27). Günümüzde Diyanet İşlere Başkanlığı, camileri eski ihtişamına kavuşturmak için yeni projelere imza atmaktadır. Hayatın merkezinde yer alan işlevselliğini yeniden canlandırmak için çalışmalar yürütülmektedir (<https://dinhizmetleri.diyamet.gov.tr> Erişim: 20.07.2022).

Emine Ravza ATAMAN

3.5.MEDRESELER

Resim 24: Medreseler (www.kulturportali.gov.tr, Erişim:04.01.2023).

Medrese “dirase” (ders) kökünden gelen okumak, anlamak, öğrenmek ve ezberleme amacıyla tekrarlamak anlamına gelen Arapça bir kelimedir (Bozkurt, 2003,323,327). Medreseler, müdderris (ders verici, hoca), devlet adamı ve adalet mensuplarını yetiştirmek amacıyla kurulmuştur (Karakök, 2013, 208). Medreselerin kapsam ve düzen bakımından

kurumsallaşması Selçuklular döneminde rastlar. Kurumsallaşmasında Nizamiye Medreselerinin rolü büyüktür (Orman, 2003,338-340).

Medresenin ilk modeli Mescidi Nebevi’dir. Mescidi Nebevi’de Ehli Suffe’nin eğitim-öğretim hizmeti alma ve verme görevleri, medrese anlayışının temelini oluşturmaktadır. Peygamberimiz

(s.a.v) zamanında Kur'an-ı Kerim'in öğrenildiği evlere de Darülkurra denilmekte idi. Mescidler ve camiler, eğitim öğretimin yaygın olarak yapıldığı yerlerdir. İlerleyen yıllarda mescitlerin yanı sıra müstakil medrese binaları inşa edilmeye başlanmıştır (Bozkurt, 2003, 323, 327).

İlk medrese binası İbn Kesir'e göre Bağdat Kerh'te Büveyhiler (932-1055) zamanında yapıldığı ifade edilmektedir (Bozkurt, 2003, 323, 327).

Karahanlı Hükümdarı İbrahim Tamgaç Han 1066 yılında Semerkant'ta medrese yaptırmış vakfiyesi günümüze kadar ulaşmıştır. Selçuklu döneminde Alparslan'ın veziri Nizamülmülk tarafından Bağdat'ta yapılan Nizamiye Medresesi en kapsamlı ve çok yönlü medreselerden biridir (Bozkurt, 2003, 327-333).

Osmanlı Beyliği'nde ilk medrese Orhan Gazi'nin 1331 yılında kurduğu İznik Orhaniyesi-İznik Medresesi'dir. İslam'ın ve İslam kültürünün yaygınlaşmasında, devlet ile halkın uzlaşmasına ve yönetimin benimsetilmesine destek olarak görülmüştür. Bu sebeple Osmanlı idaresine giren yerlere medrese inşası genel bir adet haline almıştır (İpşirli, 2003,327-333).

Medreseler genellikle devlet yöneticileri ve varlıklı diğer şahıslar tarafından bir alimin ders vermesi amacıyla inşa edilmektedir. Medresesini kendi imkanlarıyla yaptıran alimler de bulunmaktadır (Bozkurt, 2003, 323-327).

Medreseler genellikle bir avlu etrafında çevrili tek katlı ve tabeleler ve hocalar için odacıklıkları bulunan kargir binalardır. Avluda genellikle bir kuyu veya şadırvan yer alır. Tuvalet, abdesthane ve gusülhane için ayrılmış bölümleri de bulunmaktadır. Genelde mescit bulunmaz ancak dersanelerde vakit namazları kılınır (Bozkurt, 2003, 323-327; İpşirli, 2003-327-333).

Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde medreseler inşa edildikten sonra vakıf kurumu anlayışı ile işletilmiştir. Mali kaynakları, kullanılması, denetlenmesi, vakıf kurallarına göre yapılıp devlet tarafından sıkı bir denetime tabi tutulmuştur (İpşirli, 2003, 327-333).

Tam teşekküllü medreselerde hadis hocaları, Kurrular, Hafızlar, Kur'an-ı Kerim'i açıklayan

Müfessirler, ders anlatan Müderrisler, Müderrislere yardımcı olan Muıdler, talebelere ders çalışmalarında yardımcı olan Müfidler, tartışmalı konuları araştıran Müntehiler, talebelerin devamsızlık

Resim 25 Medreseler, Nizamiye Medreseleri (<https://inzardergisi.com>, Erişim:04.02.2023).

durumlarını takip eden Katibül gaybe, kayıt işlemlerini yapan Zabitül Küttab, küçük çocuklara İslamiyet'in esaslarını anlatan Muallimül Küttab, halka ibretli hikayeler anlatan Kâslar, halka güzel sözlerle vaaz veren Vaizler görev alır (Bozkurt, 2003, 323,3 27).

Okutulan ilimler Hadis medreseleri, Fıkıh medreseleri gibi medresenin türüne göre değişmektedir. Bazı büyük medreselerde temel dini derslerin yanı sıra hendese (geometri), astronomi, tıp, riyaziye (matematik), ve hey'et (astronomi), mantık gibi ilimler de verilmektedir. Müfredat hocaya göre de değişmektedir. Arap dili, edebiyat, hadis, fıkıh, şiir, hitabet, kelim, mantık, geometri gibi konuları aynı hoca da verebilmektedir. Talebelerin ilmi donanımlarının hangi medreseden ziyade hangi hocadan icazetli olduğu daha önemlidir (Bozkurt, 2003, 323, 327; İpşirli, 2003,327,333).

Genelde haftanın beş günü ders yapılır, iki günü tatil verilir. Talebelerin günümüzdeki gibi belirli bir tahsil yılı bulunmamaktadır. Okunan ilme ait kitabın takriri ile medrese eğitim tamamlanır. Eğitimi başarıyla tamamlayan talebeye icazet verilir. Ders öğrenme teknikleri ezberleme, tekrar, tefakkuh, müzakere ve imla metodlarıdır (Bozkurt, 2003, 323-327; Telkenaroğlu, 2012,157).

Sıbyan mektebinden (ilkokuldan) sonra başlayan medrese eğitimi günümüzün orta, lise, yüksek okul ve üniversite, yüksek lisans ve doktora eğitimine tekabül etmektedir. Medreselerde okutulan Akli İlimler (matematik, geometri, tıp, edebiyat...), Nakli İlimler (kuran, hadis, kelim...) olarak okutulan dersler günümüzde lise, üniversite ve lisans üstü eğitim-öğretim kademelerinde alan ve branşlara ayrılmış olarak verilmektedir.

Tülün ERGÜN

3.6.TEKKE ve ZAVİYELER

Tekke, Arapça Tekye kelimesi olup Osmanlı Türkçesi olarak Tekye şeklinde yazılmıştır.

Günümüzde Tekke olarak kullanılan bir kelimedir. Farsça metinlerde tekke kelimesi yerine dergâh ve

Resim 26: Tekke ve Zaviyeler, www.islamveihsan.com, Erişim:04.01.2023).

hankāh kelimesi kullanılmaktadır (Kara, 2011, 368). Zaviye, hücre, küçük oda anlamında olup tekkelerden küçük yapılardır. Tekkeler, dergāhlar ve zaviyeler tarikat mensuplarının ve müridanlarının eğitim ve ibadet amacıyla kullandıkları ve çoğunlukla medreselere nispeten sade yapılardır. Selçuklu ve Osmanlı egemenliğindeki topraklarda çok sayıda bulunur (Bakırcı, Türkan, 2013,145; Tanman, Parlak, 2011,370-379).

Tasavvuf geleneğinin kurumsallaşması ile tarikatlar oluşmuştur. Bu oluşum 12. yüzyıldan sonra ortaya çıkar. Kurumsallaşma ile birlikte kendine özgü hiyerarşik yapılanma oluşmuş, bir takım ritüeller, farklı kavram ve kelimeler oluşmuş, zengin bir terminoloji gelişmiştir ve farklı bir literatür alanı ortaya çıkmıştır. Kadirilik (Abdulkadir Geylani), Rıfailik (Ahmed Rıfai), Mevlevilik (Mevlana), Bayramilik (Hacı Bayram Veli), Bektaşilik (Hacı Bektaş Veli) gibi teşekküllemiş tarikat yapıları örnek olarak verilebilir. İsmi sayamadığımız pek çok tarikat liderlerinin eserleri ve uygulamaları ile farklı bir terminoloji ve yeni bir ilim dalı meydana gelmiştir (Aşkar, 2013, 162).

Tekkelerde posta oturan veliye mürşid denir. Mürşid seyrü sülûkunu (şeriat, tarikat, marifet, hakikat yolunu) tamamlamış vuslata ermiş kişilerdir. Mürid (derviş), tarikata girmiş Allah'a (c.c) vuslatı arzu eden kişidir. Mürşid, müridinin mizacına ve kabiliyetine göre eğitim verir. Allah-ü Teala'ya yaklaşmasına sağlayacak yolları gösterir. Müridin gayreti ile mürşid müridini olgunlaştırır. Çilehanelerde halvetler, zikirler, rabita ve murakabe gibi eğitim yöntemleri ile nefis terbiye, kalp tezkiye edilmeye çalışılır (Aşkar, 2013, Aşkar, 2013, 163).

Tekke ve zaviyeler İslam ahlakı ve tasavvuf ilminin öğretildiği, tatbik edildiği yerlerdir. Bu mekanlarda tevhit inancını yaymak, Allah sevgisinin müridin kalbinde yerleşmesini sağlamak, müridi yüksek ahlaki seviyeye ulaştırmak amaçtır. Vakıf esaslarına uygun olarak kurulmuş sade yapılardır (<https://www.milliyet.com.tr>; <http://www.ehlisunnetbuyukleri.com>, Erişim:12.01.2022). Tekkelerde ibadet ve eğitim asıldır. Medreselerde olduğu gibi tekkelerde de temel şer'i ilimler okutulmaktadır. Müridin ihtiyacına göre şeyhin talebesine verdiği bireysel bir eğitim de söz konusudur (Tanman, Parlak, 2011,370-379).

Tekkelerde, Peygamberimizin (s.a.v) rehberliğinde Mescid-i Nebevî'de barınan ashâb-ı Suffe'nin yaşam tarzı örnek alınmıştır. Müridanlarını (dervişlerini) olgunlaştıran kuruluşlar olmakla birlikte bireysel ve toplumsal sorunların çözümünü de şiar edinilmiştir. Tekkeler, sosyal yardımlaşma ve dayanışma konusunda, sağlık konusunda toplumla iç içedir. Gelen ziyaretçilerin barınma, beslenme, temizlenme, sağlık ve ulaşım ihtiyaçlarına da hizmet verilmektedir (Tanman, Parlak, 2011,370-379).

Selçuklu döneminde kurumsallaşan bu yapıların ilk örneği Hoca Ahmet Yesevi (Yesevilik) ile başlar. Yetiştirdiği öğrencileri Anadolu ve Balkanlarda hizmet vermiştir. Öğrencileri Horasan erenleri olarak da bilinirler. Özellikle Selçuklu ve Osmanlı'nın ilk dönemlerinde Anadolu'nun Türk yurdu olmasına, İslam'ın Balkanlarda yayılmasına öncülük etmiştir. Sınırlarda kurulan tekke ve zaviyeler, devletin siyasi hudutların genişletilmesinde, toprakların işletilmesinde, iskan ve imarında etkileri olmuştur (Bakırcı, Türkan, 2013,145).

İlk tekkeler tek odalı küçük, ahşaptan yapılan sade mekanlardır. Genelde cami ve medreselere göre daha mütevazi yapılardır. İki katlı tekkeler de vardır. Mevlevi ve Bektaşî tekkeleri daha geniş ve

teferruatlıdır (Tanman, Parlak, 2011,370-379; Aşkar, 2013, 176). Çelebi Seyahatnâme'sinde Osmanlı dönemi tekkeleri hakkında detaylı bilgiler verir. Tekkelerin tarıma elverişli geniş araziler üzerine kurulduğunu ve vakfiyeler ile desteklendiğini belirtir. Tekke içerisinde sofa ve odalar, mescid, hamam, değirmen, abdesthane, mutfak, kütüphane, misafirhane, bağ bahçe gibi unsurların, görevli olarak kapıcı, aşçı, helvacı, kilerci, imam, müezzin, zâkir, virdhan, aşirhan, derviş gibi çalışanlarının bulunduğunu ifade etmektedir (Kara, 2011,368-370).

1925 yılında Tekke ve Zaviyeler resmi olarak kapatılmıştır. Günümüzde Tekke ve Zaviye kimliği olmaksızın eğitim ve ibadet yönü ile varlığını sürdürmektedir.

Tülün ERGÜN

3.7.BİMARHANE

Resim 27: Amasra Bimarhanesi <https://www.hurriyet.com.tr>, Erişim: 23/10/2022).

<https://www.milliyet.com.tr>, Erişim:06/01/2022)

Bimarhane Farsça bir bileşik kelimedir. “bimar” hasta, “hane” ev anlamına gelmektedir. 17. yüzyıl öncesinde maristan, bimaristan, darüşşifa kelimeleri ile aynı anlamda kullanılmıştır. Osmanlı döneminde 17. yüzyıldan sonra sadece akıl hastalarının tedavi edildiği ve “tımarhane” ismi ile kullanıldığı kabul edilmektedir. Çoğunlukla akıl hastalarının tedavi edildiği yerlerdir. Günümüzde psikiyatri biliminde kullanılan tedavi yöntemlerinin temelini oluşturmaktadır (Sarı, Zabun, 2021, 586;

Bimarhaneler İslam medeniyeti ile şekillenmiştir. Arap kültüründe, Hendek Savaşı sonrası hastalar için hizmet veren bimarhanelere rastlanmaktadır. Bimarhaneler, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde en parlak dönemini yaşamıştır. Bimarhanelerde ruhsal açıdan sağlıklı hastaların yanı sıra yolcu ve yoksul kişilere de sağlık hizmeti verilmiştir. 17. yüzyıldan sonra sadece ruh sağlığına yönelik hizmet verilmiştir. Halk arasında “tımarhane” ismi bu dönemde yaygınlaşmıştır (Sarı, Zabun, 2021, 595).

Hastalar; ilaçlı tedavi, dengeli beslenme, kuş ve su sesleri, musiki, çeşitli kokular ile iyileştirilmeye çalışılmıştır. Bimarhanelerde hastalar ücretsiz tedavi edilmiştir. Maddi desteğini vakıflar karşılamıştır. Ayrıca külliyelerin bir parçası olarak inşa edilmesi ile hastalar toplumdan tecrit

edilmemiş hastane çalışanlarının eğitimlerini ve hizmetlerini kolaylaştırmıştır (Sarı, Zabun, 2021, 595).

Selçuklu ve Osmanlı döneminde hizmet veren önemli bimarhanelerden bazıları: Kayseri Gevher Nesibe Tıp Medresesi ve Maristanı (1206), Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası (Turan Melik Darüşşifası) (1228) Amasya Darüşşifası (1308) Fatih Darüşşifası (1470)'dir. Bunlardan bazıları zamanla tahribata uğramış depremle yıkılmış, kısmı tamirat görmüş, kuruluş amacına yakın bazı hastalıkların tedavi edildiği hastanelere dönüştürülmüş ya da müze olarak mevcut durumu korunmuş ya da konservatuara dönüştürülmüştür (Sarı, Zabun, 2021, 595).

Günümüzde bu yapılar Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi adı altında hizmet vermektedir. Ayrıca Osmanlı dönemi bimarhanelerinde yer verilen müzikle tedavi gibi yöntemlerin uygulandığı hastanelere de rastlanmaktadır.

Esra ÇİMEN

3.8.KUŞ EVLERİ

Resim 28: Yeni Valide Cami Ceppesindeki Cami Formlu Kuş Evi (<https://smailor.wordpress.com>)

Kuş evleri, insanlarla birlikte yaşayan leylek, güvercin, serçe, kumru, kırlangıç gibi kuşların barınması için ahşap, mermer, kiremit, tuğla, küfek taşı, sıva veya harçlardan yapılan konut olarak tanımlanan küçük mimari yapılardır (Akın, 2014, 1; <https://www.haytap.org>, Erişim:02.11.2021).

Eski Türk inancında canlı cansız her varlığın ruhu olduğuna inanılır. Göçebe yaşayan Türkler için hayvanlar önemli bir yere sahiptir. Özellikle kuşlar Gök Tanrı'nın hakimiyeti altında kutsal bir varlıktır. Elçi gibi haber alma-verme, uçup gitme gibi anlamlar taşımaktadır. Efsanelerde yol gösterici, bilgilendirici yardım alınan koruyucu ruhu olan bir hayvandır. Dîvânü Lugâti-t Türk adlı eserde taht, kutsallık ve şans anlamların a gelir. Kahramanların simgesi olarak da kullanılmıştır. Oğuz boylarının simgelerinde kuş figürleri vardır ve

bunlar avlanılmaz, etleri yenmez. Kuş yuvaları bozulmaz. Kuş yuvası bereket olarak düşünülür (Müçük, 2020, 43, 44).

Kuş evleri, kültürümüze İslam'dan önce yerleşen hayvan sevgisinin neticesidir. Türklerin İslamiyeti kabulü ile hayvanlara duyulan sevgi ve onlara karşı sorumluluk duygusu daha da pekişmiştir. Türk İslam mimarisinde yerini alan kuş evleri de bunun göstergesidir. Anadolu'da yerleşik hayata geçen Türklerin yaptığı mimari yapılarda kuş evleri örneklerine sıklıkla rastlanır. Camilerde, kervansaraylarda, köprü, çeşme ve türbelerde, darphanelerde, bazı saray ve köşklerde kuş evleri görmek mümkün. 13. yüzyılda Anadolu Selçuklu dönemine ait Sivas Keykavus Darüşşifası'na yapılan kuş evi en güzel örneklerden biridir. Osmanlı döneminde bu küçük mimari yapılar daha yaygın hale gelmiştir. Hatta kuşları besleme, koruma ve bakımı için vakıflar da kurulmuştur. 19. yüzyıl ve sonrasında kuş evlerine gösterilen rağbet azalmıştır. Ahşap olan tarihi kuş evlerinin çoğu yangınlarda yanmıştır ancak ahşap olmayan kuş evleri günümüze ulaşabilmiştir (Akın, 2014, 3).

Kuş evleri kuşların barınma, korunma ve konaklaması amacıyla çoğunlukla binaların güneş gören cephesine, ulaşılması zor olan yüksek yerlere, yağmur ve kardan korunabilecek çatı saçaklarının altına, kuşların kendilerini güvende hissedebilecekleri yerlere yapılması tercih edilmiştir. Binanın dış cephesine uygun estetikte birbirinden güzel kuş evleri yapılmıştır. Bazı kuş evlerinin dış cephesinde bir veya birden fazla oyuklar bulunur. Böylece birden fazla kuşun kullanabilmesine imkan sağlanır. Bazen de bu kuş evleri cumbalı olarak tasarlanır. Diğer kuşların da konabilmesini kolaylaştırır. Hatta iki katlı birden fazla odacıklı köşk, saray ve cami minyatürü şeklinde de yapılmıştır (<https://www.haytap.org>, Erişim:02.11.2021).

Kuş evleri konusunda kapsamlı araştırma yapan Cengiz BEKTAŞ “Ben dünyanın önemli bölümünü dolaştım. Türkiye dışında bir örnek anımsamıyorum.” der. Ancak Japon mimarisinde böyle bir geleneğe rastladığını, yetkililerden bilgi istediğini ancak 10 yıl geçmesine rağmen bilgi alamadığını da belirtmiştir (Akın, 2014, 8).

Osmanlı döneminde zirve yapan kuş evleri kültürü günümüzde tekrar canlanmaktadır. Yeni yapılan sanatsal değeri olan binaların bazılarında kuş evlerinin yapıldığı gözlenmektedir. Sevginin ve merhametin simgesi olan bu küçük yapılar, çağdaş sanatın getirdiği yeni tekniklerle sanatçıların elinde yeni bir mimari yapıya dönüşeceği düşünülmektedir.

Yağmur Nisa DOĞAN

4. SEMBOLLER

4.1.LALE SEMBOLÜ

Lale, Avrupa'da Tulipa olarak bilinen zambakgiller familyasından soğanlı, çok yıllık otsu bitkidir. Anavatanı Orta Asya'dır. Kafkasya, Kırgızistan ve Himalayalar'ın 4000 metreye kadar yüksekliklerinde doğal olarak yetişen bitkidir (<https://www.ilav.org>, Erişim:13.03.2023).

Arapça harfler ile “Elif, He, iki tane Lam” harflerinden oluşan Allah, Lale ve Hilal isimleri aynı harflerle yazılır. Allah, Lale ve Hilal isimleri İslam medeniyetinin kutsalları arasındadır. Sembol olarak “Allah” anlamını verir. Hilal ve ay Osmanlı bayrak ve sancaklarında yerini almış, lale kutsal sayılmıştır. Osmanlı’da aşkın, mutluluğun, ölümsüzlüğün, zenginliğin, başarının sembolüdür. Sembol dünyası oldukça geniş olan lalenin, edebiyata yansıyan ayrıca anlamları olmuştur. Renklerine göre de anlamlar kazanmıştır. Örneğin kırmızı lale, divan edebiyatında utangaç sevgilinin yanağı, aşığın gözyaşındır. Tek dal üzerinde olan lale tasavvuf literatüründe vahdeti temsil etmektedir (Kuru, 1997, 38; Erkeç, 2018; Ayhan, 2022).

Ögel’in Selçuklu Devri Anadolu Ağaç İşçiliği Hakkındaki Notlar’da araştırma yanında sanat tarihi terminolojinde palmet olarak değerlendirilen motiflerin bir kısım “lale” olarak isimlendirilmiştir. Palmet motifi izinde değerlendirilen lale motifinin kaynağı MÖ VI-V. yüzyıllara tarihlenir. I. Pazank Kurganı’nda bulunan malzemeler üzerinde lale motifine rastlanmıştır. Keçe, deri, ahşap malzeme üzerine işlenmiştir. Uygur Türkleri zamanında ipek kumaş üzerinde lale motiflerine

Resim 29: Lale (<https://www.ciceksepeti.com/>
Erişim:13.03.2023)

rastlamak mümkündür. Hayat ağacının dallarının üzerinde de lale motifi işlenmiştir. Türkistan’ın çiçekleri arasında bozkırda yabani olarak biten lale, çinilerde ve kumaşlarda motif olarak kullanılmıştır. Türk yurtlarında İslamiyet’ten önce lale motifinin sıklıkla kullanıldığı görmekteyiz. İdil Volga Türkleri ile lale Bulgaristan’a, Timur ve oğulları ile Hindistan’a, Selçuklu ile İran ve Küçük Asya’ya gelmiştir. Osmanlı ile Avrupa’ya göçen lale o tarihlerde “Tulpe” olarak isimlendirilmiştir (Kuru,1997,38-41).

İslam’dan sonra laleyeye farklı anlamlar yüklenerek Türk sanatında kullanımına devam

edilmiştir. Semerkant I. İbrahim Medresesi kapısında, Afganistan Sanpul İmam Hurd Türbesi (X. yy) mihrabında, Horasan Hargirt Medresesinin (1087) çiçekli kitabesinde daha birçok Türk tarihi yapılarında lale motifi işlenmiştir. Fatih Sultan Mehmed’in lale üzerine yazdığı şiir ile birçok şair tarafından lale üzerine şiirler yazma geleneği başlamıştır. Osmanlı Kanuni Sultan Süleyman döneminde lale motifi bitki ve sembol olarak eşyaların üzerinde sıklıkla kullanılmıştır. Lale bitkisine düşkün olan Kanuni Sultan Süleyman, Hollanda Kralı’na lale soğanı göndermiştir. Avusturya–Macarsitan İmparatoru Büyükelçisi_Ogier Ghislain van Busbecq’in Avrupa’ya lale

soğanı götürdüğü tahmin edilmektedir. Süs bitkisi ve süsleme sanatında zirve yaptığı dönem 16-18. yüzyıllardır. Tarihçiler tarafından “Lale Devri” olarak isimlendirilir. Bu devirde lale altın kadar kıymetli olmuştur. Zenginliğin ve refahın sembolü olmuştur. Osmanlı padişahlarının gözdesi olan lale, Avrupa’da da asaletin, zenginliğin temsili olmuştur (Kuru, 1997, 41; Erkeç, 2018; Ayhan, 2022).

Günümüzde lalenin bir Türk çiçeği olgusunu ulusal ve uluslararası pekiştirmek üzere çalışmalar yürütülmektedir. Ülkemizde yeniden eski canlılığını kazandırmak, üretimini yaygınlaştırmak, türlerini çoğaltmak üzere belediyeler, vakıflar, bazı özel kuruluşlar tarafından çalışmalar planlanmakta ve uygulanmaktadır (<https://www.ilav.org>, Erişim:13.03.2023).

Bilge HAN, Ela Nur TOKAT

4.2.GÜL SEMBOLÜ

Resim 30: Gül Sembolü (<https://tr.wikipedia.org>, Erişim:02.01.2023).

Gül, gülgiller familyasından Rosa cinsinden güzel kokulu bir çiçektir.

5000 yıl önce Mezopotamya’da kil tabletlerinde gül motifine rastlanmıştır. Mezopotamya’dan sonra MÖ 1600’lerden kalma Girit’te Knossos Sarayı’nın duvar freskinde görülmüştür. Eski Roma ve Yunan eserlerinde, Doğu medeniyetlerinde yapılarda, eserlerde gül motifi görmek mümkündür. Gül sevgili, güzel anlamlarında kullanılmıştır (<https://www.plantdergisi.com>, Erişim: 04/11/2021).

Geçmiş medeniyetlerde olduğu gibi günümüzde de gülün soyut ve somut anlamda çeşitli şekillerde kullanıldığını görmekteyiz. Ninnilerde, manilerde, türkülerde, deyimlerde, dua ve beddualarda, bilmecelerde, efsanelerde, masallarda ve şiirlerde gül motifi kullanılmaktadır. (Süme, 2017,121).

Edebi eserlerde de sıklıkla kullanılan gül, yazılı Türk eserlerine Farsça’dan geçtiği ifade edilmektedir. Gülün gonca hali, taç yaprakları, rengi, kokusu, dikenli, ömrü, katmer katmer açılmış hali şairlere ilham kaynağı olmuştur (<https://www.plantdergisi.com>, Erişim: 04.11.2021).

Divan Edebiyatı’nda gülün ömrünün kısa oluşu dünyadaki geçici aşkı yansıtır (<https://www.plantdergisi.com>, Erişim: 04/11/2021). Gül sembolü edebiyat alanında bülbülün güle aşkı temalarında sıklıkla kullanılmıştır. Tasavvufta gül ile bülbül birlikte işlenir. Muutasavvıfın

gönlü gül bahçesidir. Gül sevgiliyi temsil eder. Hakiki sevgili ise yüce Allah'tır. Bülbül güle aşık olan kişidir (Sayın, 2013, 75). Gül Allah'a (c.c) yönelişi, teklifi, kamer katmer açılışı çokluğu, gülün kokusu ve rengi Hz. Muhammed'in (s.a.v) terinin kokusuna ve teninin rengine benzetilir (<https://www.plantdergisi.com/-3/mitolojide-gul.html>). Peygamberimize duyulan sevgi ve saygıya bağlı olarak tasavvufta gül önemli bir yere sahiptir. Gül ile Peygamberimiz arasındaki ilişki Fuzuli'nin Su Kasidesi'nde ölümsüzleşmiştir (Süme, 2017, 108).

Bahçıvan boşuna zahmet çekmesin, gül bahçesini sele versin

Bin gül bahçesini sulasa senin yüzün gibi bir gül yetiştiremez.

Gül dini sembol olarak Peygamber Efendimiz'i temsil etmektedir. Günlük hayatta güzelliğin, gücün, sadakatin, mutluluğun, huzurun sembolüdür. Herşeyden öte sevginin sembolü olarak önemini günümüzde de korumaktadır. Türk Kültürü'nde gülün temsil ettiği değerleri tek mısradaki Yahya Kemal Beyatlı'nın aşağıdaki mısrası yansıtmaktadır (Süme, 2017, 122).

Her seher bir gül açar, her gece bir bülbül öter.

Ecrin GÖÇÜMLÜ

4.3.DAVUT YILDIZI

Davut yıldız'ı ya da Davut Kalkanı (David Magen) olarak bilinen Mühr-ü Süleyman sembolü altı köşeli bir yıldızdır. İki eşkenar üçgenin birbirine geçmesinden oluşur. Altı kollu bir yıldız olup

merkez ile birlikte yedi noktadan ibarettir. Altı köşeli yıldızın kullanımı Bronz Çağı'ndan da eskiye dayanmaktadır. Geçmişte Müslümanlar tarafından yaygın olarak kullanılmıştır. Mühr-ü Süleyman olarak bilinen dinî bir simgedir. Altı köşeli yıldızın ortasına gelen yere genelde güneş, gül, Allah isminin sayısal değerini ifade eden 66 sayısı ya da Allah'ın (c.c) adı yazılır (Kaynar, H., Tonus, E. 2014. 60-62).

Tarih boyunca değişik uygarlıklar tarafından farklı manalarda kullanılmıştır. Geçmiş 3000'li yıllardan daha eskiye dayanmaktadır. Kullanımı yaygın bir semboldür.

Resim 31: Barbaros Hayrettin Paşa'nın Sancağı (<https://www.gizliilimler.org>, Erişim: 26.10.2022).

Bazı uygarlıklar takvim amacıyla kullanmıştır. Süs ve büyü sembolü olarak da kullanıldığı görülmüştür. En eski örneklerine Mezopotamya ve Britanya'da rastlanmıştır. Milattan sonra Hristiyan ve Yahudi toplumlarınca da kullanılmış bir semboldür. Bir inanışa göre Mühr-ü Süleyman, Davut Peygamberin kalkanında bulunmaktadır. Yahudilerin hükümdarı ve peygamberi olan Hz. Davut (as)'ın kalkanı, oğlu Süleyman Peygamberin yüzüğünde bu sembol bulunmaktadır. Hz. Süleyman'ın mührü olarak geçmektedir (Kaynar, H., Tonus, E. 2014. 60-62; <https://www.gizliilimler.org>, Erişim: 26.10.2022).

Araştırmacılar, Davut Yıldızı'nın Ülker Takımyıldızı'ndan esinlenerek sembolize edildiği düşünülmektedir. Eski uygarlıklar zamanında takımyıldızlarına bakılarak tarım zamanları belirlenmekte idi. Davut yıldızına benzeyen Ülker Takımyıldızı, merkezde bir nokta ve etrafını saran noktalardan oluşmaktadır. Türk halkı arasında Yörük yıldızı olarak da bilinir. Ülker Takımyıldızına göre ekim zamanı, hava durumu, hayvanlarını otlatma vakti belirlenir, doğa olayları tespit edilir ve bu yıldızların konumuna göre yaşam biçimlendirirdi. Mezopotamya insanı için son derece önemli bir yıldızdır. Ülker yıldızı merkezde bir nokta, etrafında altı nokta ile betimlenmiştir. İnsanlar boyunlarına, el ve yüzlerine bu sembolü çizmişlerdir. Kilimlerde, takılarda ve diğer eşyalarda bu sembolü görmek mümkün. Davut yıldızı, Ülker Takımyıldızı'nda anlam bulmuş bir semboldür. Eski denizciler Ülker Takımyıldızı'na bakarak denize açılırlardı. Sümer kil tabletlerine Ülker yıldızı takım şeklinde olmakla birlikte Davut yıldızı şeklinde de çizilmiştir. Barbaros'un sancağında da Davut yıldızı bulunmaktadır. Türk-İslam tarihinde sıkça kullanılan bir semboldür. Bu sembol Süleyman (as) ile daha önemli hale gelmiştir. Müslümanlar arasında Mührü Süleyman olarak geçer. Yahudiler ise bu sembole büyüsel ve mistik anlam yüklemişlerdir. 16. yy'dan sonra sıklıkla kullanmaya başlamışlardır. Muska, bayrak ve flamalarında bu sembole yer vermişlerdir. 1897'de Siyonist hareketin sembolü olarak resmen kabul edilmiştir. 1948'de İsrail Devleti siyasi kimlik kazanınca bu sembol yahudilikle özdeşleşmiştir. Bu tarihten sonra Müslümanlar tarafından Davut yıldızı'nın kullanımı aynı oranda azalmıştır (Seval, Ş. 2017, 33-38; <https://www.gizliilimler.org>, Erişim: 26.10.2022).

Mühr-ü Süleyman sembolü, Türk sanatında mimari ve el sanatlarında tarihin ilk çağlarından beri kullanılan bir motiftir. Metal, ahşap, cam, mimari, dokuma gibi alanlarda kullanımı yaygındır. Kilim desenlerinde sıklıkla kullanılmıştır. Nazara karşı kullanılmış aynı zamanda, adeleti, mükemmeliyeti ve gücü temsil etmektedir. Osmanlılarda şans sembolüdür. Türklerin İslam'a geçişi ile cami ve tekke gibi yapıların kubbelerinde, tavanlarında merkezi motif olarak, duvarlarında, pencerelerinde süsleme deseni olarak kullanılmıştır. Çeşmelerin üzerine çizilmiş, kapı girişlerinin üstüne de asılmıştır. Melikşah türbesinde, Anadolu Selçukluları ve Osmanlı mimari yapılarında ve sanat eserlerinde, Memlûklü ve Altınordu Devleti'nin paralarında, Artukoğulları, Karamanoğulları, Candaroğulları gibi daha birçok Türk beyliklerinde, İlhanlılara ait eserlerde sıklıkla rastlanır. Barbaros'un sancağında da bulunur (Kaynar, H., Tonus, E. 2014.60-62; Solmaz, G. 2009,337-338; <https://www.gizliilimler.org>, Erişim: 26.10.2022; Seval, Ş. 2017, 33-38).

Davud Kalkanı (Davud Magen), Davut yıldızı adlarıyla da bilinen Mührü Süleyman Osmanlı dönemindeki yoğunlukta olmasa bile günümüzde zaman zaman kullanılan sembollerimizdendir.

Tülün ERGÜN

4.4.KIZILELMA

Resim 32: Kızılelma
(<https://www.gossive.com>,
Erişim:04.02.2023).

Kızıl, Türk kültüründe değerli sayılan renklerden kırmızı anlamındadır. Elma bolluk, bereket, şifa anlamları yüklenen bir meyvedir. Kızıl elma olarak sembolleşmesi Oğuz Türkleri'ne kadar dayanır. Ulaşılmaya çalışılan hedefi, ülküyü temsil eder. Osmanlı döneminde tarihe ve edebiyata konu olmuş, cihadın sembolüdür (<https://www.sozcu.com.tr>).

Türkler'in İslamiyet öncesi Gök Tengri inancı gereği kendilerinin dünyanın düzenini sağlamak için görevlendirildiklerine inanmışlardır. Bunun sonucu olarak dünyaya hakim olmaya çalışmışlardır. İslamiyet'i kabul ettikten sonra Yüce Allah'ın nizamını dünyaya yaymak için cihat etmişlerdir (Bulut, 2014,10). Bu olgu üzerine Kızılelma kavramı gelişmiştir.

İlk olarak Orta Asya Türkleri arasında doğduğu kabul edilir. Orta Asya Oğuz Türkleri için hedefleri ve kazandıkları zaferin sembolüdür. Oğuz Kağan töresinde “Türkleri bir etmek ve diri etmek, dünyaya nizam getirmek” amaçtır. Gök Tengri'ye verilmiş sözdür. Oğuz Kağan'ın altı oğluyla dünyayı fethettikten sonra “Ey oğullarım! Çok savaştım; artık çok yaşlandım. Düşmanları ağlattım; dostları sevindirdim. Gök-Tanrı'ya borcumu ödedim.” sözleri Kızılelma'nın manevi dayanağını ortaya koymaktadır. Ergenekon Destanı'nda Kızılelma, Ergenekon'dan dışarı çıkmış ve eski yurdu geri alma idealini simgeler. Oğuzların, Hazar Kağan'ın çadırının üzerindeki altın topu yani Kızılelma'yı ele geçirmeyi hedefledikleri düşünülür (Bulut, 2014, 10; Gökyay, 2022, 559).

Peçuylu İbrahim “Ehl-i İslâm kızılıelmaya değin fethetseler gerektir deyü lisân-ı halkta şâyi'dir “ der ve “Sınır taşı gibi bir alâmet için vaz'olunmuştur” şeklinde de açıklar. Evliya Çelebi de Budin'de bir Kızılelma Sarayı, Estergonda Kızılelma Cami'nden bahseder. Kanuni Sultan Süleyman döneminde Habsburglarla yapılan savaşta Viyana Kızılelma'sı ortaya çıkar. Yeniçerilerin muhayyel bir yer olarak “... Kızılelma'ya dek gideriz.”, Kanuni Sultan Süleyman'ın “Kızılelma'da buluşuruz.” sözleri ile yaygın olarak fethedilecek yeri sembolize etmektedir (Gökyay, 2022, 559).

Batı kaynaklarında ise Saint Pierre Kilisesi üzerinde bulunan ve denizden de görülen kırmızı bakırla kaplanmış altın küredir. Bizans döneminde Ayasofya'nın önünde Justinianos heykelinin elindeki altın küredir. Burada yer alan bir kitabede “Bu top benim elimde olduğu sürece dünyaya sahibim.” yazılıdır. Halk tarafından bu top düşene kadar devletin hakimiyetinin devam edeceği inancı hakim olmuştur. Bir rivayete göre Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethinden önce bu top

düşmüştür. Batılı seyyahlardan Clavijo 1403'te topu yerinde görürken Bavyeralı Knappe Schiltlberger 1427'de onu orada görememiştir (Gökyay, 2022, 559).

Osmanlı döneminde Kızılelma edebiyata ve tarihe mâl olmuştur. Osmanlı Devleti'nin kıtalara hakimiyetindeki amaç ilahi emir ve İslam'ın yayılmasına dayanmaktadır. Osmanlı Padişahları albümünde Çelebi Sultan Mehmet'ten itibaren 7 padişahın elinde Kızılelma figürü vardır. (Gökyay, 2022, 559). Osmanlı Beyliği'nden itibaren Kızılelma batıya ilerlemektir. Fatih Sultan Mehmet'te önce İstanbul sonra Roma ve İtalya'dır. Yavuz Sulan Selim'de halifeliği elde etmek ve doğu ile batı Kızılelma idealini gerçekleştirmek olmuştur. Kanuni Sultan Süleyman'da Kızılelma Viyana'dır. Kanuni Sultan Süleyman döneminde Yeniçeriler için Kızılelma bir ülkü haline gelmiştir. II. Abdülhamit'in Kızılelma'sı toprakları kaybetmeksizin dünyaya hilafetin gücünü hissettirmektedir. 33 yıl boyunca diplomasi dehasını ispat edencesine Batı ülkeleri de dahil olmak üzere Kafkasya, Afrika, Hindistan ve hatta Japonya'ya kadar hilafetinin tesirini hissettirmiştir (Bulut, 2014, 12).

Tanzimat döneminden sonra hemen hemen unutulmaya yüz tutan Kızılelma sembolü Ziya Gökalp'te yeni anlamlar kazanır. Dağılmakta ve çökmekte olan Osmanlı Devleti'nin yerine Türklerin bir araya gelerek kuracakları Turan Ülkesi, ülküsüyle yeni anlam kazanır. Cumhuriyet ve sonrasında Ömer Seyfettin, Yahya Kemal, Hüseyin Nihat Atsız gibi şair ve yazarlar da Turan ülküsü çerçevesinde Kızılelma motifini işlemişlerdir (Gökyay, 2022, 560).

Tülün ERGÜN

4.5.ÇİFT BAŞLI KARTAL

Resim 33: Çift Başlı Kartal (www.mynet.com, Erişim:02.01.2023).

Orta Asya'da yer ile gök arasındaki çelik kapıyı tutan, gökyüzü ve yeryüzü yolculuklarında refakat eden varlıklar kuş şeklindedir. Kartal, kuşlar arasında ululuk ve yükseklik temsilidir. Yerleşik hayata geçen toplumlarda seçkin insanlar; doğanın güçlü, cesur, çevik özelliklere sahip kartal, aslan, yılan gibi hayvanlara benzetilmiş, onlarla tasvir edilmiştir. Onların gücünden istifade amaçlanmıştır (Özgan, 2020, 99; www.mynet.com, Erişim:10.12.2022). Tek kartal, yanyana iki kartal ve çift başlı kartal figürleri MÖ 3000'lü yıllardan günümüze kadar yaygın olarak kullanılmıştır.

Çift başlı kartal figürü, dünyanın en eski ikonografik öğelerinden biridir. MÖ 3000 sonları ve 2000 başlarında ilk Mezopotamya'da görülmüştür. Yaygın coğrafyası Orta Asya'dır. Ön Asya ve Avrupa'da benimsenip yaşatılmıştır. Arkeolojik çalışmalar sonucunda erken dönem Asur kültüründe çift başlı kartal figürüne rastlanmıştır. Anadolu'ya Asur tüccarları tarafından taşındığı

düşünülmektedir. Mezopotamya, Mısır, Anadolu, Kafkasya, İran, Avrupa, Amerika ve Uzak Doğu'da kurulmuş eski çağ medeniyetlerinden itibaren birçok devlet tarafından kullanılmıştır. Hititlerde Kraliyet amblemi, Karahanlılar'da Doğu-Batı Türklerini, Selçuklularda Abbasi halifesinin desteğiyle din ve devletin güç birliğini, Doğu Roma'nın devlet amblemini, Bizans'ta kilise ve devletin birlikteliğini, Rusya'da Çar ile kilise dayanışmasını temsil ettiği düşünülmektedir (<https://www.mynet.com>, Erişim:10.12.2022; Özgan, 2020, 110, 118).

Çift başlı kartal sembolü eski Türk inançları, Türk mitolojisi, Türk sanatı ve Türk halk edebiyatında sıklıkla yer alır. İslamî dönemde de varlığını devam ettirmiştir (Göksu, 2016,119). Doğu-batı, gök-yer, dünya-ahiret şeklinde ikili anlam ifade eder. Nazarlık, tılsım, güneş, aydınlık, güç, hakimiyet gibi geniş bir anlam yelpazesine sahiptir. Kartal ve çift başlı kartal figürü surlarda, camilerde, medreselerde, saraylarda, silah araçlarında, kilim ve kıyafetlerde vb. eşyalarda kullanılmıştır. Anadolu Selçuklu döneminde daha sıklıkla kullanılmıştır (www.mynet.com, Erişim:10.12.2022; Şimşek, 2019).

Eski Türkler'de "uçmağa varmak" ölüm anlamında olup kartalın yükseklerde uçuşu ve Gök Tanrı inancı arasında ilişki düşünülmüş kartallara kutsallık atfedilmiştir. Şamanlar ile Gök Tanrı arasında aracı gibi görülmüştür. Gökte olanın ve gökten gelen kutsal sayılmıştır. Kut almış yani seçkin insanlar kartallarla ilişkilendirilmiştir. Çin kaynaklarında Göktürk Hakanı Li Koyung'un kartal yuvasında doğduğu ifade edilmesi buna örnek olarak verilebilir. Türk hakanlarına en yırtıcı kuş olan kartal hediyesi, alt kademedeki olanlara daha alt mertebede kuşun hediye edilmesi, kurganlarda çıkan kartal tüyü, pençesi, MÖ II. yüzyılda Pazırık kurganlarında deri üzerinde çift başlı kartal figürünün bulunması, eski Türkler için kartala verilen önemi göstermektedir (Sönmez ve Yılmaz, 2019, 1155; Özgan, 2020, 99).

İskit kurganlarından itibaren Hun Devleti, Avrupa Hun Devleti, Göktürkler ve Uygurlardan Gazneli Türklere kadar süreklilik arzeden çift başlı kartal sembolü Türk devletlerinin tamamında kullanılmıştır. Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Devletinin hakimiyet gücü ile bütünleşmiş bir semboldür (www.mynet.com, Erişim:10.12.2022; Şimşek, 2019). En güzel örneklerini bu dönemde vermiştir. Aynı zamanda en yoğun kullanılan dönemdir. Osmanlı kültürü ile günümüz Türkiye'sine kadar taşınmış ve kullanılmaya da devam edilmektedir.

Zeynep ÖNAL, Esra ÇİMEN

5. DEYİMLER VE ATASÖZLERİ

5.1. MÜREKKEP YALAMAK

Türk Dil Kurumu'na göre "mürekkep yalamak" deyimini çok okumuş, yazmış anlamındadır. Kültürümüze ne zaman girdiği tam olarak bilinmese de matbaadan önce olduğu anlaşılmaktadır. Okur yazarlıkla ilişkili olmakla birlikte günümüzde az kullanılan bir deyimdir.

Eskiden el yazması kitaplar olurdu. Bunları Hattat ya da Müstensihler yazardı. El yazması kitaplarının sayfaları aharlanır. Ahar, kağıdı yazı yazmaya elverişli hale getirmek için kağıt üzerine sürülen maddeye denir. Çeşitli ahar teknikleri vardır. Bunlardan en basiti nişasta, şap ve yumurta

akından yapılanıdır. Bu maddeler su içinde muhallebi kıvamına getirilir ve kağıt içine daldırılıp çıkarılır ve kurumaya bırakılır. Böylece parlak bir kağıt elde edilmiş olur (<https://www.ktsv.com.tr>, Erişim: 24.10.2022).

Resim 34: Mürekkep Yalamak (www.dekopasaj.com, Erişim: 24.10.2022).

kullanılan bir deyimdir. Aharlı kağıtlara yazılan yazıları silmek daha kolaydır. Çünkü ahar su ile temas edince çabuk çözülür. Hattatlar veya müstensihler hata yaptıklarında hatalarını silmek için serçe parmaklarını dilleriyle ıslatır hatalı kelimenin üzerine sürerlerdi. Böylece ahar dağılır ve aharla birlikte hatalı kelime de kendiliğinden kaybolurdu. Hattat veya müstensihin serçe parmağına gelen mürekkep, her hata düzeltmede o kişi tarafından yalanmış olur (Yeşil, 2014, 129-130).

Ayrıca hattatlar bezir isinden hazırlanan mürekkepler ki bunlar su ile temas edince çözülürler. Mürekkebin bu özelliğini de dilleri ile ıslatarak kullanırlardı. Özellikle sayfaya küçük bir imla koymak için diviti tekrar mürekkebe daldırarak israf etmezlerdi. Divit ucundaki az miktardaki mürekkebi de bu yöntemle temizlerlerdi. Böylece dillerinin mürekkep olması kaçınılmaz hale gelmektedir. Sonuçta eskiler insanın yaladığı mürekkep miktarınca ilminin ziyadeleştiğini varsaymışlardır (Yeşil, 2014, 129-130).

Yahya Kemal Beyatlı'nın anlatımına göre Üsküp'te okula başlama merasimlerinde muallimlerin (öğretmenlerin) bir kağıda "Rabbi Yessir" yazıp üzerine şeker dökerek çocuğa yalattıklarını anlatmaktadır. Ayrıca okula başlama merasimlerinin eski geleneklere uygun olarak yapıldığını açıklamaktadır. Osmanlı dönemi sınırları içinde yaşayan Türkler ve müslümanlar arasında "Okula Başlama Merasimi" ve "Amin Alayı" geleneği içinde mürekkeple yazılan duayı yalatma uygulamasının yaygın olduğu anlaşılmaktadır (Yeşil, 2014, 131-132).

Mürekkep yalamak deyimini Osmanlı'dan bize kalan değerlerimiz içindedir. Bugün hattat ve müstensihin yerini matbaalar aldığı için ayrıca "Mektebe Başlama Merasimi", "Amin Alayı" gibi gelenekler uygulanmadığı için çok da kullanılan bir deyim olmamaktadır.

KAYNAKLAR

- Adam, B. (2013). Editör: Eroğlu, A.H. Dinler Tarihi, Kutsal Mekan Pdf, Ankara.
- Aday, E. (2014). Horasan Erenleri'nin Menkıbevi Şahsiyetlerindeki Ortak Özellikler. *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması*, 383-393.
- Akın, M. (2014). İstanbul Kuş Evleri ve Özellikleri. Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Ankara.
- Akman, İ. (2017). Halk İnanışları, Halk Anlatıları ve Doğaüstü Olaylar Bağlamında Nikâhlı (Moriber) Romanı. *Journal of International Social Research*, 10(51): 12-18.
- Akyüz Y.(2012). Türk Eğitim Tarihi MÖ 1000 - MS 2012. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, Pegem Akademi, Ankara.
- Akyüz Y.(2012). Türk Eğitim Tarihi MÖ 1000 - MS 2012. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, Pegem Akademi, Ankara.
- Akyüz, H. (2014). Çevre Dostu Bir Peygamber: Hz. Muhammed. *International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(2): 107-126.
- Alev Çakmakoğlu, K. U. R. U. (1997). Orta Asya Türk sanatında palmet ve lale motiflerinin değerlendirilmesi hakkında bir deneme. *Belleten*, 61(230), 37-42.
- Altun, İ. (2017). Sahabe Gözünde Kudüs ve Mescid-i Aksâ. *ILTED*, (47):153-169.
- Aslanapa, O. (1986). Türk Minyatür Sanatının Gelişmesi. *Erdem*, 2(6): 851-866.
- Aşkar, M. (2013). Editör: Cebecioğlu, E. Tasavvuf Tarihi. Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları, Ankara.
- Ata, M. M. (2013). Zemzem Suyu ve Özellikleri. *Ekev Akademi Dergisi* 17(56): 375-395.
- Atlı, S. (2020). Hayatın Geçiş Dönemlerinde Hamam ve İşlevleri, *Ssd Journal Sosyal Bilimler Dergisi*, (22): 240-252.
- Aydın, M. (2020). İstanbul'un Müslüman Kimliğinin Sembolü: Ayasofya. <https://samsun.edu.tr/istanbulun-musluman-kimliginin-sembolu-ayasofya/> [Erişim: 07.08.2022].
- Ayhan, H. (2022). Aşkın ve Ölümsüzlüğün Sembolü Lâle لاله, dikGAZETE.com, 29-05-2022. <https://www.dikgazete.com/yazi/askin-ve-olumsuzlugun-sembolu-lale-4551.html>

KAYNAK2

- Bakırcı, N. & Türkan, H. K. (2013). Tekke ve Zaviyelerin Balkanlar'daki Rolü ve Önemi. *TÜRÜK Uluslararası Dil Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 145-160.
- Baş, M. (2019). Türklere Gelen Peygamberler; Kaynaklar ve Rivayetler Işığında Oğuz Kağan'ın Peygamberliği, *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi (OTAD)* III/(2), 70-86.
- Baş, M. (2019). Türklere Gelen Peygamberler; Kaynaklar ve Rivayetler Işığında Oğuz Kağan'ın Peygamberliği, *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi (OTAD)* III/2, 70-86.
- Batuk, M. (2017). Çatışan Kutsalların Ortasındaki Şehir: Kudüs, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 17(2), 129-149.
- Binark, İ. (1978). Türkler'de Resim ve Minyatür Sanatı.
- Birişik, A. (2002). Kur'an. TDV İslâm Ansiklopedisi, 26:401-404. Ankara.
- Bozbay, H. (2013). Geçmişten Günümüze Aşık Oyunları. *Folklor/Edebiyat*, 19 (73), 147-161 .
- Bozkurt, N. (2007) Ok. TDV İslâm Ansiklopedisi, 33; 333-335, İstanbul.
- Bozkurt, N. (2003). Medrese. TDV İslâm Ansiklopedisi, 28:232-327. Ankara.
- Bozkurt, N. (2011). Tespih, TDV İslam Ansiklopedisi, 40: 529-532, İstanbul.
- Bozok, D. (2006). Türk Hamamı ve Geleneklerinin Turizmde Uygulanışı. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(13), 62-86.
- Buğrul, H. (2020). "Hakkâri'de Evlilikle Bağlantılı Geleneklerin El Sanatlarına Yansımaları", *Arış*, 16, 26-41.
- Bulut, N. (2014). Soyut Bir Ülkü Olan Kızılelma Ve Ömer Seyfettin'inin Kaleminden Kızılelma. *II. Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Sempozyumu bildiri metni* https://acikbilim.yok.gov.tr/bitstream/handle/20.500.12812/87707/yokAcikBilim_10145020.pdf?sequence=-1 [Erişim tarihi:05.11.2022].
- Cengiz, H. (2017). Ayasofya Camii ve Vakıfları. *Academia Accelerating the world's research* 30: 46-53.
- Çağrıncı, M. (2002), Kur'an. TDV İslâm Ansiklopedisi, 26:390-393, Ankara.
- Çeçen, S. (2008). Eski Çağda Türkler, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- Çeçen, S. (2008). Eski Çağda Türkler, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- Çelebi, İ. (2006). Nazar. TDV Ansiklopedisi, 32: 444-446. İstanbul.

- Çetin, A. (1995). Ezan. TDV İslam Ansiklopedisi (12): 36-38, İstanbul.
- Dadan, A. (2013). İslâm Tarihi Kaynaklarında Türkler (Câhiliye Döneminden Emevîler'in Sonuna Kadar), (Doktora Tezi) Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Dadan, A. (2013). İslâm Tarihi Kaynaklarında Türkler (Câhiliye Döneminden Emevîler'in Sonuna Kadar), (Doktora Tezi) Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Dikme, H. (2012). Semavî Dinlerde İbadete Çağrı. *The Jass Studies*, 5 (1): 97-114.
- Doğan, S. (2009). Sultan Abdülmecid Döneminde İstanbul-Ayasofya Camii'ndeki Onarımlar ve Çalışmaları Aktaran Belgeler. *Bilig Dergisi*, 49: 1-34.
- Dokumaci, N. (2020). Cennetin Suyu: "Klasik Türk Edebiyatında Zemzem". *International Journal of Filologia*, (4): 296-312.
- Eraslan, K. (2021). Ahmed Yesevî. TDV İslâm Ansiklopedisi. (2):159-161. İstanbul.
- Erkeç, A.B. (2018). "Lale Vahdeti Temsil Eder". AA Kültür, <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/lale-vahdeti-temsil-eder/1116977> [Erişim: 13.03.2023].
- Eroğlu, H., Adam, B., Güngör, A.İ., Arık, D. (2013), Dinler Tarihi, Ankara Üniversitesi, Uzaktan Eğitim Yayınları, (120), Ankara.
- Ertuğrul, A. (2009). Hamam Yapıları ve Literatürü. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (13): 241-266.
- Eyice, S. (1991). Ayasofya. TDV İslâm Ansiklopedisi, 4: 206-210, İstanbul.
- Eyice, S. (1997). Hamam Kültürü. TDV İslam Ansiklopedisi, 15: 402-430, İstanbul.
- Göksu, E. (2016). Çift Başlı Kartal ve Selçuklular. *Usad*, (5): 117-141
- Gökyay, O.Ş. (2022). Kızılelma. TDV İslâm Ansiklopedisi. (25): 559-560. Ankara.
- Gül, M. (2011). Müslümanların Kudüs'ü Fethi. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (11): 47-58.
- Gürkan, S. L. (2006). Nazar. TDV Ansiklopedisi, (32): 443-444. İstanbul.
- Hali, S., Rencüzoğulları, S. (2017). İslamiyet Öncesi Dönemde Türklerde Eğitim. 21. *Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi*, 6(17), 425-437.
- Hali, S., Rencüzoğulları, S. (2017). İslamiyet Öncesi Dönemde Türklerde Eğitim. 21. *Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi*, 6/17, ss.425-437.

Harman, Ö.F. (2002) Kur'an ve Kitâb-ı Mukaddes. TDV İslâm Ansiklopedisi, (26): 412-414. Ankara.

Harman, Ö.F. (2002). Kudüs. TDV İslam Ansiklopedisi, (26): 323-327. Ankara.

<http://www.ehlisunnetbuyukleri.com/Islam-Tarihi-Ansiklopedisi/Detay/TEKKE-VE-ZAVIYE/674> [Erişim:12.01.2022].

<http://www.kirsehir.gov.tr/ahi-evran-ve-ahilik#:~:text=Ahi%20Evran%2C%20bir%20hac%20yolculu%C4%9Fu,makam%20sahibi%20bir%20vel%C3%AE%20olmu%C5%9Ftur.>) [Erişim:14.12.2022].

<https://21yyte.org/tr/fikir-tanki/ayasofya-da-neler-oluyor> [Erişim:04.02.2023].

<https://aregem.ktb.gov.tr/TR-250184/geleneksel-turk-okculugu.html> [Erişim: 09.12.2022].

<https://aregem.ktb.gov.tr/TR-279385/minyatur-sanati.html> [Erişim:22.07.2022].

<https://bilimdili.com/toplum/yasam/karacay-malkar-turklerinde-asik-oyunu/> [Erişim: 29.10.2022].

<https://dinhizmetleri.diyamet.gov.tr/detay/94/cami-merkezli-etkinlikler> 10/05/2018 [Erişim: 20.07.2022].

<https://indigodergisi.com/2015/11/matematik-ve-kutsal-metinlerde-40-sayisinin-onemi/> [Erişim:04.01.2023].

<https://inzardergisi.com/kamil-ve-kadim-egitim-sistemi-nizamiye-medreseleri/> [Erişim:04.02.2023].

<https://kuranileyasamak.com/kuranda-isaret-edilen-misafir-agirlama-adabi/> [Erişim: 23.10.2021].

<https://kurul.diyamet.gov.tr/Cevap-Ara/31/goz-degmesine-karsi-nazar-boncugu-takmak-caiz-midir-> [Erişim: 07.12.2022].

<https://listelist.com/minyatur-sanati-hakkinda/> [Erişim:02.01.2023].

<https://medyasistan.com/ruyada-ezan-okumak-ne-anlama-gelir/> [Erişim:02.01.2023].

<https://nurtur.de/2-kabe-ve-mescidi-haram-bilgisi/> [Erişim:04.02.2023].

<https://onedio.com/haber/yapildiklari-zamandan-bu-yana-aktif-olarak-kullanilan-dunyanin-en-eski-20-camisi-709451> [Erişim:04.02.2023].

<https://onlineilkokul.com/karagoz-ile-hacivat-misafir-agirlama/> [Erişim:04.02.2023].

<https://shoptr4.gwmm.org/category?name=zemzem%20suyu%20nerede> [Erişim:04.02.2023].

<https://smailor.wordpress.com/tag/kus-evleri/> [Erişim:09.11.2021].

<https://sorularlailamiyet.com/misafir-kismetle-gelir-birini-yer-dokuzunu-birakir-anlamina-gelen-bir-hadis-var-midir-0> [Erişim: 03.11.2022].

<https://sozluk.gov.tr/> [Erişim: 29.10.2022]

<https://sozluk.gov.tr/> Erişim: [24.10.2022]

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Asurlular> [Erişim: 19.07.2022] .

https://tr.wikipedia.org/wiki/G%C3%BCI#/media/Dosya:Bridal_pink_-_morwell_rose_garden.jpg%20, [Erişim:02.01.2023].

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Kahvehane> [Erişim: 02.12.2021].

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Nazar> [Erişim: 07.12.2022].

<https://trdergisi.com/geleneksel-turk-okculugu/>[Eriřim:09.12.2022].

<https://turktoyu.com/osmanlidan-gunumuze-turk-hamam-kulturu/> [Erişim:04.01.2023].

<https://uzmanturizm.com.tr/blog/128/kudus-ve-mescidi-aksanin-islamdaki-yeri> [Erişim:04.01.2023].

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/geleneksel-turk-okculugu-derslerine-malezyada-yogun-ilgi/1269414> [Erişim:04.02.2023].

<https://www.aylakbilgin.com/bakircilik-sanati-nedir-nasil-yapilir-1463/> [Erişim: 09.12.2021].

<https://www.bbc.com/turkce/vert-cul-43116420> [Erişim: 07.12.2022].

<https://www.ciceksepeti.com/karisik-renk-lale-sogani-5-adet-kc827798> [Erişim: 13.03.2023].

<https://www.cocukludunya.com/blog/geleneksel-cocuk-oyunlari/> [Erişim: 04.04.2022].

<https://www.dekopasaj.com/osmanli-donemi-hokka-divit-2> [Erişim: 24.10.2022].

<https://www.gidabilgi.com/Makale/Detay/turk-kahvesinin-yaninda-neden-su-ikram-edilir-e20a4b> [Erişim: 22.11.2022].

<https://www.gizibu.com/ayna-hediye-etmenin-anlami/> [Erişim:11.12.2022].

<https://www.gizliilimler.org/K.oe.seli-Yildizlarin-Sembolizmi.htm> [Erişim: 26.10.2022].

<https://www.gossive.com/turklerde-ki-hakimiyetin-sembolu-kizilelma/> [Erişim:04.02.2023].

<https://www.haber7.com/biyografi/haber/3087793-ahmet-yesevi-kimdir-ahmet-yesevinin-ogrencileri-kimlerdir> [Erişim:04.02.2023].

<https://www.haberturk.com/4-kutsal-kitap-isimleri-dinleri-peygamberleri-hakkinda-bilgiler-hbrt-2694899> [Erişim: 21/05/2022],

<https://www.haytap.org/tr/bir-zamanlar-kuraylar> [Erişim:02.11.2021].

<https://www.hedefavm.com/blog/icerik/bir-kahveyle-40-yil-hatir-birakalim-mi> [Erişim:04.02.2023].

<https://www.huriradegazetesi.com.tr/anadolu-erenleri> [Erişim:14.12.2022].

<https://www.hurriyet.com.tr/galeri-ayasofya-kac-yilinda-yapildi-ne-zaman-muze-oldu-ayasofya-camii-ile-ilgili-bilgiler-41571667/3> [Erişim: 07.08.2022].

<https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/turkler-15-makamda-ezan-okuyor-7435802> [Erişim:21.10.2021]

<https://www.hurriyet.com.tr/ramazan-ozel/namaz-rehberi/ezan-nedir-neden-ve-nasil-okunur-ezan-sozleri-ve-anlamlari-41846244> [Erişim:21.10.2021].

<https://www.hurriyet.com.tr/seyahat/anadolunun-muzikle-tedavi-yapilan-ilk-hastanesi-41462068> [Erişim: 23/10/2022].

<https://www.ilav.org/lale-hakkinda/> [Erişim: 13.03.2023].

<https://www.islamveihsan.com/40-sayisinin-sirri-nedir.html> [Erişim: 14.01.023].

<https://www.islamveihsan.com/peygamberimize-gelen-ilk-vahiy.html> [Erişim: 08/10/2022]

<https://www.islamveihsan.com/tekke-ve-zaviyeler-neden-kapatildi.html> [Erişim:04.01.2023].

<https://www.istanbulgazetesi.com.tr/orta-asya-turklerinde-misafir-karsilama-adetleri-makale,37203.html> [Erişim: 23.10.2021].

<https://www.ivkokculuk.com/gunumuzde-okculuk/>[Eriřim:09.12.2022].

<https://www.kahvekafe.net/2018/01/istanbulda-kahvehaneler.html> [Erişim:02.01.2023].

<https://www.ktsv.com.tr/malzemebilgi/5-aharli-kagit-> [Erişim: 24.10.2022].

<https://www.kulturportali.gov.tr/portal/tarihin-taniklari-medreseler> [Erişim:04.01.2023].

<https://www.magumus.com/urun/9-mm-ametist-dogal-tas-sacakli-metal-puskullu-tesbih-tespih> [Erişim:04.02.2023].

<https://www.milatgazetesi.com/haber/peygamberimizin-cocuklugu-ve-gencligi-nasildi-194637/> [Erişim: 13.10.2022].

<https://www.milliyet.com.tr/egitim/bimarhane-ne-demek-tarihte-bimarhaneler-ilk-olarak-nasil-kullanilmistir-6437541> [Erişim:06/01/2022].

<https://www.milliyet.com.tr/egitim/tekke-ve-zaviye-nedir-tekke-ve-zaviyeler-neden-kapatildi-6465701> [Erişim:12.01.2022].

<https://www.milliyet.com.tr/ramazan/dini-bilgiler/kabe-nedir-neden-kutsaldir-kabe-ne-zaman-yapilmistir-ve-icerisinde-ne-vardir-6430285> [Erişim: 16/12/2021].

[https://www.modernokculuk.com/okculuk-tarihi/#:~:text=Ok%C3%A7uluk%2C%20muhtemelen%20Ta%C5%9F%20Devri%20\(M,1027\)'na%20kadar%20dayanmaktad%C4%B1r.](https://www.modernokculuk.com/okculuk-tarihi/#:~:text=Ok%C3%A7uluk%2C%20muhtemelen%20Ta%C5%9F%20Devri%20(M,1027)'na%20kadar%20dayanmaktad%C4%B1r.) [Erişim:09.12.2022].

<https://www.mynet.com/tarihin-en-onemli-turk-devleti-kullaniyordu-cift-basli-kartal-in-anlami-bakin-neymis-373130-Mymagazin#:~:Text=%C3%87ift%20ba%C5%9fl%C4%B1%20kartal%20hititlerin%20imparatorluk,Motif%20bir%C3%A7ok%20medeniyette%20kar%C5%9f%C4%B1%C4%B1k%20buldu.> [Erişim:10.12.2022].

<https://www.mynet.com/tarihin-en-onemli-turk-devleti-kullaniyordu-cift-basli-kartal-in-anlami-bakin-neymis-373130-mymagazin> [Erişim:02.01.2023].

<https://www.neoldu.com/bakircilik-hakkinda-bilinmesi-gerekenler-8909h.htm> [Erişim: 09.12.2021].

<https://www.neoldu.com/nazar-boncugu-hakkinda-bilinmesi-gerekenler-16436h.htm> [Erişim:04.02.2023].

<https://www.nkfu.com/kahve-ile-ilgili-atasozleri-deyimler-ve-anlamlari-aciklamalari-kahve-gecen/> [Erişim: 22.11.2022].

<https://www.piramithaber.com/kultur-sanat/osmanlida-erkegin-kadina-hediyesi-h6047.html> [Erişim:02.01.2023].

<https://www.plantdergisi.com/-3/mitolojide-gul.html> [Erişim: 04/11/2021].

<https://www.sabah.com.tr/egitim/abdalan-i-rum-ne-demek-abdalani-rum-teskilati-kimlerden-olusur-ne-is-yapar-kim-tarafindan-ne-zaman-kuruldu-e1-6164357> [Erişim:14.12.2022].

<https://www.sabah.com.tr/sozluk/islamiyet/40-rakami-dinde-ne-anlama-geliyor-neden-> [Erişim:23.12.2021].

<https://www.sabah.com.tr/yasam/hz-muhammed-sav-hayati-nasil-gecmistir-kisaca-hz-muhammedin-hayati-d1-4944306> [Erişim: 04.11.2021].

<https://www.sabah.com.tr/yasam/kuran-kac-ayettir-kuran-i-kerimde-kac-sayfa-sure-ve-cuz-vardir-d1-5305648> [Erişim:02.01.2023].

<https://www.sanatinyolculugu.com/catalhoyukten-marasin-bakir-sanati-ekolu> [Erişim:02.01.2023].

<https://www.sazeliyye.org/?pnun=42&pt=Kahvecilerin+p%C3%A9ri> [Erişim: 22.11.2022]

<https://www.simurgpsikoloji.org/blog/oyun-oyun-terapisi-ve-faydalari#:~:text=Oyun%20nedir&text=Oyun%2C%20duygular%C4%B1%20ifade%20etme%2C%20ili%C5%9Fkileri,%C3%A7ocu%C4%9Fun%20kendini%20hayata%20haz%C4%B1rlamas%C4%B1n%C4%B1%20sa%C4%9Flar.> [Erişim: 29.10.2022]

<https://www.sonhaberler.com/ayna-hediye-etmek-hediyelerin-anlamlari-ayna-hediye-etmenin-anlami-nedir-haber-805387> [Erişim:11.12.2022].

<https://www.sozcu.com.tr/2018/gundem/kizil-elma-nedir-kizil-elma-ulkusu-ne-anlama-geliyor-2738109/> [Erişim tarihi:05.11.2022]

<https://www.superhaber.tv/kiraathane-nedir-ne-demektir-kahvehane-ile-farki-ne-haber-92268>[Erişim: 02.12.2021].

<https://www.turkedebiyati.org/turk-edebiyatinda-kulturunde-40-kirk-sayisi/> [Erişim:23.12.2021].

<https://www.uskudar.bel.tr/tr/main/pages/nevmekan-baglarbasi/411> [Erişim: 17.11.2022].

<https://www.yeniakit.com.tr/haber/hz-muhammed-sav-efendimizin-inkilaplari-14904.html> [Erişim: 06.05.2022]

İlimli, Usul D. (2007). Selçuklular Zamanında Kayseri’de İlimi ve Kültürel Faaliyetler, (Yüksek Lisans Tezi) Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

İlimli, Usul D. (2007). Selçuklular Zamanında Kayseri’de İlimi ve Kültürel Faaliyetler, (Yüksek Lisans Tezi) Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

İlimli, Usul D. (2007). Selçuklular Zamanında Kayseri’de İlimi ve Kültürel Faaliyetler, (Yüksek Lisans Tezi) Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

İpşirli, M. (2003). Medrese, Osmanlı Dönemi. TDV İslâm Ansiklopedisi, 28:327-333. Ankara.

Kahraman, M. E. & Önal, H. (2020). Minyatür Sanatının Evrimi. *Pearson Journal*, 5(9), 19-25.

Kamiloğlu, R. (2010). Hikmet Yurdu Düşünce Yorum. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 3(5), S.221-238.

Kara, M. (2011). Medrese, Osmanlı Dönemi. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (40):368-370.İstanbul.

Karakaş, R. (2013). Diyarbakır’da “Kırklı” Kavramı ve “Kırk Çıkarma” Etrafında Oluşan İnanış ve Uygulamalar. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (33): 59-75.

Karakök, T. (2013). Yükseköğretim Kurumu Olarak Osmanlı’da Medreseler: Bir Değerlendirme. *Bartın University Journal of Faculty of Education*, 2(2), 208-234.

- Kasar, V. (2017). Tevhidin Şiari Olarak Kâbe. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10(51), 1254-1268.
- Kaya, D. (2009). Sivas'ta Çocuk Oyunları. https://dogankaya.com/fotograf/sivasta_cocuk_oyunlari.pdf [Erişim: 18.04.2022].
- Kayhan, S. (2020). Orta Asya Türklerinde Misafir Karşılama Adetleri. *Türksam*. [Erişim: 03.11.2022]. <https://www.turksam.org/detay-orta-asya-turklerinde-misafir-karsilama-adetleri#>:
- Kaynar, H. & Tonus, E. (2014). Sivas Altınyayla (Tonus) İlçesi Düz Dokuma Örnekleri'nin Motif Yönünden İncelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi*. 13:53-83.
- Korkmaz, Z. (1974). Eski Türkçedeki Oğuzca Belirtiler, *Türkoloji Dergisi*, 6(1), 15-30.
- Korkmaz, Z. (1974). Eski Türkçedeki Oğuzca Belirtiler, *Türkoloji Dergisi*, 6/1, 15-30.
- Kozan, A. (2012). Sözlü ve Yazılı Kaynaklara Göre Nevşehir Bölgesinde Horasan Erenleri Olarak Bilinen Şahsiyetler. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, (61). 313-336.
- Köprülü, O.F. (1991). Bâciyân-ı Rûm. TDV İslâm Ansiklopedisi. (4):415, İstanbul.
- Köşklü, Z. (2005). Geçmişten Günümüze Erzurum'da Bakırcılık ve Bakır Kaplar. *Sanat Dergisi*, (8), 107-120
- Kubat, M. (2020). İslâm Toplumunun Birlik Ve Beraberliğini Sağlama Merkezleri Olarak Câmi Ve Mescidler. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 5-31.
- Küçük, M. A. (2018). İslâm Öncesinden Sonrasına Türk Geleneğinde Bir Yaşam Stili:“Okçuluk”. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (1), 178-191.
- Küçükaşçı, MS, (2013). Zemzem, TDV Ansiklopedisi, 44: 242-246, İstanbul.
- Müçük, M. (2020). Sibiryaya Sahası Türk Destanlarında Kahramana Yardımcı Kuşlar Üzerine Bir İnceleme. *Düşünce ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, (3): 41-67.
- Nalbant, M. (2022). Kahve Hakkında Yazılmış Manzum Bir Fetva Örneği. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 6 (2), 682-706.
- Nalbant, M. (2022). Kahve Hakkında Yazılmış Manzum Bir Fetva Örneği. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 6 (2), 682-706.
- Orman, İ. (2003). Medrese, Osmanlı Dönemi. TDV İslâm Ansiklopedisi, (28):338-340. Ankara.
- Önkal, A. & Bozkurt, N. (1993). Camii. TDV İslâm Ansiklopedisi, 7:91-92. İstanbul.

- Özgan, R. (2020). Antik Çağ'dan Günümüze Çift Başlı Kartal: Anlamı, Yorumu ve Propagandası. *Arkhaia Anatolika* (3): 98-125.
- Polat, A. (2017). Türk Kahvesi'nin Yanında Neden Su İkram Edilir?
- Sarı, A., Zabun, S. (2021). Bimarhaneler Hakkında Alan Yazın Çalışması. *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 7(3):585-599.
- Savur, H. (2019). "Ata Yurttan Ana Yurda Çocuk Oyunlarının Yolcuğu Taşeli Yöresi Çocuk Oyunları" Üzerine Bir Değerlendirme. *Bayterek International Journal of Academic Research*, 2(1), 1-8.
- Sayın, E. (2013). Tasavvufta Gül. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Gül Özel Sayısı, 75-84 .
- Seval, Ş. (2017). Anadolu Kültüründe Simge, Anlam ve Sağaltım Boyutlarıyla "Dövme". Işık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Resim Ana Sanat Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Solmaz, G. (2009). Sarıkamış Tarihinde İki Kilim İki Lider. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 41:335-350.
- Sönmez, K. & Yılmaz, H. A. (2019). Çift Başlı Kartal Motifinin Türk Sanatındaki Yeri ve Çağdaş Giysi Tasarımlarına Yansımaları. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 12(28), 1151-1167.
- Sschimmel, A. & Yüksel, A. T. (2007). Mevlâna'nın Şiirinde [Hz.] Yusuf. *İstem*, 5(10), 255-269.
- Süme, G. Ç. (2017). Türk Kültüründe Değerler Simgesi Gül. *Akra Kültür Sanat Ve Edebiyat Dergisi*, 5(13), 105-123.
- Şahin, N. (2017). Bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı vardır mıdır? <https://gazetemerhaba.com/bir-fincan-kahvenin-kirk-yil-hatiri-var-midir/> [Erişim: 22.11.2022].
- Şahin, S. (2016). Afganistan Türkmenlerinin Kültüründe Çocuk Oyunları. *Sutad*, (40): 261-271.
- Şimşek, F. (2019). Türk Kültür ve Sanatında Çift Başlı Kartal, Makale, <https://www.akademiktarihtr.com/ciftbaslikartal/> [Erişim:10.12.2022].
- Şimşek, R. (2016). Hasan Akay'ın Âh Vakfı Şiirini Metinlerarasılık Bağlamında Okumak . *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* , 0(6) , 223-232 .
- Tan, Z. (2017). Farklılıkları Bir Arada Yaşatmada Camilerin Önemi ve Yeni Mabet Dilinin İnşası. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(15), 109-123.
- Tanman, M.B. & Parlak, S. (2011) Tekke. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 40:370-379. *İstanbul*.
- Tanrikulu, M. (2018). Türk Kültür Coğrafyasında Oğuz Kağan Destanı, *Social Sciences Studies Journal (Sssjournal)* 4/27,5910-5929.

- Tekin, K. H. (2014). Türk-İslam Sanatında Tesbih Üzerine Notlar. *Turkish Studies*, 9(10), 1009-1018.
- Telkenaroğlu, M. R. (2012). Osmanlıdan Günümüze Anadolu Medreselerinde Fıkıh Tedrisatı ve Sorunları. *Journal of Islamic Law Studies*, (20) 151-177.
- Tınas, S. (2020). Kırk Yılın Hatırı Kahve. <https://www.gzt.com/gercek-hayat/kirk-yilin-hatri-kahve-3548815> [Erişim: 22.11.2022].
- Toprak, A. (2019). Türk Kültüründe Misafirperverlik ve Sofra Açmak/ Sofra Çekmek (Samsun Örneği). *Mecmua, Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(7), 74-81.
- Ulutürk, M. (2012). Osmanlı Devletinin İnşasında Horasan Erenleri. *Tefekkür Dergisi*, 57.
- Ungan, S. (2008). Türkçenin Yazı Dili Oluşum Sürecinde Karşılaştığı Bazı Tutumlar. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (20), 299-315.
- Uyumaz, G. (2012). Dede Korkut Hikayeleri'nde Çocuk Eğitimi. T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. İzmir.
- Yalın, İ. (2019). Nazar Boncuğunun Kültür Tarihi. T24 Bağımsız İnternet Gazetesi, [Erişim: 07.12.2022].
- Yavuz, İ. (2021). Horasan Erenleri. <https://gazetemerhaba.com/horasan-erenleri/>; [Erişim:14.12.2022].
- Yazıcı, N. (2014). İslam Tarihi, A.Ü. Uzaktan Eğitim Yayınları, Ankara.
- Yegül, F. K. (2009). Anadolu Su Kültürü: Türk Hamamları ve Yıkanma Geleneğinin Kökleri ve Geleceği. *Anadolu*, (35), 99-118.
- Yeşil, Y. (2014) Bir Gelenek, Bir Deyim: Mürekkep Yalamak. *Türkbilig*, 28: 127-132.
- Yönel, G. & Türkmen, M. (2017). Türk Kültür Yaşamında Okçuluk, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(55), 523-533.
- Yurdakök, M. (2014). Türklerde Yenidoğan Hekimliği ile İlgili Sümerce ve Türkçe Sözcükler, *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 0/57, 61-71.